

ČESKÁ ZEMĚDĚLSKÁ UNIVERZITA V PRAZE

Provozně-ekonomická fakulta

KATEDRA HUMANITNÍCH VĚD

Disertační práce

**Občanská společnost a její vliv na regionální rozvoj:
Případová studie Mikroregionu Třebíčsko**

Autor:	PhDr. Blanka Hašová
Obor:	Sociální a regionální rozvoj
Katedra:	Humanitních věd
Školitel:	Prof. PhDr. Ing. Věra Majerová, CSc.
Akademický rok:	ZS 2007/2008

OBSAH

I.	Úvod.....	1
II.	Cíl práce a teoretická východiska.....	6
III.	Metodologie.....	7
	3.1. Sociokulturní přístup a jeho kritika.....	7
	3.2. Institucionální přístup.....	8
IV.	Sběr dat.....	11
V.	Teoretická část - rozbor literatury.....	19
	5.1. Nová sociální realita.....	20
	5.2. Transnacionalismus versus transformacionalizace.....	22
	5.3. Informační společnost.....	24
	5.4. Elita versus sociální vyčlenění v důsledku diferenciacce společnosti.....	27
	5.5. Vzdělání.....	33
	5.6. Občanská společnost.....	36
	5.6.1. Občanská společnost a globalizace	42
	5.6.2. Občanská společnost v České republice.....	46
	5.6.3. Praktické aspekty fungování neziskových organizací v ČR.....	49
	5.6.4. Občanská společnost a lokální kontext.....	63
	5.7. Sociální kapitál.....	64
	5.8. Evropská unie a regionální politika.....	77
	5.8.1. Počátky regionálního rozvoje.....	79
	5.8.2. Politika soudržnosti na léta 2007 - 2013.....	88
	5.8.3. Fondy evropské unie.....	95
	5.8.4. Role státní správy a územní samosprávy v procesu realizace strukturální politiky.....	98
	5.8.4.1. Ústřední státní správa.....	98
	5.8.4.1.1. Problémy státní správy při realizaci strukturální politiky.....	103
	5.8.4.2. Územní samospráva.....	105
	5.8.4.2.1. Základní územní samosprávné celky (obce).....	105
	5.8.4.2.2. Vyšší územní samosprávné celky.....	108
	5.8.4.2.3. Klíčové problémy v územní veřejné správě.....	110

VI.	Empirická část.....	113
6.2.	Charakteristika analyzovaných operačních programů.....	114
6.3.	Charakteristika analyzované oblasti.....	120
6.4.	Roviny dotazování.....	126
6.5.	Charakteristika respondentů.....	128
6.5.1.	Neziskové organizace.....	128
6.5.2.	Samospráva.....	131
6.5.3.	Ústřední státní správa.....	132
6.5.4.	Struktura položených otázek.....	132
6.5.4.1.	Skupina a) - neziskové organizace.....	132
6.5.4.2.	Skupina b) – samospráva (mikroregion, město, kraj).....	134
6.5.4.3.	Struktura otázek skupiny c) – ústřední státní správa.....	135
6.6.	Ukázka záznamu provedených rozhovorů (Mikroregion Třebíčsko/Praha)..	135
6.6.1.	Polo-standardizovaný rozhovor, žena (42 let).....	135
6.6.2.	Polo-standardizovaný rozhovor, muž (38 let).....	136
6.6.3.	Polo-standardizovaný rozhovor, muž (35 let).....	137
6.6.4.	Polo-standardizovaný rozhovor, žena (věk 45 let).....	137
VII.	Výstupy výzkumu.....	138
VIII.	Závěr.....	141
IX.	Přílohy.....	144
X.	Seznam literatury v abecedním pořadí.....	162

Klasická demokratická teorie je formována nesmírně náročným záměrem: výchova a vzdělání veškerého lidu do takového stupně, aby jejich intelektuální, citové a morální schopnosti dosáhly svého plného potenciálu, a lidé se spojili, svobodně a aktivně, v pravé společenství.¹

Davis Lane

Svět potřebuje lidi, kteří jsou zde pro druhé.

Kardinál J. Höffner

I. Úvod

V době evropských integračních procesů stojí naše společnost na prahu významných změn. Společnost se transformuje ve společnost informační, kdy význam a rychlost použití informace neobvykle sílí. Rychlé šíření informací spojené s novými technologiemi a jejich mezi-kulturní rezonancí, digitální informace, to vše urychluje střádání symbolických či materiálních zdrojů, ale zejména mění vnitřní architekturu kulturních forem globální a lokální dominance trhů a globální vstřebávání informace.² Schopnost jedince včas a efektivně naložit s věděním je klíčová pro jeho úspěch ve společnosti. V současnosti už to není ten, kdo má (ve smyslu vlastní), ale ten, kdo ví.³

Do hry vstupují nové, ovšem stále silnější fenomény, a to zejména subjekty občanské společnosti. Zcela specifickým projevem těchto tendencí je jakási globalizující se aktivita neziskových organizací, které projevují dříve nepoznanou intenzitu svého počínání a co je ještě důležitější, stále jasnější důsledky svých aktivit. Lokální a globální dimenze se tak střetávají a dochází k situaci, kdy lokální fenomény díky internetu a dalším komunikačním a informačním technologiím dosahují globálního efektu.

¹ Svensson, P.: Teorie demokracie, Centrum pro studium demokracie: Brno, 1995, str. 211

² Srovnej např. Lustiger Thaler, Henry: The Rift in the Subject: A Late Global Modernist Dilemma, Current Sociology, July 2004, Vol. 52 (4): 615-631, SAGE Publications: London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, str. 627 a Sassen, Saskia: Local Actors in Global Politics in Current Sociology, July 2004, Vol. 52 (4): 649-670, SAGE Publications: London, Thousand Oaks, CA and New Delhi,

³ Závěry konference Forum 2000, Praha, 15. - 17. říjen 2004

Nové technologie dále posilují elektronické transakce specializovaných služeb mezi obchodními společnostmi či komunikaci založenou na internetu mezi členy globálně rozptýlených diaspor či organizací občanské společnosti. Tyto nové technologie, zvláště veřejný přístup k internetu, posilují lokální politiku, včetně politiky v periferních oblastech.⁴

Ne-státní aktéři vstupují na globální scénu, do sféry, která byla dříve určena pouze suverénním národním státům. Tato situace vyvolává konfrontaci ekonomických, socio-kulturních a politických hodnot, odhalující skuliny globální teritoriální regulace a deregulace.⁵

Ve venkovských oblastech, přece jen stále tradičnějších než je tomu v oblastech městských, je tato otázka zvláště zajímavá. Díky internetu může docházet k tomu, že dva jednotlivci, kteří žijí tisíce kilometrů vzdálení, si mohou být daleko bližší, než lidé žijící v těsném sousedství.⁶ Dříve periferní postavení venkovských oblastí se minimalizuje a jejich obyvatelé mají alespoň teoretickou možnost obdobného přístupu k informacím jako jejich městští spoluobčané. Na druhé straně je zde ovšem hrozba otřesení tradičních sociálních vazeb a prohlubující se exkluze těch, kteří jsou příliš staří, neochotní či „informačně negramotní.“

I když Evropská komise proklamuje, že digitální jazyk a stále intenzivnější sítě připravují změnu starých hierarchických struktur moci a nástup takových, které občanům poskytnou větší možnost participace,⁷ relevantnost těchto tvrzení zůstává sporná. Situace, kdy pouze malá elitní skupina vlastní znalost a je zahrnuta do technologií pro síťové komunikace, je stále patrnější. Sociální exkluze, tedy situace, kdy se jednotlivec nebo skupina nemůže aktivně účastnit společenského života, se prohlubuje.⁸ Propast, mezi těmi, co mají a těmi, co nemají⁹ je stále výraznější. Klasický sociologický přístup stratifikované společnosti dle podílu na moci, velikosti majetku a prestiže¹⁰ tak lze rozšířit o další stratifikační faktor, znalost.¹¹

⁴ Sassen, Saskia: Local Actors in Global Politics in *Current Sociology*, July 2004, Vol. 52, No. 4, SAGE Publications: London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, str. 649

⁵ Lustiger Thaler, Henry: The Rift in the Subject: A Late Global Modernist Dilemma in *Current Sociology*, July 2004, Vol. 52 (4): 649-670, SAGE Publications: London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, str. 627

⁶ Roudometof, Victor: Transnationalism, Cosmopolitanism and Glocalization in *Current Sociology*, January 2005, Vol. 53, No. 1, SAGE Publications: London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, str. 116

⁷ Hayrinen-Alestalo, Marja: Is Knowledge-Based Society a Relevant Strategy for Civil Society? in *Current Sociology*, July 2001, Vol. 49(4): 203-218, SAGE Publications, London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, str. 207

⁸ Klasen, Stephan: Social Exclusion, Children and Education in *European Societies*, Vol. 3, No. 4, 2001, Taylor and Francis Ltd: Glasgow, str. 414

⁹ „the haves“ and „haves-not“

¹⁰ Keller, Jan: Úvod do sociologie, SLON: Praha, 1995, str. 172

¹¹ Ve smyslu přístupu k určitému statku nedostatkového charakteru.

V situaci, kdy společenské styky a postavení sehrávají stále důležitější roli a jsou to právě ony, které mají rozhodnout o úspěchu jednotlivce ve společnosti, se nabízí otázka, zda je možné aplikovat programy, jejichž úkolem je eliminovat či alespoň výrazně zmírnit rozdíly mezi regiony skrze podporu sociálního kapitálu a tudíž konexí již stávající politické a ekonomické špičky, aniž by docházelo k prohlubování sociální exkluze, tedy k odnímání přístupu skupině obyvatelstva (podle nejnovějších průzkumů již majoritní) či jednotlivci na veřejném životě.

V řadě zemí je významně podkopána důvěra ve veřejné instituce, náboženské organizace či rodinu. Habermas konstatuje, že "důvěra je problematickým elementem moderního ducha doby."¹² Není třeba připomínat, že jednou zklamanou důvěru lze jen stěží znovu obnovit. I velice jemná narušení tak mohou způsobit nenapravitelné škody a vyvolat neočekávané důsledky.¹³ V době, kdy jsou na řadového občana kladeny stále vyšší nároky ve smyslu zodpovědnosti, připravenosti morálních a etických požadavků, se pochopitelně nabízí otázka, jak onen řadový občan na tuto situaci zareaguje.

Je zde snaha posílit onen sociální kapitál jednotlivce tak, aby na změny byl připraven a zejména, aby byl schopen na ně skutečně reagovat. Mechanismy občanské participace v regionálním rozvoji se stávají lokální organizace. Vzhledem k odlišnému vývoji jednotlivých zemí, k mnoha činitelům, které jsou zahrnuty do rozhodování a rozdílná povaha rozhodnutí, to vše způsobuje nemožnost vytvořit jednotné strukturální modely, které by se daly aplikovat na všechny země respektive oblasti či lokální komunity.¹⁴

Je pochopitelné, že každá oblast je něčím specifická a unikátní. Proč je ale jeden region ekonomicky úspěšnější, politicky stabilnější, z hlediska kvality života příhodnější pro jeho obyvatele než region jiný, přesto, že rámcové podmínky, tedy politický systém, geografická poloha či kulturní klima jsou obdobné? Na čem záleží? Jsou to schopnosti lokálních aktérů, využít specifik svého regionu a nasměrovat vývoj na správnou cestu?

¹² V originále "Zeitgastu." Podrobně viz. Anheier, Helmut K., Kendall, Jeremy: Trust and voluntary organisations: Three theoretical approaches. Civil Society Working Paper 5, CCS: London, February 2000, str. 2

¹³ Anheier, Helmut K., Kendall, Jeremy: Trust and voluntary organisations: Three theoretical approaches. Civil Society Working Paper 5, CCS: London, February 2000, str. 9

¹⁴ Solomon, Darwin D.: Characteristics of local organizations and service agencies conducive to development, Sociologia ruralis, Vol. XII, No. 3/4, Van Gorcum: Assen, 1972, str. 336

Právě takovou otázku si klade řada vědců. Snad nejznámějším z nich je Robert Putnam, americký sociolog, který na fenoménu „úspěšného regionu“ v podstatě vybudoval svoji kariéru. Podle něj tkví jádro problému v občanské participaci na veřejném životě. „Silné tradice občanské angažovanosti, jako například volební účast, čtení novin, členství v pěveckých souborech či literárních kroužcích nebo klubech, jsou klíčem k úspěšnému regionu. Sociální, politická, ekonomická a religiózní struktura těchto regionů je tedy rozhodující,“ tvrdí Putnam.¹⁵

Podle této teorie by tedy fakticky stačilo posílit prvky občanské společnosti respektive angažovanost občanů a regionům by nic nebránilo v tom, i přes značné geografické či socioekonomické disparity nastoupit cestu sociálního rozvoje a hospodářské prosperity.

Toto tvrzení se však zdá být příliš jednoduchým, než aby mohlo vysvětlit komplexní, složité procesy. Neboť odpovídala-li by teorie skutečnosti, nepochybně by mnohé regiony (zejména ty znevýhodněné) neváhaly a již dávno by nastoupily cestu, kterou navrhuje Robert Putnam, tedy cestu úspěchu a prosperity skrze občanskou angažovanost. Nabízí se tedy otázka, jak je tomu ve skutečnosti.

Během posledních desetiletí, zejména však posledních pěti let, je analýzám občanské společnosti v regionálním kontextu věnována zvýšená pozornost.¹⁶ O této skutečnosti svědčí řada odborných studií, které byly v tomto období publikovány. Jedná se zejména o výzkumy odborných pracovníků Sociologického ústavu Akademie věd České republiky, Sociologické laboratoře při Provozně-ekonomické fakultě České zemědělské univerzity a dalších odborných pracovišť po celé republice.

Tento trend je výsledkem řady logických kauzalit, ať již se jedná o potlačování této vědní disciplíny během komunismu, narůstající důležitosti regionů v současném politicko-strategickém uspořádání Evropy (zejména v kontextu Evropské Unie) či důvodu nejpragmatictějšího, leč do jisté míry rozhodujícího, sice možnosti čerpání finančních prostředků ze strukturálních fondů v rámci regionální politiky EU.¹⁷

¹⁵ Srovnej Putnam, R., Leonardi, R., Nanetti, R.: *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton University Press: Princeton, New Jersey, 1993 a *The role of civil society and the business community in rural restructuring* at <http://www.scotland.gov.uk/cru/kd01/orange/rocs-05.asp>, čerpáno 25.10.2002

¹⁶ Je třeba zdůraznit, že se jedná o analýzy sociálně-regionální, nikoliv ekonomické. Řada publikací se touto problematikou zabývala mnohem dříve, zejména bezprostředně po „Sametové revoluci“, hlavní akcent byl však kladen na aspekty ekonomické (ve vazbě na probíhající privatizaci), nikoliv na aspekty regionálně-sociální či regionálně-politické.

¹⁷ Srovnej studie z počátku 90. let minulého století a současné odborné publikace.

Rovněž předkládaná práce se zabývá touto problematikou. Velice nosné a široké téma je děleno do dvou částí, sice části teoretické a části empirické. Zatímco část teoretická rozebírá regionální a sociologické teorie, vztahující se k tématu, část empirická je věnována případové studii ve snaze vybrané teorie aplikovat v praxi.

V devíti podkapitolách teoretické části je hlavní pozornost věnována především změně sociální reality. Opomenuty nejsou ani fenomény, jejichž důležitost neustále stoupá. Konkrétně jde např. o úlohu informací a vzdělání v dnešní společnosti, prohlubující se sociální exkluzi a narůstající důležitosti elit, roli sociálního kapitálu a jeho rozhodujícího významu pro jednotlivce v kontextu občanské společnosti a další.

Vedle základní teoretické části, která na základě dostupné odborné literatury a původních pramenů analyzuje dopady právě probíhajících změn sociální reality, je hlavní důraz kladen na metodologické postupy a výzkum analyzovaného mikroregionu. Závěrem práce shrnuje výsledky výzkumu. K dokreslení situace a docílení co možná největší objektivity jsou zařazeny rovněž přílohy, jakož i abecední seznam literatury a pramenů, díky kterým mohla tato práce vzniknout.

II. Cíl práce a teoretická východiska

Cílem předkládané práce bylo zhodnotit, jak dalece občanská společnost formuje regionální rozvoj v České republice v kontextu evropské strukturální politiky. Ústředním motivem práce je tak možnost zapojení aktérů občanské společnosti do přípravy operačních programů na období let 2007 až 2013. Ve vazbě na přímou participaci ve zmíněném procesu je občanská společnost pojata ve smyslu neziskových organizací, které jsou institucionalizovanou složkou občanské společnosti¹⁸ a v kontextu strukturální politiky představují legitimní zástupce neziskového sektoru oprávněné k čerpání finančních prostředků.¹⁹

Výchozím teoretickým konceptem pro studium tohoto procesu je tzv. "Multi-level governance". Jádrem této teorie,²⁰ která se vyvinula na počátku devadesátých let minulého století a k jejímž hlavním protagonistům patří Liesbet Hooghe a Gary Marks, je analýza nové struktury interakcí mezi aktéry veřejné správy a nestátními aktéry, kteří jsou mobilizováni díky kohezní politice, a to jak na supranacionální, tak národní, regionální a zejména lokální úrovni.²¹

Zmíněný proces byl proto analyzován jak z pohledu neziskových organizací zkoumaného mikroregionu, tak z pohledu autorit zodpovědných za koncepci a konečné znění operačních programů, a to jak na úrovni samosprávných celků, tak na úrovni ústřední státní správy.

Při studiu občanské společnosti vycházela autorka ze dvou základních konceptů, sice z konceptu sociokulturního a z konceptu institucionálního. První z nich vidí zásadní způsob přijímání politické kultury prostřednictvím socializace ve spolkovém životě, popřípadě v rodině, ve škole či v zaměstnání. Je založený na principu „bottom up“, kdy občanská společnost vzniká ze společnosti samotné, ze sociálních interakcí a občanských tradic. Druzí vyzdvihují roli strukturálních podnětů a vliv institucí na vytváření politické kultury. Tzv. „top-down“ pohled klade důraz na dlouhodobé vlivy stávajícího režimního uspořádání, institucionální charakteristiky, působení veřejné politiky či socioekonomické zdroje.²²

¹⁸ Rakušanová Petra, Řeháková Blanka: Participace, demokracie a občanství v evropském kontextu, Sociologický ústav Akademie věd České republiky, Praha, 2006, str. 17

¹⁹ Z analýzy jsou tak vyloučena sociální hnutí, zájmová sdružení atd.; podrobně o pojmu občanské společnosti viz. příslušná kapitola

²⁰ Nebo spíše konceptu, přístupu, jak bývá mnohdy chápán. Podrobně viz. např. http://en.wikipedia.org/wiki/Multi-level_governance, čerpáno 6. února 2008

²¹ Teorie opomíjí otázky loajality či přenesení suverenity. Tyto pojmy se tak neodráží ani v předkládané práci.

²² Srovnej Stachová, Jana: Občanská společnost v regionech České republiky, Sociologický ústav Akademie věd České republiky, Praha, 2006, str. 13; dřívější publikace autorky

III. Metodologie

3.1. Sociokulturní přístup a jeho kritika

Sociokulturní přístup využívá v analýzách občanské společnosti koncept sociálního kapitálu, jehož hlavním předpokladem je, že sociální sítě mají hodnotu, a to hodnotu jak pro jednotlivce, tak pro kolektiv a celou společnost. Sítě občanské angažovanosti podporují normy generalizované reciprocity a vznik sociální důvěry, ulehčují tak koordinaci a komunikaci ve společnosti a řeší dilema kolektivní akce.²³

Stachová ale upozorňuje na skutečnost, že Putnam nebere v úvahu kontextuální povahu sociálního kapitálu, jeho sociální kapitál je spíše sociálně-psychologickou charakteristikou individuí. Indikátory sociálního kapitálu je však nutno analyzovat v kontextu konkrétní společnosti a doby, samotné členství ve sdruženích ještě nemusí být indikátorem občanské společnosti.²⁴ V důsledku toho, že sociokulturní směr přistupuje k sociálním a kulturním faktorům do jisté míry izolovaně od širšího kontextu, zůstávají zásadní otázky nezodpovězené a dochází k podstatné dezinterpretaci dynamiky politického vývoje.²⁵

Stachová vyzdvihuje, že schopnost dobrovolných sdružení přispívat k vytváření sociálního kapitálu a občanských postojů se může velmi lišit. Kvalitativní podoba sociálních interakcí uvnitř sdružení ovlivňuje tvorbu a podobu všech forem sociálního kapitálu. Sdružení mohou vytvářet odlišné formy sociálního kapitálu, a tím i rozličně přispívat k hladině důvěry, charakteru postojů a dovedností, a obecně k rozvoji sociálního kapitálu svých členů.²⁶

Všeobecně lze konstatovat, že se koncept vztahuje k sociálním vazbám, které ulehčují koordinaci a kooperaci mezi lidmi. Sociální kapitál je tak sociální zdroj, který vytváří spojení mezi individui a umožňuje jim efektivněji dosahovat společných cílů. Formální a neformální sociální interakce přispívají k rozvoji sociálních norem a generalizovaných hodnot, i když ne všechny formy interakcí jsou stejně produktivní. Složky sociálního kapitálu jsou jednak

²³ Putnam, Robert D.: *Bowling Alone: America's Declining Social Capital*, Current 373 (6): 3 – 9 in Stachová, Jana: *Občanská společnost v regionech České republiky*, Sociologický ústav Akademie věd České republiky, Praha, 2006, str. 13

²⁴ Srovnej Putnam, R., Leonardi, R., Nanetti, R.: *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton University Press: Princeton, New Jersey, 1993 a op. cit., str. 13

²⁵ *Ibid*, str. 13

²⁶ Putnam, R., Leonardi, R., Nanetti, R.: *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton University Press: Princeton, New Jersey, 1993 a op. cit., str. 14

strukturální povahy, to jsou sociální sítě a dobrovolná občanská sdružení, a jednak sociokulturní povahy, jimiž jsou generalizovaná důvěra a normy reciprocity.²⁷

Stachová dále uvádí, že dobrovolná sdružení plní jak svoji interní roli jako „škola demokracie“ a pomáhají tak utvářet občanské postoje a normy a ulehčují kooperaci mezi jejich členy, tak svoji externí roli, čili ulehčování kooperace mezi různými částmi společnosti a usnadňování kontaktů mezi skupinami navzájem, či mezi sdružením a veřejnými institucemi na centrální a lokální úrovni. Zakořenění v lokalitě a aktivita sdružení sama o sobě jsou důležité faktory ovlivňující interní vytváření sociálního kapitálu, zatímco velikost sdružení a množství členů jsou důležité pro roli externí²⁸

3.2. Institucionální přístup

Zatímco sociokulturní přístup považuje za hlavní zdroj sociálního kapitálu sdružování do spolků nezávislých na státě a politických institucích, zástupci přístupu institucionálního tvrdí, že tvorba sociálního kapitálu je úzce svázána právě s formálními politickými institucemi. Poukazuje na to, jak určité aspekty sociální struktury ovlivňují, tzn. ulehčují nebo zabraňují individuální občanské participaci či kolektivní akci.²⁹

Občanská aktivita nevychází jednoduše ze sociální skupiny samotné či z agregovaných skupinových charakteristik. Je to zejména kulturní a organizační dimenze politických institucí, které do značné míry konstituují skupiny a tím i občanské aktivity jejich členů. Schopnost občanů rozvíjet kooperativní vztahy je tak do značné míry determinována důsledky státní politiky.³⁰

Předpokladem sociokulturního přístupu je, že lokální, regionální a národní vzorce sociálního kapitálu, a potažmo i občanské společnosti, jsou pevně dané a formované historickými faktory před mnoha staletími. Vlády, zejména totalitní režimy, mohou nanejvýš sociální kapitál zničit, ale nejsou podle nich schopné jej vytvořit. Institucionální přístup naopak zdůrazňuje, že sociální kapitál se může rozvíjet, pouze pokud je svázán s formálními institucemi, a tak dochází

²⁷ Stolle, Dietlind, Bo Rohstein: Social Capital, Impartiality and the Welfare State: An Institutional Approach, pp. 191 – 210 in *Generating Social Capital*, edited by Stolle, D., Hooghe, M., New York, Palgrave Macmillan, 2003 in Stachová, Jana: *Občanská společnost v regionech České republiky*, Sociologický ústav Akademie věd České republiky, Praha, 2006, str. 14; Viz. Torpe, Lars: *Social Capital in Denmark: A Deviant Case?*, *Scandinavian Political Studies* 26 (1): 27 – 48 in Stachová, Jana: *Občanská společnost v regionech České republiky*, Sociologický ústav Akademie věd České republiky, Praha, 2006, str. 14

²⁸ Viz. Torpe, Lars: *Social Capital in Denmark: A Deviant Case?*, *Scandinavian Political Studies* 26 (1): 27 – 48 in Stachová, Jana: *Občanská společnost v regionech České republiky*, Sociologický ústav Akademie věd České republiky, Praha, 2006, str. 14

²⁹ *Ibid.*, str. 14

k rozvoji občanské společnosti. Sociální kapitál neexistuje nezávisle pouze ve sféře občanské společnosti, ale vlády a politické instituce jej ovlivňují do takové míry, že se stává pro demokracii výhodným či zhoubným zdrojem.³¹

Představitelé institucionálního přístupu zdůrazňují vliv institucí na rozvoj sociálního kapitálu, důvěry a občanské angažovanosti v mnoha směrech. Stát může rozvíjet důvěru jako poskytovatel sociálních služeb, může působit jako garant pořádku a práva a sankcionovat ty, kteří porušují právo, a přispívat tak k pocitu bezpečí a generalizované důvěře, státní instituce mohou zvyšovat důvěru také svým nestranným a spravedlivým jednáním a v neposlední řadě také struktura lokální politiky může výrazně přispívat k rozvoji sociálního kapitálu v komunitě.³²

Stát tedy může pozitivně ovlivňovat tvorbu sociálního kapitálu a tím působit na rozvoj občanské společnosti skrze politiky, které podporují infrastrukturu občanské společnosti, může usnadňovat produkci sociálního kapitálu samotnou strukturou svých institucí. Podporuje občanskou angažovanost vytvářením struktury politických příležitostí pro jednotlivce, rozšiřuje individuální zdroje prostřednictvím vzdělávacího systému a snižováním nerovností v politické participaci.³³

Samotná občanská participace pak zpětně ovlivňuje instituce, takže vztah je obousměrný. Formální reprezentace uživatelů sociálních služeb a neformální struktury participace v institucích sociálního státu dělá instituce více otevřenými a odpovědnými, a tak zase posiluje uživatelskou důvěru v ně. Organizace administrativních a politických institucí rovněž formuje občanské normy a důvěru.³⁴

³⁰ Ibid, str. 14

³¹ Stolle, Dietland: Communities, Social Capital, and Local Government: Generalized Trust in Regional Settings, pp. 184 – 206 in Investigating Social Capital. Comparative Perspective on Civil Society, Participation and Governance, edited by S. Prakash, P. Selle. Sage India Ltd., 2004 in Stachová, Jana: Občanská společnost v regionech České republiky, Sociologický ústav Akademie věd České republiky, Praha, 2006, str. 11

³² Srovnej např. Stolle, Dietland: Communities, Social Capital, and Local Government: Generalized Trust in Regional Settings, pp. 184 – 206 in Investigating Social Capital. Comparative Perspective on Civil Society, Participation and Governance, edited by S. Prakash, P. Selle. Sage India Ltd., 2004, Stolle, Dietland, Bo Rohstein: Social Capital, Impartiality and the Welfare State: An Institutional Approach, pp. 191 – 210 in Generating Social Capital, edited by Stolle, D., Hooghe, M., New York, Palgrave Macmillian, 2003 a Levi, Margaret: Trust and Governance, Russel Sage Foundation, New York, 1998 in Stachová, Jana: Občanská společnost v regionech České republiky, Sociologický ústav Akademie věd České republiky, Praha, 2006, str. 15

³³ Torpe, Lars: Social Capital in Denmark: A Deviant Case?, Scandinavian Political Studies 26 (1): 27 – 48 in Stachová, Jana: Občanská společnost v regionech České republiky, Sociologický ústav Akademie věd České republiky, Praha, 2006, str. 15

Stachová uvádí, že je třeba brát v potaz oba přístupy. Socializace v dobrovolných sdruženích je kontextuálně závislá a ne všechny sdružení produkují demokratické postoje. K vytváření proobčanského sociálního kapitálu přispívají pouze ta sdružení, ve kterých je již přítomná demokratická kultura. Uplatňuje se mechanismus samovýběru do sdružení a adaptace v nich, aktéři provádějí záměrné výběry, zapojují se do interakčního prostředí, ale jsou rovněž dále tímto prostředím ovlivňováni. Vliv interakce není výsledkem exogenních změn, ale posilováním již dříve existujících hodnotových vzorců. Jelikož se v západních společnostech sdružují spíše lidé občansky uvědomělí, většina dobrovolných sdružení demokratický rozvoj produkuje. Spolkový život jako celek přispívá v těchto společnostech k rozšiřování důvěry a demokratických společenských hodnot a je základním prvkem občanské společnosti.³⁵

Instituce mají vliv na úroveň občanské angažovanosti, ale ta pak zpětně ovlivňuje instituce, takže vztah je obousměrný. Občanská popřípadě neobčanská kultura má kořeny jak v institucích, tak ve společnosti, proto by rozvoj občanské společnosti měl pramenit z interakce mezi občanskou politickou mobilizací a institucionální reformou. Sociální kapitál, který podporuje rozvoj občanské společnosti, má zdroje nejen v oblasti dobrovolného sdružování lidí, ale i v politických institucích, které rovněž ovlivňují jeho tvorbu.³⁶

Předkládaná dizertační práce vychází metodologicky z výše uvedených konceptů. Při analýze neziskového sektoru daného mikroregionu byly využity přístupy oba, tedy jak přístup sociokulturní, tak přístup institucionální. Práce je založena na regionálně-teoretických principech, ve snaze maximální objektivity zkoumaných skutečností a co možná nejpreciznějších závěrů a doporučení umožňujících překlenutí bariér spolupráce neziskového sektoru a státní správy a samosprávy však využívá empirických metod sociologické disciplíny.

³⁴ Ibid, str. 15

³⁵ Hooghe, Marc, Stolle, D.: Voluntary Associations and Democratic Attitudes: Value Congruence as a Causal Mechanism, pp. 89 – 111 in *Generating Social Capital*, edited by D. Stolle, M. Hooghe, Palgrave Macmillian, New York, 2004 in Stachová, Jana: *Občanská společnost v regionech České republiky*, Sociologický ústav Akademie věd České republiky, Praha, 2006, str. 16

IV. Sběr dat

Vzhledem k analýze procesů, jejichž odhalení je obtížné a které před osobou přicházející zvenčí zůstávají často skryté, jejich pravá podstata není příliš jasná a mnohdy dokonce bývá mylná, v situaci, kdy je třeba identifikovat lokální elitu, je nezbytné použít celou škálu metodologických instrumentů. Zinnbauer uvádí, že nejčastější metodou sběru dat je přímé dotazování respondentů. Hlavní akcent je kladen na osobní vnímání stávající situace, hodnotová šetření a problematiku důvěry.³⁷

Kromě toho jsou častými metodami formální statistické průzkumy a v současnosti stále více rozšířené experimentální přístupy, které však velkou měrou závisí na zmapování síťových struktur na základě specifických částí informací s cílem dalšího "nabalování" informace.³⁸

Jak uvádí Stachová, data a jednotlivé statistické ukazatele popisující neziskový sektor je velmi obtížné získat. Jedním z důvodů je například odlišné pojetí nevládních neziskových organizací v údajích Českého statistického úřadu, jehož pojetí odpovídá širšímu vymezení občanské společnosti používanému v západních zemích, a v údajích jiných ústředních orgánů veřejné správy. Některá data mohou být také nekonzistentní, což je zapříčiněno použitím odlišných metodik zpracování v jednotlivých obdobích a statistických celcích.³⁹

³⁶ Stachová, Jana: Občanská společnost v regionech České republiky, Sociologický ústav Akademie věd České republiky, Praha, 2006, str. 16

³⁷ Zinnbauer, Dieter: What can social capital and ICT do for inclusion?, Working Paper, Institute for Prospective Technological Studies (IPTS), DG JRC, European Commission, eInclusion Subgroup meeting, Brussels, October 27, 2006, str. 6; Do jisté míry je tak velmi složité eliminovat subjektivní pojetí skutečnosti. Smyslem práce však není hodnocení procesu, nýbrž co možná nejvěrnější zachycení reality na základě výpovědí respondentů, které bývají mnohdy emočně laděné.

³⁸ Srovnej Zinnbauer, Dieter: What can social capital and ICT do for inclusion?, Working Paper, Institute for Prospective Technological Studies (IPTS), DG JRC, European Commission, eInclusion Subgroup meeting, Brussels, October 27, 2006, str. 6 a Disman, Miroslav: Jak se vyrábí sociologická znalost, Karolinum: Praha, 1993, str. 114

³⁹ Stachová, Jana: Občanská společnost v regionech České republiky, Sociologický ústav Akademie věd České republiky, Praha, 2006, str. 21 Jedná se především o úzké propojení mezi neziskovým sektorem a politikou v případě, že dochází ke zvýhodňování některých organizací na úkor jiných. Například představitel několika organizací v rozhovoru zdůraznil důležitost osobních kontaktů s nejvyššími představiteli městského zastupitelstva. Především zdůraznil roli těchto kontaktů při získávání finanční podpory, a to jak od města, tak od podnikatelů, kteří

Povaha výzkumu je tak ryze kvalitativní. Výzkum byl rozdělen do tří fází:

1. Fáze:

„Snowball Technique“, tedy technika sněhové koule, spočívá ve výběru jedinců, při kterém nás nějaký původní informátor vede k jiným členům naší cílové skupiny.⁴⁰ Právě tato technika se hodí pro studium mocenské struktury v obci. Identifikovat oficiální vlivné osoby, jejichž pozice je formálně definována by nebylo těžké. Ale vliv v obci mohou mít osoby, jejichž vliv není definován funkcí, a tato část souboru vlivných osob se liší podle místních okolností. „V některé obci může být vlivnou osobou ředitel školy či továrny,“ konstatuje Disman, „v jiné obci mohou být osoby v takových funkcích bez vlivu a významný vliv na rozhodování může mít kněz, nebo vlivný a mocný rodák, který v obci již dlouhá léta nežije. To vše je pro výzkumníka, který přichází z venku, neviditelné. Tady je na místě uplatnit výběr technikou sněhové koule.“⁴¹

Tato technika probíhá následovně: Výzkumník začne rozhovorem s jasně definovanou osobou, třeba starostou. V tomto rozhovoru požádá respondenta, aby jmenoval další vlivné osoby. Ty jsou pak dotazovány a každá z nich dostane i stejnou otázku o vlivných lidech. Po určitém počtu rozhovorů se již jména nových vlivných osob neobjevují. Výzkumník může prohlásit, že vzorek je „teoreticky nasycen“. Populace vlivných osob v obci byla jasně identifikována a náš vzorek je totožný s touto populací.⁴²

Další dvě fáze probíhaly na základě logické úvahy. Byly inspirovány technikami sběru dat převážně anglo-saských autorů, kteří tyto techniky používali při výzkumu lokální komunity a mocenské struktury v obci. Úvaha vycházela především z následujícího:

si jsou tohoto úzkého vztahu vědomi. Tyto neziskové organizace tak často prosazují spíše zájmy jednotlivců či úzké skupiny než zájmy občanů.³⁹

⁴⁰ Disman, Miroslav: Jak se vyrábí sociologická znalost, Karolinum: Praha, 1993, str. 114

⁴¹ Ibid, str. 114

⁴² Ibid, str. 114; Jak uvádí Disman, „technika sněhové koule, kde se jména dalších osob v řetězci rozhovorů „nabalují“ jako sněhová koule, je nenahraditelným nástrojem pro zkoumání populací, které existovaly jen dočasně: účastníci určitých demonstrací, svědkové katastrofy nebo jiné řídké události.“ Srovnej Disman, Miroslav: Jak se vyrábí sociologická znalost, Karolinum: Praha, 1993, str. 115

2. Fáze:

Během početných šetření, zejména ve studiích dřívějšího data (50. a 60. léta), byla otázka moci v lokální komunitě značně opomíjena (jak je tomu např. ještě u děl Rolanda L. Warrena, jehož výzkumy probíhaly v letech 1963 a 1966). Oproti tomu se řada dalších autorů na mocenskou strukturu doslova koncentruje (např. Michael Aiken a Paul Mott či Robert A. Dahl). Zde je však třeba připomenout, že v tomto období byla problematika moci pojmána ze dvou úhlů - jednak z pohledu "naivního" a z hlediska jakéhosi "prohloubeného zkoumání."⁴³

Naivní přístup vycházel ze skutečnosti, že držitelé moci představují na daném místě uzavřenou skupinu, která je za vše odpovědná. Metodicky se vycházelo pouze z reputace osob, které pak byly považovány za ony "mocné."⁴⁴ Podobně jako "honore" Maxe Webera, i tento přístup chápal vládnoucí skupinu v komunitě jako celistvou pyramidu. Tato metoda dostala příhodný název - tzv. "Reputational Technique."⁴⁵

Změna, respektive komplexnější přístup, jakési prohloubení naivního přístupu, přišlo zprvu z oboru politických věd. Jedním z nejvlivnějších autorů této změny byl Nelson W. Polsby. Prohloubení spočívalo především v tom, že vlivné osobnosti místní komunity byly vybírány experty (např. W. V. D'Antonio a W. H. Form), čímž mělo být dosaženo "obecného indexu vlivu."⁴⁶ I přesto je však nutné konstatovat, že tato metoda nechává řadu otázek bez odpovědí.

O něco rozšířenějším zorným úhlem disponuje tzv. "Positional Technique." Jak napovídá název, tato metoda vychází z důležitosti pozic, nebo-li jinak řečeno z klíčové role zastávaných funkcí. V praxi tedy uplatnění této metody spočívá ve výběru lidí, kteří zastávají klíčové pozice v různých oblastech veřejného života.⁴⁷ Tuto metodu propagovali např. T. J. Fararo a M. H. Sunshine či L. C. Freeman). Důraz tedy není kladen na reputaci aktérů, ale na důležitost zastávaných funkcí jakož i na poměr držitelů funkcí jednotlivých oblastí veřejného života v rámci komunity jako celku. (např. poměr ekonomických, politických či intelektuálních představitelů.)⁴⁸ I tato metoda je ovšem především metodou statickou, zachycující informace uvedené v dokumentech, v praxi ovšem ne vždy odpovídající skutečnosti.

⁴³ König, René: Handbuch der empirischen Sozialforschung, Band 4, Komplexe Forschungsansätze, Ferdinand Enke Verlag: Stuttgart, 1974, str. 129

⁴⁴ Tuto metodu aplikoval zejména Floyd Hunter, ale i řada dalších.

⁴⁵ Čili jakási "reputační technika." Odborný název je uváděn v originále vzhledem k lepší vypovídací schopnosti.

⁴⁶ "General Influence Index". Podrobně viz. König, René: Handbuch der empirischen Sozialforschung, Band 4, Komplexe Forschungsansätze, Ferdinand Enke Verlag: Stuttgart, 1974, str. 130

⁴⁷ Přičemž výběr těchto oblastí bývá poznamenán snahou zvolit oblasti klíčové.

⁴⁸ Srovnej op. Cit., str. 130

Oproti tomu metodou dynamičtější, z hlediska objektivního zachycení reality a probíhajících procesů metodou nejuvěrnější, je tzv. "Issue Technique."⁴⁹ Tato technika vychází z převzaté teorie Maxe Webera, již definoval Robert A. Dahl. Podle této teorie vykonává moc jedna osoba nad druhou osobou tehdy, je-li schopna ji donutit vykonat něco, co by jinak nevykonala.⁵⁰

Do popředí je stavěn zejména vlastní proces vykonávání moci v rámci rozhodování. Tento proces sehrává na lokální úrovni pochopitelně neobvykle důležitou roli. Analýza rozhodovacích procesů pak vytváří novou, širší perspektivu. Při této analýze se postupuje tak, že výzkumníci nejprve vytyčí nejdůležitější sporné otázky v různých oblastech života, jejichž řešení závisí právě na uplatnění určitých rozhodnutí. Proces rozhodování je pak sledován, ať již skrytým či zjevným pozorováním, informace jsou získávány rovněž analýzou dokumentů, rozhovory atd. Na základě takto získaných informací dochází k určení vlivu jednotlivých osob. Zjišťuje se, v jakém kontextu určité osoby vykonávají svůj vliv tím, že rozhodnutí vykonají nebo naopak nevykonají (R. E. Wolfinger).⁵¹

V souvislosti s problematikou tzv. "skupin vlivu" se zejména v šedesátých letech rozpoutala bouřlivá diskuse. Např. Floyd Hunter se opíral o pojetí stabilních mocenských elit, sestávajících z homogenních skupin a kontrolujících všechny oblasti života obce. Podle Huntera bylo pro tyto skupiny typické, že:

1. *jejich členové vykonávali svůj vliv zcela nezávisle na úkolech, které jim byly určeny;*
2. *tuto činnost prováděli relativně dlouho;*
3. *ve svém počínání byli jednotní.*⁵²

⁴⁹ König, René: Handbuch der empirischen Sozialforschung, Band 4, Komplexe Forschungsansätze, Ferdinand Enke Verlag: Stuttgart, 1974, str. 130

⁵⁰ Ibid, str.130

⁵¹ Ibid, str.130; Jak uvádí R. Zoll, právě ono nevykonání určitého rozhodnutí je totiž jednou z nejučinnějších, zároveň však také tajných zbraní úředníků. Zde je vhodné připomenout rovněž konstatování Maxe Webera, že "i opomenutí může být účinné." Srovnej Ibid, str. 130

Tuto teorii ovšem zcela zpochybnil René König, když za klíčový považoval vztah mezi mocenskou strukturou a neformálními skupinami, což implicitně obsahuje také velmi pravděpodobnou možnost změny mocenské konstelace.⁵³ Výsledkem diskusí byl jak závěr, že mocenská struktura obce má pluralitní charakter (což je v současnosti stále aktuálnější), tak i zjištění, že mocenská elita se střídá ve velmi krátkém časovém rozmezí.⁵⁴

V každém případě je nepochybné, že nesprávně zvolená technika může přinést zcela mylné výsledky výzkumu. Jak ukazují např. výsledky šetření Lintona C. Freemana z let 1960 a 1963, která prováděl v italských Syrakúzách, osoby s velkou reputací a zároveň zastávající důležitou pozici nehrály v procesu rozhodování důležitou roli. Předpokládalo se, že se jedná především o reprezentanty formální exekutivy, kteří tudíž disponují vysokým renomé, v rozhodování ovšem nebyli vůdčí, neboť jejich vliv byl malý, spíše nepřímý.⁵⁵ Aplikované techniky, "Reputational Technique" a "Positional Technique" tedy v podstatě odporovaly rovněž provedené "analýze rozhodovacího procesu."

3. Fáze:

Po odhalení skutečných aktérů rozhodovacího procesu bývá posledním stadiem výzkumu aplikace „klasických“ technik sběru dat. Po výběru respondentů vedeném logickou úvahou byl aplikován polo-standardizovaný rozhovor, tzv. „one-to-one interview.“ Náměty otázek, které tvořily základ dotazníku pro respondenty, vycházely z osobních postřehů autorky během participace na přípravných jednáních k operačním programům.⁵⁶ Rozbor dokumentů a odborné literatury byl uveden v úvodu této práce.

⁵² Ibid, str. 131

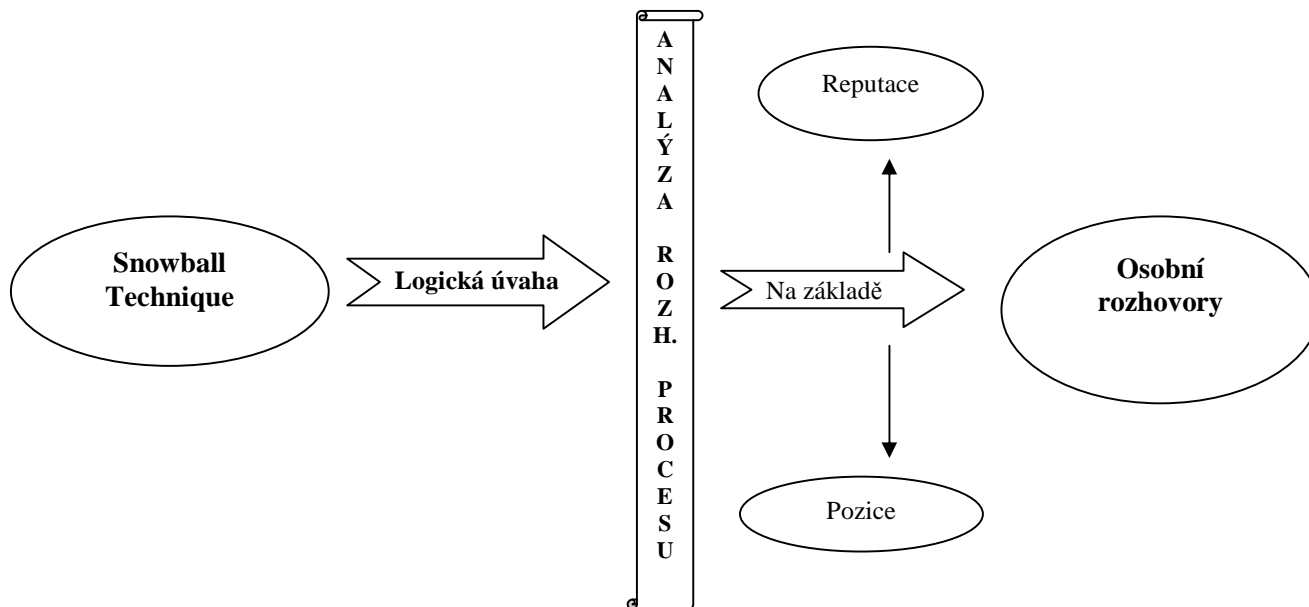
⁵³ Ibid, str. 131; Rovněž vyšlo najevo, že k tomu, aby se jako držitelka moci mohla etablovat určitá skupina, která jinak neodpovídá sociálnímu charakteru obce, musely být splněny jisté podmínky, mezi které patří např. existence mnoha "pendlerů." (H. J. Beckers) Srovnej Ibid, str. 131

⁵⁴ Např. W. V. D'Antonio. Viz. König, René: Handbuch der empirischen Sozialforschung, Band 4, Komplexe Forschungsansätze, Ferdinand Enke Verlag: Stuttgart, 1974, str. 131

⁵⁵ Ibid, str. 131

⁵⁶ Autorka působila v letech 2006 – 2007 na Ministerstvu informatiky ČR, kde se touto problematikou zabývala.

Schéma č. 4.1.: Metodologický postup

Zpracování schématu: autorka

Způsob empirického zkoumání se liší podle toho, zvolíme-li přístup kvantitativní nebo kvalitativní. V každém případě však je postaven na sběru dat a jejich interpretaci. Záleží ovšem nejen na zvoleném přístupu, ale i na jeho další metodologické konkretizaci v tzv. procedurách.⁵⁷ Např. metoda statistická bývá aplikována zpravidla při zkoumání hromadných společenských jevů či statistických zákonitostí. Oproti tomu metoda typologická se, jak napovídá název, soustředí na typy jako syntézu obecného a konkrétního.⁵⁸

Vzhledem k povaze a rozsahu zkoumání nelze uplatnit dvě prve jmenované procedury (nejedná se ani o jevy hromadné, ani o jevy typologicky zařaditelné). Oproti tomu metoda monografická, která se používá jak v šetření kvantitativním, tak i šetření kvalitativního charakteru, je určena pro detailní a komplexní analýzu při zkoumání jednoho nebo několika typických jevů, procesů či jednotek. Vzhledem k tomuto faktu se metoda monografická jeví jako ideální pro budoucí výzkum.⁵⁹

⁵⁷ Majerová, V.: Sociologie venkova a zemědělství, ČZU v Praze, 2000, str. 77

⁵⁸ Ibid, str. 77

⁵⁹ Vybraná jednotka (proces či jev) je systematicky popsána a jsou zkoumány všechny její strukturální části a vnitřní souvislosti. Podrobně viz. Majerová, V.: Sociologie venkova a zemědělství, ČZU v Praze, 2000, str. 77; Důležitým faktorem je rovněž skutečnost, že zkoumání probíhá v přirozených podmínkách. Srovnej Ibid, str. 77

Vzhledem k tomu, že oficiální statistiky poskytují data, která sice udávají přesná čísla, ovšem spíše než proces či změnu zachycují daný stav (zejména jedná-li se o sčítání obyvatelstva a obdobná data, tzv. censy, tedy data šetřená každých deset let), je nutno přikročit k otevírání nových, dalších možností, které probíhající změnu a s ní spojené procesy přibližují. Zejména v současnosti je zachycení změny nesmírně důležité, protože, jak již bylo uvedeno, společnost se mění podstatně rychleji než dříve a závěry vyvozené z dat statických, nikoliv procesně-existujících, by mohly opomenout řadu významných skutečností.

Metoda historická, která na první pohled zcela odporuje výše řečenému, je paradoxně velkým pomocníkem, neboť je to právě ona, která díky dokumentům - ať již se jedná o archivy, autobiografie, metodickou analýzu materiálních dokumentů, jakými jsou například protokoly obecního zastupitelstva, korespondence, deníky či obsahová analýza tisku,⁶⁰ vysvětluje zákonitosti vývoje a především dává jasnou kontinuitu jevů, ve které se odehrává sociální proměna (jako příklad lze uvést transformaci zemědělství v naší zemi).⁶¹ Procedura historická bude rovněž aplikována během výzkumu.⁶²

V tomto kontextu byl z hlediska historicko-geografického zvolen Mikroregion Třebíčsko.⁶³

Ve snaze naplnění hlavního cíle práce, sice aplikace obecné teorie "Multi-level governance" na zcela konkrétní lokální společenství, sehrály roli při výběru analyzované lokality také tyto faktory:

⁶⁰ Pro příklad konkrétní obsahové analýzy viz. Tabulka č. 4.2.

⁶¹ Srovnej Majerová, V.: Sociologie venkova a zemědělství, ČZU v Praze, 2000, str. 77 a König, René: Handbuch der empirischen Sozialforschung, Band 4, Komplexe Forschungsansätze, Ferdinand Enke Verlag: Stuttgart, 1974, str. 125; Tuto proceduru aplikoval např. Oscar Handlin (1942, 1947), který jasně vysvětlil, že není možné vycházet pouze ze současných informací a ignorovat historické procesy obce, které současnou situaci formovaly a tudíž výrazně ovlivnily. Podrobně viz. König, René: Handbuch der empirischen Sozialforschung, Band 4, Komplexe Forschungsansätze, Ferdinand Enke Verlag: Stuttgart, 1974, str. 125

⁶² Často bývá též udávána metoda experimentální, která spočívá v komparaci vývoje jevů při změněných a původních podmínkách. V sociologii se však používá méně často. Majerová, V.: Sociologie venkova a zemědělství, ČZU v Praze, 2000, str. 78

⁶³ Jedná se o oblast, která se rozpadem Rakousko-Uherska ocitla ve zcela ojedinělé situaci. Dříve strategická křižovatka ekonomického a společenského života se stala oblastí téměř periferní. Tento vývoj ovšem zakořenil v místním obyvatelstvu schopnost adaptace na nové podmínky, což se projevuje rovněž ve struktuře občanské společnosti Mikroregionu - podrobně viz. provedený výzkum v následujících kapitolách.

Zdroj: <http://www.trebic.cz/soubory/16973/orup-int-strategie%20rozvoje%20mit-analyticka%20cast.doc>,
čerpáno 4.1.2005⁶⁴

1. Jedná se o lokalitu, která je dlouhodobě označována jako jedna z nejlepších v České republice z hlediska občanské angažovanosti;⁶⁵
2. Zcela zásadní roli sehrálo hledisko metodologické a následná proveditelnost sběru dat – vzhledem k aplikované technice sběru dat tzv. „Snow ball technique“⁶⁶ byly rozhodující osobní vazby autorky k tomuto regionu.⁶⁷

⁶⁴ Pro ucelený obraz viz. Charakteristiku kraje Vysočina v příloze 6.3.3.

⁶⁵ Kraj Vysočina vykazuje téměř nejvyšší volební účast ve volbách na všech úrovních, od centrální po obecní. Rovněž počet neziskových organizací je relativně vysoký. Od roku 1991 se jejich počet zvýšil devětkrát.

⁶⁶ Podrobně viz. níže v této kapitole.

⁶⁷ Základní charakteristiky mikroregionu viz. Příloha č. 3.2.

V. Teoretická část - rozbor literatury

Problematika regionálního rozvoje v souvislosti s klíčovým působením lokálních aktérů se zejména v poslední dekádě stala předmětem zkoumání nejvýznamnějších sociologických autorit. V oblasti sociologické teorie se objevuje řada děl a studií, které na tuto situaci reagují. A není divu. Vždyť je to právě sociologie, která pociťuje procesy společenské změny nejcitlivěji a je právě jejím úkolem a v její kompetenci tyto procesy adekvátně interpretovat.

Současná společnost se nachází ve velmi komplikované situaci. V době sílícího vlivu komunikačních, vědních a energetických technologií dochází k řadě klíčových změn. Paradigmata, na která jsme byli zvyklí po desítky let, jsou střídána paradigmata novými. Ať již se jedná o nové pojetí teritoria, národního státu, úlohy jedince ve společnosti či demokracie jako takové, dopady jsou nepochybné. I když si důsledky působení těchto jevů v současnosti ještě plně neuvědomujeme, jejich existence je nepopiratelná. Lze předpokládat, že plnou měrou tyto tendence zasáhnou do životů příštích generací.

Vzhledem k tomu, že se jedná o procesy mnohdy neočekávané, které sociální realitu mění vskutku převratným tempem, není jednoduché je včas a fundovaně zachytit. O tento nelehký úkol se pokoušejí odborníci řady sociálně-humanitních oborů. Jejich rešerše, analýzy a studie, publikované v prestižních časopisech, jsou základem předkládané práce. Autorka se totiž domnívá, že právě tyto materiály představují nejvěrnější zachycení současné situace. Vychází přitom zejména z „cizojazyčných“ odborných periodik obecné sociologie, rurální sociologie, sociologie sociálních hnutí, regionálního rozvoje a zemědělství.

Velmi cenným materiálem jsou rovněž původní dokumenty Evropské Unie a legislativní prameny. Zde se jedná především o problematiku regionálního rozvoje a venkovských oblastí. Stěžejní literaturou jsou rovněž díla klasická, zejména díla de Tocquevilla, Putnama, Giddense, Šamalíka a dalších. Zde je ovšem na místě konstatovat, že vzhledem k aktuálnosti a obsáhlosti zkoumané problematiky nelze obsáhnout teoretická díla v plné šíři a rozsahu. Rešeršní část tak vychází pouze ze základních a zásadních děl současnosti. V neposlední řadě je čerpáno z internetových zdrojů, konferencí apod.

5.1. Nová sociální realita

Situace, kdy společnost prochází fundamentální sociální změnou, je popisována různě. Ač označována jako post-industriální, post-kapitalistická, post-moderní či post-utopická, zpravidla se autoři těchto koncepcí shodují na jednom - změna sociální reality je nezvratitelná. Solomon hovoří o odcizení jednotlivce v masové společnosti.⁶⁸ Podle amerického politologa Samuela Huntingtona se dokonce civilizace Západu od poloviny devadesátých let ocitá na počátku úpadku.⁶⁹ Další Američan, ekonom Joseph E. Stiglitz, je naopak optimistický. „Domnívám se, že globalizace je ve své podstatě velmi přínosná a pozitivní,“ konstatuje. „Je to síla, která v sobě nese potenciál možného obohacení všech, zejména však chudých.“⁷⁰

Čelíme nové průmyslové revoluci, která způsobuje dalekosáhlé změny v technologiích, pracovních místech i schopnostech. Zároveň se globalizuje ekonomika a její základnou se stává znalost a vzdělání.⁷¹ Nové světy dostupných informací a komunikačních prostředků se objevují ve všech sférách pracovního i soukromého života. Nové technologie přinášejí řešení největších výzev tohoto století, jakými jsou například snížení onemocnění, chudoby a environmentálního znečištění ve světle rostoucí globální populace.⁷² Nové technologie dále posilují elektronické transakce specializovaných služeb mezi obchodními společnostmi či komunikaci založenou na internetu mezi členy globálně rozptýlených diaspor či organizací občanské společnosti.⁷³

Lustiger Thaler ovšem připomíná i druhou stránku věci. Upozorňuje na fakt, že zrychlené digitální tempo komunikace daleko přesahuje schopnost regionálních institucí udržet stávající mocenské konstelace. Tuto situaci označuje jako "horizontální řetězce hodnot," které skrze přítomnost nových prvků a možnosti diskrétních globálních respektive městských partnerství narušují cyklické institucionální procesy, které ovládaly kolektivní akci.⁷⁴

⁶⁸ Solomon, Darwin D.: Characteristics of local organizations and service agencies conducive to development, *Sociologia ruralis*, Vol. XII, No. 3/4, Van Gorcum: Assen, 1972, str. 339

⁶⁹ Huntington, Samuel: *Střet civilizací*, Rybka Publishers: Praha, 2001, str. 370

⁷⁰ Stiglitz, Joseph E.: *El malestar en la globalización*, Santillana Ediciones Generales, S. L.: Madrid, 2003, str. 16

⁷¹ Hayrinen-Alestalo, Marja: Is Knowledge-Based Society a Relevant Strategy for Civil Society? in *Current Sociology*, July 2001, Vol. 49(4): 203-218, SAGE Publications, London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, str. 206

⁷² *The High-Tech Strategy of Germany*, Federal Ministry of Education and Research, Public Relations Division, Bonn, Berlin, 2006, str. 7

⁷³ Op. cit., str. 206

⁷⁴ Lustiger Thaler, Henry: The Rift in the Subject: A Late Global Modernist Dilemma in *Current Sociology*, July 2004, Vol. 52 (4): 615-631, SAGE Publications: London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, str. 628

I když podle Evropské komise měla globalizace trhů, technologický pokrok a nárůst informační společnosti značný vliv na příležitost každého občana získat informaci, mohou být tato tvrzení sporná, neboť v informační společnosti není možné nalézt formy organizace nebo výroby, které přímo potvrzují sociální dominanci, konstatuje Thaler.⁷⁵

Německá socioložka Saskia Sassen rovněž uvádí, že sice nelze pochybovat o tom, že nové technologie jsou velmi důležité, domnívá se však, že jsou důležité pouze tehdy, platí-li dva základní předpoklady. Především se jedná o **existenci sociálních sítí**. Druhým rozhodujícím faktorem je pak **změna vertikálních a hierarchických forem sítí typických pro hlavní globální aktéry**, jakými jsou např. Mezinárodní měnový fond či Světová obchodní organizace, k horizontálním a lateralizovaným sítím, charakteristickým prvky občanské společnosti.⁷⁶

Triumf informačních a komunikačních technologií plyne podle Alaina Touraina z jejich extrémní flexibility. Již se nejedná o nástroje sociální moci. Dominantní síly se už nedefinují obsahem či formou sociálního života, ale neomezenou schopností změny nebo adaptace prostředí, které se neustále mění, často nepředvídatelně.⁷⁷

Stále větší důležitost informace ve výrobě a administrativě je doprovázena nástupem nového sociálního řádu a nutností předefinovat koncept společného dobra.⁷⁸ Alestalo konstatuje, že je bezpodmínečně nutné brát v potaz proces individualizace namísto tradičního pojetí kolektivních aktivit. Privatizace a soutěž v neoliberálním pojetí nabývají stále na významu.⁷⁹

⁷⁵ Ibid, str. 628

⁷⁶ Sassen, Saskia: Local Actors in Global Politics in Current Sociology, July 2004, Vol. 52, No. 4, SAGE Publications: London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, str. 650

⁷⁷ I když v informačních a komunikačních společnostech již nelze nalézt konkrétní formy organizace a výroby, lze považovat metody organizace práce za organizační formy dominance jedné třídy nad druhou, tedy dominanci zaměstnavatele nad zaměstnanci. Ty, obdobně jako konvenční neoliberální hodnoty, zůstávají stále dominantní. Srovnej Touraine, Alain: On the Frontier of Social Movements in Current Sociology, July 2004, Vol. 52, No. 4, SAGE Publications: London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, str. 721 a Hayrinen-Alestalo, Marja: Is Knowledge-Based Society a Relevant Strategy for Civil Society? in Current Sociology, July 2001, Vol. 49(4): 203-218, SAGE Publications, London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, str. 204⁷⁷

⁷⁸ „Common good“

⁷⁹ Hayrinen-Alestalo, Marja: Is Knowledge-Based Society a Relevant Strategy for Civil Society? in Current Sociology, July 2001, Vol. 49(4): 203-218, SAGE Publications, London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, str. 205

5.2. Transnacionalismus versus transformacionalizace

Victor Roudometof označuje realitu sociálního života jako *transnacionalismus*.⁸⁰ Uvádí, že současný sociální život sestává ze strukturálních vztahů, které překračují hranice národního státu. Jedná se o společnost postrádající dimenzi teritoria, společnost, ve které stojí kosmopolitní hodnoty na vyšším žebříčku než hodnoty národní. Jedná se o jakousi „interní globalizaci“, kdy velký počet lidí na celé zeměkouli konfrontuje denně jiné kultury, aniž by překračovala hranice, a to skrze komunikační prostředky. Moderní společnost s rozvinutými komunikačními prostředky umožňuje udržovat přátelství na dálku, čímž se redefinuje pojem prostorové distance.⁸¹ Úloha národního státu je tak značně oslabena.⁸²

Rovněž Dubet připouští oslabení národního státu v důsledku výměny kapitálu a finančních toků. Efektem globalizace je podle něj kromě jiného i skutečnost, že národní státy už nekontrolují vlastní ekonomické aktivity.⁸³

S tímto tvrzením ostře kontrastují závěry Sylvie Walby, podle níž je sice globalizace procesem narůstající intenzity a frekvence mezinárodních či globálních sociálních interakcí ve vztahu k interakcím lokálním či národním, teritoriální prvek však sehrává jednu z klíčových rolí. Nejedná se o proces "nad-teritoriální," kdy sociální interakce mezi jednotlivými aktéry vznikají bez ohledu na teritoriální rámec, jak tvrdí např. Roudometof a mnoho dalších autorů.⁸⁴ Bruce Mazlish pak konstatuje, že globální může být shodné ve dvou zemích, ovšem vztah lokálního vůči globálnímu může být značně odlišný.⁸⁵ Roland Robertson označuje proces, v němž se globální a lokální prolíná, za tzv. "glokalizaci."⁸⁶ Rovněž Bořivoj Hnízdo konstatuje, že dochází k fúzi lokálních a globálních politických faktorů.⁸⁷

⁸⁰ Transnacionalismus je důsledkem interní globalizace. Mezi znaky současného transnacionalismu patří např. dvojí občanství, transnacionální kriminální aktivity, transnacionální způsob života, mobilita. Jedná se o všechny, kteří překračují hranice národního státu, ať už jde o uprchlíky, ilegální přistěhovalce, ale také mezinárodní studenty či manažery nadnárodních společností. I přesto, že je tento proces přítomen v každodenním životě, na mikroúrovni, netýká se kvalitativních pocitů jednotlivců či jejich postojů, zároveň není ovlivněn tím, co si lidé myslí. Srovnej Ibid, str. 116nn a Roudometof, Victor: *Transnationalism, Cosmopolitanism and Glocalization in Current Sociology*, January 2005, Vol. 53, No. 1, SAGE Publications: London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, str. 118

⁸¹ Petrušek, Miloslav a kol.: *Sociologické školy, směry, paradigmaty*, SLON: Praha, 1996, str. 87

⁸² Op. Cit., str. 118

⁸³ Dubet, Francois: *Between a Defence of Society and a Politics of the Subject: The Specificity of Today's Social Movements in Current Sociology*, July 2004, Vol. 52 (4): 693-716, SAGE Publications: London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, str. 693

⁸⁴ Mazlish, Bruce: *The Global and the Local in Current Sociology*, January 2005, Vol. 53, No. 1, SAGE Publications: London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, str. 95

⁸⁵ Ibid, str. 94

⁸⁶ Ibid, str. 94

⁸⁷ Hnízdo, Bořivoj: *Mezinárodní perspektivy politických regionů*, ISE: Praha, 1995, str. 109

Ani Alberto Martinelli není v této otázce jednoznačný. Současnou situaci charakterizuje jako tzv. „transformacionalizaci.“ Tato koncepce nezdůrazňuje globální integraci, nýbrž intenzitu kontaktů a sítí mezi jednotlivci, skupinami, komunitami, státy, mezinárodními organizacemi a transnacionálními aktéry.⁸⁸

Podle Martinelliho naopak často dochází k podceňování klíčové role, kterou významné národní státy v globální politice sehrávají. Spíše než-li na ústupu se tyto státy nacházejí ve fázi fundamentální transformace na poli globální politiky. Národní státy i nadále zůstávají hlavním zdrojem kolektivní identity a hlavní institucí kolektivního rozhodování. Současný vývoj s sebou naopak přináší řadu situací, které vyžadují posílení národních strategických plánů. Nejde tedy o minimální zásahy vlády ve smyslu neoliberalních teorií, nýbrž posílení národního státu, schopného aktivního rozvoje.⁸⁹

Pro řadu autorů je současná situace dokonce novou vlnou internacionalizace, interakcí mezi dominantními národními ekonomikami, obdobně, jak tomu bylo na počátku dvacátého století. V žádném případě tedy nelze hovořit o novosti takové situace.⁹⁰ Objevuje se pouze v modifikované podobě a je novodobým imperialismem, jakýmsi novým agentem západního kapitálu.⁹¹ V jistém smyslu by se dalo hovořit o tzv. "kulturním imperialismu."⁹²

Vedle homogenních dopadů globálních korporací na životní styl a konzum jako takový vyzdvihují transformacionalisté zvyšující se počet kulturních znaků, které nesou známky jakési hybridity, ale zejména potenciální rostoucí možnosti národních vlád. Bývá vyzdvihována rovněž potřeba globální demokratické vlády, založené na univerzálních právech a závazcích.⁹³

⁸⁸ Martinelli, Alberto: Global Order or Divided World? Introduction in *Current Sociology*, March 2003, Vol. 51, No. 2, SAGE Publications: London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, str. 98

⁸⁹ Ibid, str. 99

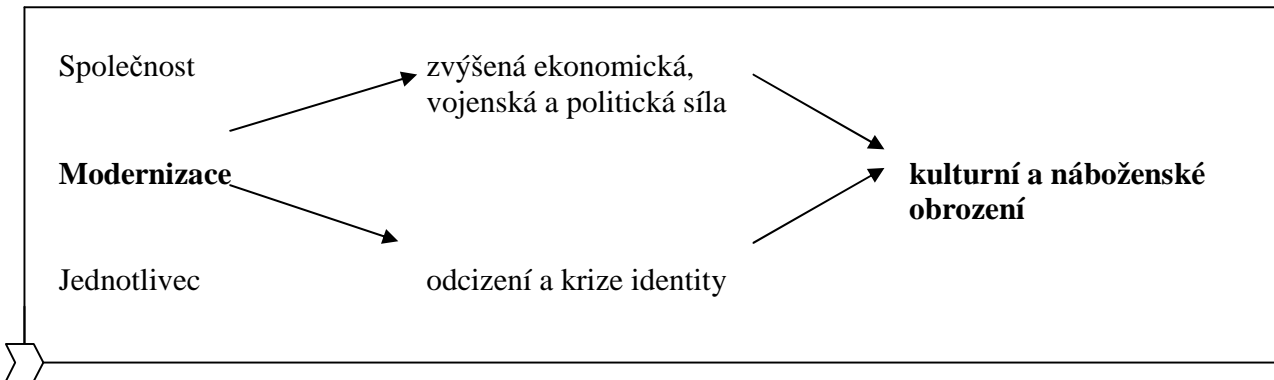
⁹⁰ Např. ve smyslu globalizace.

⁹¹ Martinelli, Alberto: Global Order or Divided World? Introduction in *Current Sociology*, March 2003, Vol. 51, No. 2, SAGE Publications: London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, srovnej str. 96nn

⁹² Roudometof, Victor: Transnationalism, Cosmopolitanism and Glocalization in *Current Sociology*, January 2005, Vol. 53, No. 1, SAGE Publications: London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, str. 121

⁹³ Op. Cit., str. 99

Diagram č. 5.2.1.: Modernizace a kulturní obrození

Zdroj: Huntington, Samuel: *Střet civilizací*, Rybka Publishers: Praha, 2001, str. 76

5.3. Informační společnost

Finská badatelka Marja Alestalo je ještě konkrétnější. Při důkladném šetření současné evropské politické scény konstatuje, že pokračující proces oslabení vlivu státu blahobytu a posilování neoliberálních vlád, zvláště ve Skandinávii, Spojeném království, Německu a Evropské Unii jako takové, vede k oslabení ideologických a utopických orientací státu. Snahy docílit rovných příležitostí pro všechny jsou nahrazovány vizemi, kdy vědomosti, informace, vzdělání a solidarita jsou viděny novým náhledem.⁹⁴ Dochází k podstatné změně. Namísto demokratických hodnot blahobytu dochází k jejich selektivní hodnotě. Tvoření vědomostí a informací jakož i sociální služby jsou považovány za tržní zboží.⁹⁵

Veřejné výdaje do vědy a výzkumu mají tendenci urychlit přeměnu výrobního systému z výroby založené na surovinách ve výrobu založenou na vědomostech. Podle Castellse dochází díky výrobě založené na vědomostech k přeměně tradičních vazeb kapitalismu a **posílení složek informační společnosti**. Zatímco průmyslová společnost je orientována na ekonomický růst a maximální výrobu, společnost informační se soustředí zejména na technologické znalosti, akumulaci vědomostí a vyšší úroveň komplexnosti v informačním procesu.⁹⁶

⁹⁴ Hayrinen-Alestalo, Marja: Is Knowledge-Based Society a Relevant Strategy for Civil Society? in *Current Sociology*, July 2001, Vol. 49(4): 203-218, SAGE Publications, London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, str. 204

⁹⁵ Ibid, str. 204

⁹⁶ Ibid, str. 204

V informační společnosti využívá politický systém konceptů vědy, informace a inovace. Informační společnost je chápána jako sociální fenomén, který pomáhá jednotlivcům a skupinám vyjádřit vlastní kreativitu, potřeby a přání. Vyšší vzdělání, věda, výzkum a technologie jsou považovány za hlavní komponenty ekonomického růstu, jakési endogenní faktory. Jedná se o inovace, které, jsou-li patřičně produkovány a distribuovány, vedou přímo k úspěchu. Tento nový prvek, tedy **přímá souvislost mezi vzděláním a výrobou**, tak podle Alestalo vede k situaci, kdy tradiční vědění akademického typu ztrácí svoji monopolní úlohu znalostního modelu.⁹⁷

Nejedná se pochopitelně pouze o vztah výroby a vědění. V důsledku šíření technologií je to především vztah mezi technologií a trhem, který je užší než kdykoliv předtím. Národní stát i nadnárodní organizace pak spoléhají na schopnost informačního a komunikačního průmyslu udržet nedostatky trhu na minimální úrovni, tvrdí badatelka.⁹⁸

Dělba mezi materiální a intelektuální dimenzí kulturních hodnot a sociální důležitosti znalostí se stává stále prominentnější.⁹⁹ Znalost byla považována za společné zboží, přičemž růst tohoto statku nebyl ničím omezen.¹⁰⁰ Nicméně podle Alestalo nahradily země Evropské Unie a OECD koncept znalostní konceptem inovace. Inovace je oproti znalosti závislá na technologii. Nejedná se o společné zboží, ale o produkt, který může být považován za obchodní komoditu a majetek.¹⁰¹

Dochází ke stále užšímu spojení mezi výrobou, která je stále efektivnější díky vědě, technologiím a administrativě, právně zakotvenou společností a životem jednotlivců, motivovaných osobním zájmem a vůlí stát se nezávislým od všech překážek.¹⁰² V tomto smyslu probíhají rovněž oficiální politiky. Posílení každého jednotlivce je klíčovým bodem současných programů. Fenomémem posledních let se stává tzv. participativní vývoj, ovšem takový, který neklade hlavní důraz na vývoj společnosti, nýbrž na vývoj jedince.¹⁰³

⁹⁷ Podle Evropské komise je inovace hledáním experimentu, rozvoje, imitace, adaptace nových produktů, nových procesů výroby a nových organizačních vzorců. Podrobně viz Hayrinen-Alestalo, Marja: *Is Knowledge-Based Society a Relevant Strategy for Civil Society?* in *Current Sociology*, July 2001, Vol. 49(4): 203-218, SAGE Publications, London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, str. 207

⁹⁸ *Ibid.*, str. 212

⁹⁹ *Ibid.*, str. 206

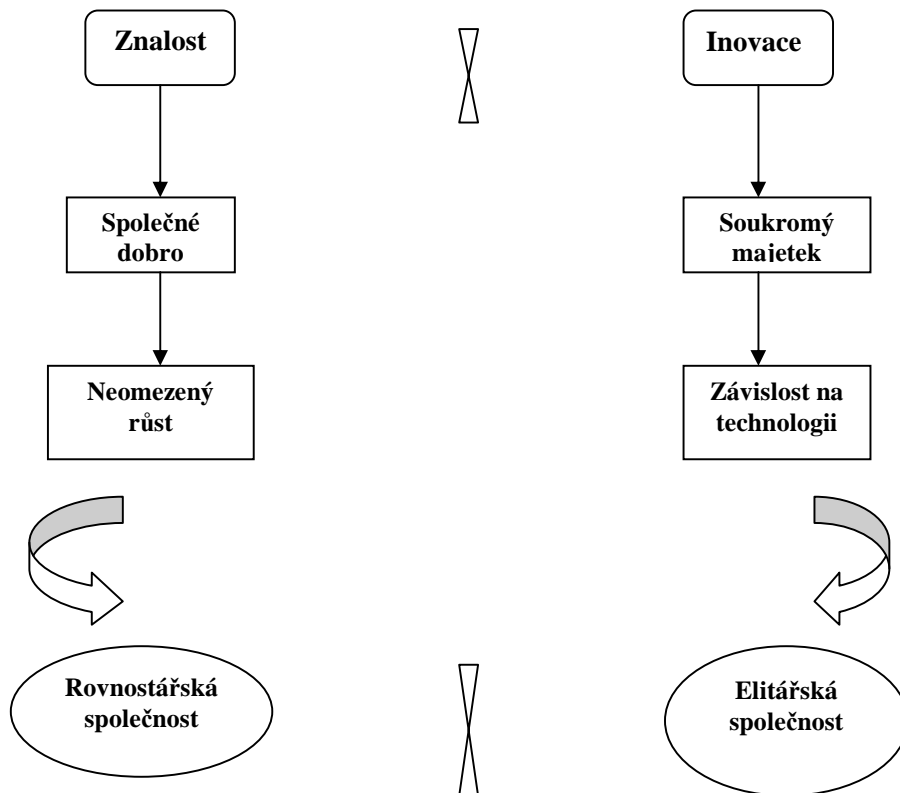
¹⁰⁰ *Ibid.*, str. 206

¹⁰¹ *Ibid.*, str. 206

¹⁰² Hayrinen-Alestalo, Marja: *Is Knowledge-Based Society a Relevant Strategy for Civil Society?* in *Current Sociology*, July 2001, Vol. 49(4): 203-218, SAGE Publications, London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, str. 203

¹⁰³ V originále tzv. "people-centered" namísto "society-centered participatory development" srovnej např. Schucksmith, M.: *Endogenous development, social capital and social inclusion: perspectives from Leader in the UK* at <http://www.ex.ac.uk/shipss/politics/research/socialcapital/papers/schucksmith.pdf>, čerpáno 16.1.2005

Schéma č. 5.3.1.: Znalostní koncept versus koncept inovace podle Alesstalo

Zpracování schématu: autorka

Z četných projektů EU je patrná snaha posílit schopnosti každého občana ve smyslu rozvoje sociálního kapitálu a v důsledku tohoto posílení pak snížit sociální nerovnosti ve společnosti.¹⁰⁴ Realita je však značně odlišná. Pro demokracii je informační společnost v mnohém směru složitým případem. Jedná se o společnost, ve které pouze malá elitní skupina vlastní znalost a je zahrnuta do technologií pro síťové komunikace, zatímco nová marginalizovaná skupina, které je odepřen jak přístup k informacím a tím i informačním technologiím, a právě tak přístup k politickému systému a novým formám komunikace, sestává z většiny obyvatelstva.¹⁰⁵ Jak ovšem konstatuje Jodl, rozvoj masové společnosti vede ke stále větší organizovanosti a institucionalizaci společenského života. Stoupá proto význam těch, kteří drží hlavní články organizace společnosti ve svých rukou. Masy jsou ve své činnosti řízeny a vedeny svými organizačními centry - mocenskými elitami a jejich aparátem.¹⁰⁶ Za těchto okolností pochopitelně roste význam i odpovědnost elit.¹⁰⁷

5.4. Elita versus sociální vyloučení v důsledku diferenciacce společnosti

Alberto Martinelli se domnívá, že globalizace umocňuje staré vzorce nerovnosti, nicméně přináší i nové sociální uspořádání, které proráží do všech koutů světa, čímž dochází k narušení stávající hierarchie sociálního vyloučení a inkluze.¹⁰⁸ Podle Klasena se pak jedná zejména o transformaci schopnosti jednotlivců aktivně se účastnit ekonomického, sociálního a kulturního života. Velmi podstatným aspektem je rovněž odcizení a odstup vyloučených jedinců od majoritní společnosti.¹⁰⁹

¹⁰⁴ European Agricultural Convention, A Rural Future for the Larger Europe, European Parliament Draft Document, Brussels, June 2002, str. 1; Demonstrací těchto snah je např. program LEADER. Přesná definice pojmu sociální kapitál bude podána v následujících kapitolách.

¹⁰⁵ Hayrinen-Alestalo, Marja: Is Knowledge-Based Society a Relevant Strategy for Civil Society? in Current Sociology, July 2001, Vol. 49(4): 203-218, SAGE Publications, London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, str. 215

¹⁰⁶ Jodl, Miroslav: Teorie elity a problém elity, ACADEMIA: Praha, 1968, str. 111; Jodl dokonce tvrdí, že dnešní doba, která se vyznačuje vládou davů, se může zachránit jedině vytvořením Spojených států evropských, v nichž by vládly elity.

¹⁰⁷ Nabízí se ovšem otázka, zda takový politický systém bude potřebovat oddělený sektor, kam budou zařazeni oni "vytlačení," aby se starali sami o sebe, polemizuje Alestalo. Viz. Hayrinen-Alestalo, Marja: Is Knowledge-Based Society a Relevant Strategy for Civil Society? in Current Sociology, July 2001, Vol. 49(4): 203-218, SAGE Publications, London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, str. 215

¹⁰⁸ Martinelli, Alberto: Global Order or Divided World? Introduction in Current Sociology, March 2003, Vol. 51, No. 2, SAGE Publications: London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, str. 98

¹⁰⁹ tzv. „mainstream society“, podrobně viz. Klasen, Stephan: Social Exclusion, Children and Education in European Societies, Vol. 3, No. 4, 2001, Taylor and Francis Ltd: Glasgow, str. 414

V této souvislosti je stále aktuálnější pojem sociální exkluze. Původ tohoto slova sahá do Francie, kde byl v sedmdesátých letech spojován s vyloučením postižených lidí ze společenského života.¹¹⁰ V posledních letech zažívá jakousi renesanci, nicméně jeho význam se značně posunul. Je spojován především s otázkami příjmové nerovnosti. Bývá používán také místo výrazů chudoba či marginalizace, i když bezpodmínečně nemusí implikovat pojem chudoby.¹¹¹ Jak ovšem konstatuje brazilská socioložka Elisa Reis, „stejně jako mnoho jiných konceptů, i tento postrádá zcela jasnou a výstižnou definici.“¹¹²

O narušení stability společnosti lze pak hovořit tehdy, existuje-li mezi jejími členy pocit silně nerovných vztahů, to je malých šancí některých sociálních skupin dosáhnout seberealizace ve společnosti prostřednictvím legálních prostředků oproti jiným skupinám.¹¹³

Zde je ale na místě neopomenout fakt, že nerovnost nebyla vždy chápána jako destabilizující a destruktivní prvek. Naopak za velice pozitivní fenomén ji považoval např. August Comte, který se stal předchůdcem teorie, která činila zákon ze skutečnosti, že společnost se dělí na ty, kteří vládou, a na ty, jimž je vládnuto.¹¹⁴

Ve svých závěrech se opíral především o tvrzení, že „lidé jsou už od narození náchylní jednak k panování, jednak k poslušnosti.“¹¹⁵ Teorie elity, vznikající koncem 19. století, pak již jasně definuje, že základem společenského pohybu je pohyb politický a základem tohoto pohybu je pohyb elity. Její zakladatelé, Mosca, Pareto a Nietzsche, dělí společnost na dvě kategorie, sice vyšší *typ - elitu, určený ku vládnutí* a nižší *typ - masu, určený k ovládnutí*. Demokracie ve smyslu rovné participace všech je tak vyloučena.¹¹⁶ Bez nadsázky tak lze konstatovat, že koncem 19. století byla nerovnost považována za hybnou páku společnosti.

¹¹⁰ Klasen, Stephan: *Social Exclusion, Children and Education in European Societies*, Vol. 3, No. 4, 2001, Taylor and Francis Ltd.: Glasgow, str. 413

¹¹¹ Srovnej Reis, Elisa P.: *A Global World, Multiple Angles, One Sociological Community in Current Sociology*, March 2003, Vol. 51, No. 2, SAGE Publications: London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, str. 116 a Klasen, Stephan: *Social Exclusion, Children and Education in European Societies*, Vol. 3, No. 4, 2001, Taylor and Francis Ltd.: Glasgow, str. 413

¹¹² Reis, Elisa P.: *A Global World, Multiple Angles, One Sociological Community in Current Sociology*, March 2003, Vol. 51, No. 2, SAGE Publications: London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, str. 116

¹¹³ Hudečková Helena, Lošťák, Michal: *Sociologie a její aplikace v regionálním/rurálním rozvoji*, CZU: Praha, 2002, str. 50

¹¹⁴ Jodl, Miroslav: *Teorie elity a problém elity*, ACADEMIA: Praha, 1968, str. 27

¹¹⁵ *Ibid*, str. 27

¹¹⁶ *Ibid*, str. 29

Nerovnost společnosti je od pradávna předmětem sporů a debat. Dá se říci, že je stará jako lidstvo samo. Objevuje se v politických filosofiích a úvahách starověku i středověku. Tak jako strukturu jsoucna a strukturu duše vyznačuje přirozená a závazná hierarchičnost, tak je přirozená a závazná i nerovnost společnosti, tvrdí už Platón.¹¹⁷

Uplatňuje-li se tato přirozeně založená hierarchičnost společenské struktury, pak funguje společnost jako přirozený systém, který je ve shodě se základními tendencemi bytí.¹¹⁸ Podle Aristotela, který obdobně jako Platón vychází z metafyziky, disponují vládnoucí vyšší inteligencí, jsou tedy přirozenou elitou.¹¹⁹

Florentský státník Machiavelli byl prvním myslitelem, který problematiku vládnoucích a ovládaných zkoumal mimo rámec metafyziky. Soustředil se spíše na otázku vhodného uplatnění moci. Vycházel z mocenské diferenciaci společnosti jako z faktu. Podle něj bylo politické umění

„komplexem empirických poznatků, osobních dispozic a intuitivního vhledu.“¹²⁰

Přeneseme-li se o něco dále v čase a prostoru a zaměříme-li se na rovinu sociologických teorií, pak lze konstatovat, že nerovnoměrné postavení člověka v sociální struktuře je definováno v zásadě dvěma postoji. Pohled první, systémový, typický pro **strukturální funkcionalismus**, považuje společnost za systém prvků sociální struktury, analyzuje nerovné hierarchické uspořádání společnosti dle:

- a) sociálních pozic, tedy míst s vyšší a nižší kvalitou či vahou;
- b) sociálních rolí, to jest očekávaného jednání vzhledem k pozicím;
- c) sociálního statusu, tedy ocenění vztaheného k pozicím a rolím.¹²¹

¹¹⁷ Jodl, Miroslav: Teorie elity a problém elity, ACADEMIA: Praha, 1968, str. 10

¹¹⁸ Ibid, str. 10

¹¹⁹ Ibid, str. 10

¹²⁰ Ibid, str. 13

¹²¹ Hudečková Helena, Lošťák, Michal: Sociologie a její aplikace v regionálním/rurálním rozvoji, CZU: Praha, 2002, str. 54

Druhý pohled, *antropologický*, resp. individualizující, je typický pro **interpretativní sociologii** a analyzuje nerovné uspořádání podle kategorií lidí rozdělených důležitými diferenciacními kritérii, sociálně působícími vlivy. Tato kritéria jsou:

- a) demografické hledisko (pohlaví, věk)
- b) geografické hledisko (regionální příslušnost)
- c) kulturní vlivy v užším slova smyslu (etnická příslušnost)
- d) sociální vlivy v užším slova smyslu.¹²²

Autorů, kteří se problematikou nerovného společenského uspořádání zabývali a stále zabývají, je nespočet. Pro dokreslení situace uvádím pojetí tříd definované Paulem Bourdieu, které je zařazeno jako příloha č. 5.4.1. V současnosti se ovšem diskuze zaměřují spíše na konkrétní boj proti společenským nerovnostem, či přesněji řečeno v kontextu výše uvedeného na boj proti sociální exkluzi.

Jak již bylo uvedeno, pojem sociálního vyloučení je intenzivně diskutovaným pojmem současnosti. Oproti termínům chudoby či nezaměstnanosti, které se vztahují především na jednotlivce či domácnosti, bývá fenomén sociální exkluze spojován se **vztahem mezi jednotlivcem a společností**, jakož i s **dynamikou tohoto vztahu**.¹²³ Jedná se tak jednoznačně o vztahovou veličinu, jak konstatuje rovněž Elisa P. Reis. „Být vyloučen znamená nemít přístup k něčemu, k čemu ostatní přístup mají. Sociální exkluze je tak pojmem vztahovým, uvádí Reis.“¹²⁴

¹²² Hudečková Helena, Lošťák, Michal: Sociologie a její aplikace v regionálním/rurálním rozvoji, CZU: Praha, 2002, str. 54; Hovoříme-li o sociálně působících vlivech v užším slova smyslu, pak se jedná o **lidský kapitál, ekonomický kapitál, kulturní kapitál a sociální kapitál**. Vzhledem k závažnosti těchto kritérií jsou následující kapitoly věnovány právě jim.

¹²³ Klasen, Stephan: Social Exclusion, Children and Education in European Societies, Vol. 3, No. 4, 2001, Taylor and Francis Ltd: Glasgow, str. 415

¹²⁴ Reis, Elisa P.: A Global World, Multiple Angles, One Sociological Community in Current Sociology, March 2003, Vol. 51, No. 2, SAGE Publications: London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, str. 116

Z tohoto vztahu vyplývá, že *odepření či nemožnost realizace občanských, politických a sociálních práv občana je podstatou sociální exkluze*.¹²⁵ Jestliže tedy jednotlivec není schopen účastnit se např. života v komunitě, jejíž je členem nebo nemá možnost zapojit se do veřejného života a zejména pak není-li respektován majoritní společností, jedná se o odepření základního práva, které má být poskytnuto všem občanům bez výjimky.¹²⁶

Nakolik je jedinec schopen postarat se o své privilegované postavení ve společnosti vlastními silami a nakolik je nutná a prospěšná intervence celé společnosti (jako makrostruktury) do společenských vztahů mezi jedinci a skupinami, pokud jde o jejich sociální status, je předmětem mnoha diskusí.¹²⁷

Srovnáme-li tento fenomén opět např. s fenoménem chudoby, pak je to podle Klasena právě společnost, která nese značnou vinu na sociálním vyloučení svých občanů, oproti často zastávanému názoru, podle kterého je chudoba způsobena především neschopností jednotlivce.¹²⁸ Je zde zdůrazněn politický a ekonomický společenský systém, který podporuje sociální vyloučení. Hlavním řešením tohoto problému se pak má stát solidarita členů společnosti.¹²⁹

Dalším významným aspektem je rovněž rozlišení neochoty a neschopnosti participace na životě majoritní společnosti. Cílem by neměla být účast všech, nýbrž možnost účastnit se na společenském životě poskytnutá všem. Mělo by jít o svobodnou volbu každého jednotlivce.¹³⁰ Klíčová je tedy skutečnost, zda občan participovat nechce anebo nemůže, protože toho není schopen, ať už je jeho neschopnost způsobena příjmovou nerovností či nedostatkem schopností potřebných k tomu, aby ve společnosti uspěl.

V neposlední řadě je třeba vzít v potaz, že schopnost využít nabízené příležitosti má značný individuální potenciál. Ne všichni jsou schopni příležitost rozpoznat a následně ji využít. Každý jednotlivec reaguje na danou situaci jinak a v oblasti příležitostí toto platí dvojnásob. Poskytnutí stejných, rovných příležitostí všem tak automaticky neznamena, že všichni mají stejnou startovací pozici, neboť stejně jako mentální či fyzické zaostání představuje bariéru pro

¹²⁵ Srovnej Klasen, Stephan: *Social Exclusion, Children and Education in European Societies*, Vol. 3, No. 4, 2001, Taylor and Francis Ltd: Glasgow, str. 415 a Reis, Elisa P.: *A Global World, Multiple Angles, One Sociological Community in Current Sociology*, March 2003, Vol. 51, No. 2, SAGE Publications: London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, str. 116

¹²⁶ Klasen, Stephan: *Social Exclusion, Children and Education in European Societies*, Vol. 3, No. 4, 2001, Taylor and Francis Ltd: Glasgow, str. 415

¹²⁷ Hudečková Helena, Lošťák, Michal: *Sociologie a její aplikace v regionálním/rurálním rozvoji*, CZU: Praha, 2002, str. 50

¹²⁸ Op. Cit., str. 415

¹²⁹ Ibid, str. 415

bezproblémové zařazení do společnosti, působí takto i rozdílný rodinný původ, jakési „špatné narození.“¹³¹

Sociálně vyloučené skupiny mají velký komunikační problém se společností, ve které žijí. Jakoby mluvili jiným jazykem. Obdobně jako zdravotně či tělesně postižení vyžadují zvláštní péči, tak i sociálně vyloučeným by měly být poskytnuty zvláštní služby a programy, tvrdí Klasen.¹³²

Jak již bylo mnohokrát uvedeno, příjmy mohou sehrát klíčovou roli v otázce sociálního vyloučení. Nicméně ani fakt, že je člověk dostatečně finančně zajištěn, ještě nemusí znamenat, že není vyloučen sociálně. Toto platí pochopitelně i obráceně. Jak uvádí Klasen, příjmová chudoba není přímo spjatá se sociální exkluzí. Zatímco mnoho chudých se díky solidaritě své komunity ze společnosti vyloučeno necítí, existuje naopak řada bohatých, kteří kvůli svým aktivitám, které jsou společností penalizovány, toto vyloučení pocítují.¹³³ V extrémních případech pak stačí vzpomenout válečné zločince, kteří jsou díky svému nemorálnímu konání společností odsouzeni. Ani jejich majetek jim pochopitelně nepomůže k tomu, aby se v majoritní společnosti cítili jako doma.

Fenomén sociální exkluze je rovněž *fenomémem trvalým*. Zatímco v případě nezaměstnanosti či chudoby jde často o krátkodobé záležitosti, sociální vyloučení je jevem dlouhodobě přetrvávajícím.¹³⁴ Zde sehrává roli i zeměpisná alokace. Mnoho aspektů participace ve společnosti je spojeno s mobilitou, sítěmi a polohou. Sociální exkluze však podle Klasena vyplývá především ze sociální a finanční situace rodiny, ve které dítě vyrostlo.¹³⁵

Současné ekonomické trendy, zejména pak vývoj na trhu práce pro méně kvalifikované dělníky, privatizace přepravních společností či postupy bank a pojišťoven vytváří ještě výraznější závislost mezi chudobou a sociálním vyloučením. Chudí se setkávají s ještě většími překážkami než tomu bylo doposud. Zároveň musí vynaložit větší náklady na pokrytí vlastních potřeb i na interakci se zbytkem společnosti.¹³⁶

¹³⁰ Ibid, str. 415

¹³¹ Ibid, str. 416

¹³² Ibid, str. 416

¹³³ Ibid, str. 417

¹³⁴ Ibid, str. 417

¹³⁵ Ibid, str. 425

¹³⁶ Ibid, str. 425

Nepříznivé socioekonomické podmínky tak mohou značně prohloubit proces sociálního vyloučení.¹³⁷ Zejména v kontextu tzv. „třetí cesty“ je právě politika „inkluzí“ považována za řešení této situace. Zatímco tradiční programy na eliminaci chudoby jsou považovány za neefektivní, je to právě politika sociální inkluze, jejímž cílem není podpora chudých v jejich strašném osudu, nýbrž snaha vytvořit příležitosti pro zařazení do společnosti.¹³⁸

Za centrální fenomén v souvislosti s úspěšností aplikace takto zaměřených sociálních politik je pak zpravidla považováno vzdělání respektive adekvátní vzdělávací systémy, pomocí kterých má být dětem umožněn přístup k ekonomickým, politickým, sociálním a kulturním zdrojům, kterých mohou jako dospělí využít.¹³⁹

5.5. Vzdělání

Jestliže je sociální exkluze chápána jako situace, kdy lidé nemají dostatek schopností na to, aby se mohli zařadit do společnosti, pak je to právě vzdělávací systém, který by měl tuto situaci změnit.¹⁴⁰

Vzdělání a přístup k němu je považováno za nemateriální kapitál, tzv. kulturní kapitál, který analogicky finančnímu kapitálu přináší svému vlastníku zisk v podobě privilegovaného společenského postavení a z něj plynoucích ekonomických a sociálních výhod.¹⁴¹ P. Bourdieu konstatuje, že „jednotlivci i skupiny usilují o začlenění do společenské vrstvy zaujímající v dané společnosti privilegované postavení.“¹⁴²

Tato vrstva se vyznačuje specifickými kulturními rysy, vkusem a stylem. Jejich osvojení je nezbytnou podmínkou správné orientace ve způsobech chování a jejich symbolických významech, které indikují příslušnost k této vrstvě a tvoří kulturní předpoklady vzájemné komunikace mezi jejími členy.

¹³⁷ Ibid, str. 417

¹³⁸ Ibid, str. 414

¹³⁹ Ibid, str. 414

¹⁴⁰ Ibid, str. 414

¹⁴¹ Srovnej Petrusek, Miloslav a kol.: Sociologické školy, směry, paradigmaty, SLON: Praha, 1996, str. 92 a Hudečková Helena, Lošťák, Michal: Sociologie a její aplikace v regionálním/rurálním rozvoji, CZU: Praha, 2002, str. 54

¹⁴² Op. Cit., str. 92

Petrusek konstatuje, že kulturní kapitál je formou získaných předpokladů jedince nebo skupiny k dosažení určitého sociálního statusu, která je vázána na charakter a úroveň enkulturace.¹⁴³ „Aktivní participace na tzv. *elitní statusové kultuře* (Max Weber) je klíčovým strategickým prvkem jednání směřujícího k zaujetí privilegované pozice. Představuje symbolický kapitál, který jednotlivci nebo skupiny vkládají do boje o prosazení ve společnosti.“¹⁴⁴ Symbolický kapitál je pak souhrnným vyjádřením pro společenské uznání, které může příslušník jisté třídy očekávat od druhých.¹⁴⁵

Podle P. Bourdieua je to právě kulturní kapitál, tedy vzdělání, které představuje nástroj přivlastňování symbolického bohatství, které je ve společnosti pokládáno za hodno toho, aby bylo vyhledáváno a vlastněno.¹⁴⁶ Distribuci formálních oprávnění (profesní kvalifikace) i subjektivních dispozic (znalost správných postupů) ke vstupu do vládnoucí vrstvy zprostředkovává vzdělávací systém, jehož charakter je určován právě touto vrstvou. Jazykové a ostatní symbolické kódy používané při školní komunikaci jsou proto odvozovány z její statusové kultury.¹⁴⁷

Úroveň dosaženého vzdělání jednotlivce je tak přímo závislá na tom, v jaké míře absorboval dominantní kulturu neboli jakým kulturním kapitálem disponuje. Vzdělávací systém přitom předpokládá a vyžaduje řadu schopností, které tvoří důležité komponenty kulturního kapitálu. Tyto schopnosti jsou získávány převážně v rodině. Míra kulturního kapitálu, jímž jedinec disponuje, proto závisí značně na tom, kolik je ho akumulováno ve výchozí rodině.¹⁴⁸

¹⁴³ Petrusek, Miloslav a kol.: Sociologické školy, směry, paradigmaty, SLON: Praha, 1996, str. 92

¹⁴⁴ Ibid, str. str. 92

¹⁴⁵ Hudečková Helena, Lošťák, Michal: Sociologie a její aplikace v regionálním/rurálním rozvoji, CZU: Praha, 2002, str. 54

¹⁴⁶ Op. Cit., str. 92

¹⁴⁷ Srovnej Petrusek, Miloslav a kol.: Sociologické školy, směry, paradigmaty, SLON: Praha, 1996, str. 93 a Burke, B.: Antonio Gramsci and informal education in Encyclopedia of informal education, <http://www.infed.org/thinkers/et-gram.htm>, čerpáno 23.1.2005

¹⁴⁸ Srovnej Klasen, Stephan: Social Exclusion, Children and Education in European Societies, Vol. 3, No. 4, 2001, Taylor and Francis Ltd: Glasgow, str. 414 a Petrusek, Miloslav a kol.: Sociologické školy, směry, paradigmaty, SLON: Praha, 1996, str. 93

Stávající vzdělávací systém ovšem reprodukuje nerovnosti ve společnosti.¹⁴⁹ „Současné vzdělávání nikterak neusiluje o to, aby jednotlivcům byly předávány právě znalosti, které by tento proces zvrátily,“ tvrdí Klasen. Podle tohoto německého sociologa a ekonoma slouží ve většině evropských zemí současné vzdělávací systémy pouze k tomu, aby jejich absolventi byli konkurence schopni v prostředí stále více se globalizujícího trhu.¹⁵⁰

Prostřednictvím vzdělávacího systému tedy kulturní kapitál působí jako nástroj mezigenerační transmise společenské nerovnosti, podílí se na autoreprodukci jednotlivých společenských vrstev a pomáhá reprodukovat danou strukturu společenských vztahů. Šance na vzestupnou sociální mobilitu nižších vrstev, které mají horší výchozí podmínky, jsou tak blokovány.¹⁵¹

Je zcela evidentní, že **proces zprostředkování hodnot**, které mají být sdíleny, osvojení si oněch vzorců chování, které jsou nezbytné pro schopnost jedince se do dané komunity, organizace, instituce či skupiny efektivně integrovat, je **klíčový**. Zde vstupují do hry aktéři občanské společnosti. Řada autorů se domnívá, že je to právě občanská společnost, jejímž posláním je zhostit se tohoto úkolu a usilovat o snížení společenských nerovností.¹⁵²

¹⁴⁹ Ibid, str. 93. Srovnej též Burke,B.:Antonio Gramsci and informal education in Encyclopedia of informal education, <http://www.infed.org/thinkers/et-gram.htm>, čerpáno 23.1.2005, Klasen, Stephan: Social Exclusion, Children and Education in European Societies, Vol. 3, No. 4, 2001, Taylor and Francis Ltd: Glasgow, str. 414 a další.

¹⁵⁰ Ibid, str. 414

¹⁵¹ Petrussek, Miloslav a kol.: Sociologické školy, směry, paradigmata, SLON: Praha, 1996, str. 93; Jisté východisko vidí Marja Alestalo v nutnosti vytvoření relevantní infrastruktury pro přenos informací. Zároveň je nutná institucionalizace nových komunikačních mechanismů a vzdělávacího systému, aby došlo k posílení schopnosti vytvořit a použít znalost a informaci.Srovnej Hayrinen-Alestalo, Marja: Is Knowledge-Based Society a Relevant Strategy for Civil Society? in Current Sociology, July 2001, Vol. 49(4): 203-218, SAGE Publications, London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, str. 215

¹⁵² Srovnej např. Tocqueville, Alexis de: Democracy in America, New York, 1956; Antonio Gramsci in Burke,B.:Antonio Gramsci and informal education in Encyclopedia of informal education, <http://www.infed.org/thinkers/et-gram.htm>, čerpáno 23.1.2005 a další.

5.6. Občanská společnost

Přes svou dlouhou tradici a dnešní aktuálnost je pojem občanská společnost velmi obecný a je využíván především teoreticky a konceptuálně, zatímco při empirickém zkoumání občanské společnosti je nejčastěji využíván praktický a konkrétní koncept neziskových organizací, které jsou institucionalizovanou formou a součástí občanské společnosti, jakousi podmnožinou občanské společnosti. Souhrnným označením neziskových organizací je pak termín neziskový sektor a jeho synonyma jako občanský sektor či třetí sektor.¹⁵³ Následující řádky nejprve podávají stručný historický exkurs tohoto pojmu, posléze analyzují pojem z hlediska empirického zkoumání.

Již francouzský učenec Alexis de Tocqueville konstatoval poté, co navštívil mladé Spojené státy americké ve třicátých letech devatenáctého století, že "síla svobodných lidí spočívá v lokální komunitě - lokální instituce znamenají pro svobodu totéž co základní škola pro vědu."¹⁵⁴ Během své návštěvy Spojených států amerických objevil francouzský aristokrat rovněž skutečnost, že aktivní občanství projevující se v záležitostech veřejných stejně jako dostatečně vyvinutá a fungující občanská společnost, mohou udržovat či dokonce rozvíjet demokracii, a to nejen tím, že limitují zvlášť politiků, ale především tím, že je občanům poskytnut přímý vliv na vládnutí.¹⁵⁵

Tento pokrokový francouzský myslitel, ač sám šlechtického původu, uvádí, že občanská sdružení jsou klíčem pro demokratickou společnost, neboť jsou to právě ona, která působí jako prostředník mezi státem a občanem.¹⁵⁶ Demokratická společnost podle něj bezpodmínečně vyžaduje prostředníky tohoto typu. I když jasně rozlišuje mezi politickými a občanskými asociacemi, konstatuje, že mezi oběma existuje jakési přirozené, nutné spojení.¹⁵⁷

¹⁵³ Termín třetí sektor – tedy sektor mezi sférou státu a ekonomickou sférou – zavedl v sedmdesátých letech italský politolog Eytan Etzioni pro soubor soukromých organizací poskytujících služby ve veřejném zájmu a dotované státem (Etzioni 1973), viz. Rakušanová Petra, Řeháková Blanka: Participace, demokracie a občanství v evropském kontextu, Sociologický ústav Akademie věd České republiky, Praha, 2006, str. 17

¹⁵⁴ Tocqueville, Alexis de: Democracy in America, New York, 1956

¹⁵⁵ Ibid

¹⁵⁶ Solomon, Darwin D.: Characteristics of local organizations and service agencies conducive to development, Sociologie ruralis, Vol. XII, No. 3/4, Van Gorcum: Assen, 1972, str. 334

V jistém smyslu s ním souhlasil i Machiavelli, který k problému přistupoval z opačného úhlu, tedy z hlediska vládnoucích. Tento muž viděl potřebu vytvoření ochranných mechanismů, jejichž úkolem měla být kontrola lidské přirozenosti, která byla ve své podstatě špatná. Jeho model politického člověka, tedy člověka, který je subjektem či objektem politického dění, vyžadoval, aby se při vládnutí vycházelo metodicky z předpokladu, že člověk je zlý.

„Ten, kdo dává republice ústavu a zákony, musí považovat všechny lidi předem za zlé a musí počítat s tím, že budou projevovat svou zvrácenou povahu, kdykoli se jim naskytne příležitost.“¹⁵⁸ I přesto, že si byl vědom faktu, že „jsou i lidé dobří a i zlí lidé mají některé dobré stránky,“ pro koncepci politiky byla pro něj „tato pravda bezcenná, neboť mnoho dobrých stránek lidské povahy nemá na politické dění valný vliv.“¹⁵⁹

Účast v dobrovolných spolcích tak měla alespoň částečně korigovat onu špatnou lidskou přirozenost a přispět k lepší komunikaci vládnoucích s ovládanými.

Idea občanské společnosti má dlouhou tradici. Byla definována jako snaha zaručit více svobod všem občanům, snaha rozvinout politický pluralismus a nový systém smluv a zastoupení.¹⁶⁰ Termín pochází z latinského „civis“, tedy občan. Tento výraz je zakotven v řadě pojmů, např. společnosti, kultuře či civilizaci.¹⁶¹

V anglosaském prostředí byl tento výraz poprvé použit v 17. století filosofem Thomasem Hobbesem. Jedná se tak o prvotní definice v souvislosti s konceptem společnosti jako takové, která se objevuje na Západě právě v tomto období.¹⁶² V moderním pojetí pak kořeny tohoto fenoménu sahají do doby pozdního osmnáctého respektive na počátek devatenáctého století, kdy občanskou společnost definují myslitelé Adam Ferguson a Alexis de Tocqueville.¹⁶³

¹⁵⁷ Ibid, str. 334

¹⁵⁸ Jodl, Miroslav: Teorie elity a problém elity, ACADEMIA: Praha, 1968, str. 14

¹⁵⁹ Ibid, str. 13

¹⁶⁰ Hayrinen-Alestalo, Marja: Is Knowledge-Based Society a Relevant Strategy for Civil Society? in Current Sociology, July 2001, Vol. 49(4): 203-218, SAGE Publications, London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, str. 212

¹⁶¹ The role of civil society and the business community in rural restructuring at <http://www.scotland.gov.uk/cru/kd01/orange/rocs-05.asp>, čerpáno 25.10.2002

¹⁶² Mazlish, Bruce: The Global and the Local in Current Sociology, January 2005, Vol. 53, No. 1, SAGE Publications: London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, str. 96

¹⁶³ Srovnej např. Hanley, Sean: Civil Society: An Idea. Whose time has gone? in Central European Review, Vol. 0, No. 21, 1999 at http://www.cereview.org/authorarchives/hanley_archive/hanley21old.html, čerpáno 11.11.2004

Je evidentní, že obdobně jako řada jiných konceptů je i koncept občanské společnosti konceptem sporným a velmi živě diskutovaným. O existenci tohoto fenoménu byly napsány stohy knih. Je téměř nemožné shrnout všechny definice, které tento pojem analyzují. Jednoznačným faktem však zůstává, že je to právě občanská společnost, která již po řadu let budí pozornost nejen odborné veřejnosti.

Budeme-li se soustředit na chápání státu, což je klíčové rovněž pro chápání občanské společnosti, pak hraje obrovskou úlohu křesťanství. Stát a nerovnost jsou totiž interpretovány jako následek hříchu.¹⁶⁴ Vykoupení smazalo hřích, stát má tedy zmizet a jeho náhradou se má stát stát boží, církvev. „Nic nám není lhostejnější než stát,“ tvrdí Tertullian. Augustin dodává: „Nezáleží na tom, pod jakou vládou člověk žije, jen když ho nenutí k bezbožnosti a nespravedlnosti.“¹⁶⁵

Reformační hnutí jsou v této otázce velmi rozpolcená. Zatímco luteránství je ještě radikálnější než katolická nauka a proklamuje, že stát je „ein Stall voll boser Buben,“ tedy stáj plná zlých hochů, kde je třeba zákona a vrchnosti, soudce, meče a šibenice, aby bylo možno se mu bránit (státu),¹⁶⁶ kalvinisté stojí takřka na opačném konci pomyslné osy. Do popředí zde vstupuje otázka odpovědnosti vůči občanské společnosti. Společenská práva jsou hodnocena dle velikosti majetku. „Ve společnosti nemá mít právo nikdo, kdo nemá majetek,“ tvrdí Cromwell.¹⁶⁷

Výraz milosti Boží je právě míra vlastnictví, kterou jednotlivec oplývá. Dobře známé teorie Maxe Webera o protestantské etice tak implikují nejen rozvoj kapitalistické společnosti, jejíž duch je obsažen právě v protestantské nauce, budeme-li přesnější, pak v kalvinismu. Tento předpoklad je klíčový zejména pro postoje anglické a americké společnosti, potažmo anglosaského světa, vůči státu a občanské společnosti jako takové.

¹⁶⁴ Jodl, Miroslav: Teorie elity a problém elity, ACADEMIA: Praha, 1968, str. 10

¹⁶⁵ Jodl, Miroslav: Teorie elity a problém elity, ACADEMIA: Praha, 1968, str. 11

¹⁶⁶ Ibid, str. 11

¹⁶⁷ Ibid, str. 11

Většina novodobých definic přistupuje k tomuto konceptu jako k jakémusi třetímu sektoru, ležícímu mimo ekonomické produkční vztahy a politické vztahy státu, tedy jakémusi nepolitickému aspektu společnosti. Např. Giddens zahrnuje do občanské společnosti také rodinu, školy, komunitní asociace a neekonomické instituce.¹⁶⁸

Aplikovat pojem občanské společnosti univerzálně, bez znalostí historicko-kulturních reálií a klíčových mezníků vývoje každé společnosti a každého regionu, může připravit mnohá úskalí. V podstatě se dá konstatovat, že občanská společnost je chápána zcela odlišným způsobem v kontextu časového období a skupiny, kterou je proklamována.

Jestliže v letech osmdesátých představuje Solidarita jedno z nejsilnějších a nejefektivnějších politických hnutí, konstituujících se právě z prvků občanské společnosti a představující hrozbu stávajícímu komunistickému režimu, pak např. v Latinské Americe let sedmdesátých a osmdesátých jsou to spíše ona levicová hnutí, která tvoří základ občanské společnosti v tomto regionu a představují jakousi alternativu k vojenským režimům tehdy vládnoucím. Zde je to právě tzv. "lidový sektor,"¹⁶⁹ který pokrývá spektrum nejchudších vrstev obyvatelstva a naopak vylučuje sféru obchodní a zejména, je to právě tento sektor, který se má stát alternativou nejen k vládnoucímu státu represivního či vojenského charakteru, ale i alternativou k existenci politických stran jako takových.¹⁷⁰

Oproti tomu ve Spojených státech amerických byl pojem interpretován v závislosti na tom, jaký politický proud v daném momentě hodlal vytěžit z občansko-společenské terminologie. Vlády od Ronalda Reagana po Billa Clintona hlásaly ekonomickou liberalizaci a neomezené tržní síly jako nejlepší a nejefektivnější prostředek pro poskytování veřejných statků. Integraci občansko-společenských prvků v kontextu čistě tržně-ekonomických modelů se instituce hospodářského a politického života začaly zabývat příliš pozdě. Konzervativní a nepolitický koncept občanské společnosti, tak jak ji podle Foleyho a Edwardse chápe americká společnost, je tak nutno vidět v kontextu výše zmíněného.¹⁷¹

¹⁶⁸Srovnej The role of civil society and the business community in rural restructuring at <http://www.scotland.gov.uk/cru/kd01/orange/rocs-05.asp>, čerpáno 25.10.2002, Žaloudek, Karel: Encyklopedie politiky, Praha: LIBRI, 1999, str. 303 a Giddens, A.: Třetí cesta a její kritici, Mladá Fronta: Praha, 2004

¹⁶⁹ tzv. "sector popular"

¹⁷⁰ Edwards, B., Foley, M.W.: Social capital and civil society beyond Putnam, American Behavioral Scientist, 1998, at <http://2.arts-sciences.cua.edu/pol/faculty/foley/putnam2.htm>, čerpáno 14.11.2004

V západní Evropě představoval koncept občanské společnosti v období let sedmdesátých a osmdesátých spíše prostředek, jakým dosáhnout alternativních cest demokracie ve vztahu k tradičnímu pojetí zastupitelské formy demokracie a rovněž způsob, jakým dosáhnout spravedlivějšího dělení kolektivního vlastnictví.¹⁷²

Občanská společnost může být rovněž považována za politický program postkomunistické demokracie. Od roku 1991 rozvíjí Václav Havel vizi "občanského státu." Jak tvrdí, "občanská společnost musí pokrýt nejen spektrum "třetího sektoru," fungujícího na bázi institucí existujících mezi státem a trhem, zároveň by měla vytvářet jakousi rovnováhu mezi výše jmenovaným. To v praxi znamená decentralizaci státu, oslabení politických stran a jakési přeskupení veřejných služeb typu zdravotnictví či vzdělání do expanzivně narůstajícího třetího, občanského sektoru.¹⁷³

V kontextu celosvětového vývoje je pak nárůst třetího sektoru jedním z nejvýznamnějších trendů. Partnerství mezi vládní garniturou, obchodní sférou a organizacemi občanské společnosti představují jeden z nejefektivnějších způsobů zvýšení kvality života. Jak vyplývá z deklarace o třetím sektoru, kterou uveřejnila Světová banka, organizace občanské společnosti sehrávají klíčovou úlohu v procesu zapojení nejhudších vrstev obyvatelstva do rozhodování o budoucnosti jejich života.¹⁷⁴

Rovněž bývá proklamován názor, že občanský sektor je schopen dělat věci lépe než byrokracie státu, neboť neuspokojuje potřeby mas, obecné zájmy a standardní potřeby, ale soustředí se na malé, konkrétní skupiny obyvatel, s vyhraněnými a přesně definovanými zájmy. Tak je schopen řešit jejich problémy efektivněji, rychleji a lépe.¹⁷⁵

¹⁷¹ Ibid, čerpáno 14.11.2004

¹⁷² Ibid, čerpáno 14.11.2004

¹⁷³ Závěry konference FORUM 2000, Praha, 15.-17. říjen 2004

¹⁷⁴ <http://www1.worldbank.org/prem/poverty/scapital/SChowmeas1.htm>, čerpáno 18.1.2005

¹⁷⁵ Srovnej Hanley, Sean: Civil Society: An Idea. Whose time has gone? in *Central European Review*, Vol. 0, No. 21, 1999 at http://www.cereview.org/authorarchives/hanley_archive/hanley21old.html, čerpáno 11.11.2004 a Rakušanová Petra, Řeháková Blanka: *Participace, demokracie a občanství v evropském kontextu*, Sociologický ústav Akademie věd České republiky, Praha, 2006

Občanská společnost je v kontextu znalostní společnosti v mnoha směrech problematická. Většina novodobých definic přistupuje k tomuto konceptu jako k jakémusi třetímu sektoru, ležícímu mimo ekonomické produkční vztahy a politické vztahy státu, tedy jakémusi nepolitickému aspektu společnosti. Tento pojem tedy v sobě nese heterogenní skupinu organizací a spojení, která mohou být v konfliktu či soupeření.¹⁷⁶ Občanská společnost je v současnosti chápána jako vtělení občanských ctností, které by měly společnost ochránit od neduhů trhu i státu.¹⁷⁷

Cohen a Arato definují občanskou společnost jako sféru sociální interakce mezi hospodářskou sférou a státem, která je tvořena sférou asociací, sociálních hnutí a forem veřejné komunikace.¹⁷⁸ K tomu, aby se občanská společnost stala silnější, potřebuje jasné cíle, plán akce a vyhraněný smysl pro kolektivní odpovědnost.¹⁷⁹

Jestliže ale stát blahobytu kladl hlavní důraz na převahu státu nad občanskou společností a vyvíjel silný tlak na rovnostářství a kolektivismus, neoliberální vlády oproti tomu upřednostňují minimální zásahy státu, tržní fundamentalismus a autonomní občanskou společnost. Sociálně-demokratické vlády reagovaly na tuto skutečnost tzv. třetí cestou, která byla považována za jakéhosi prostředníka mezi ekonomickými a sociálními zájmy.¹⁸⁰ Marja Alestalo konstatuje, že decentralizace je sice klíčovou myšlenkou neoliberalismu, je ale zároveň velice blízká soutěživým elementům efektivity. Zároveň je tato myšlenka oddělena od participativních prvků individuální a kolektivní akce.¹⁸¹

¹⁷⁶ Op. Cit., čerpáno 25.10.2002

¹⁷⁷ Reis, Elisa P.: A Global World, Multiple Angles, One Sociological Community in *Current Sociology*, March 2003, Vol. 51, No. 2, SAGE Publications: London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, str. 115

¹⁷⁸ Hayrinen-Alestalo, Marja: Is Knowledge-Based Society a Relevant Strategy for Civil Society? in *Current Sociology*, July 2001, Vol. 49(4): 203-218, SAGE Publications, London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, str. 213

¹⁷⁹ Ibid, str. 213

¹⁸⁰ Ibid, str. 211

5.6.1. Občanská společnost a globalizace

V zemích třetího světa je situace ještě daleko složitější. I když Elisa P. Reis uvádí, že důležitost neziskových organizací, které v rozvojových zemích často nahrazují úlohu státu, je nepopiratelná,¹⁸² v mnohých periferních společnostech občanská společnost často není dostatečně vyvinuta na to, aby chránila jednotlivce od politického útlaku společnosti.¹⁸³

V post-koloniálních společnostech, zejména v těch, kde převládá islám, je často problematika spojená s otázkou lidských práv a svobod, aktivního občanství či vlastního sebeurčení považována za projev disloajality vůči autokratickému vůdci.¹⁸⁴

Jak již bylo uvedeno, v demokratické společnosti by občanská společnost měla představovat prostředníka mezi jednotlivci či skupinami a státem. Oligarchická kontrola zdrojů však umožňuje těm, kteří jsou plně zařazeni do společnosti, využívat výhod občanské organizace a prohlubuje tak ještě výrazněji propast mezi těmi, co mají a těmi, co nemají („the haves“ a „have-nots“).¹⁸⁵ Je totiž velice pravděpodobné, že bude docházet k situacím, kdy díky stávajícím sítím a sociálnímu kapitálu privilegovaných vrstev budou díky nižším organizačním nákladům prohloubeny nerovnosti i v oblasti neziskových organizací a dobrovolného sdružování.¹⁸⁶ Díky globalizaci vzniká tzv. transnacionální sociální prostor. Důsledky stále větší mobility jsou značně odlišné mezi tzv. "prvním světem" středních a vyšších tříd ve vyspělých průmyslových zemích a ve světě "druhém," ve světě pracujících či lidí střední třídy periferních společností, kteří tvoří většinu světové populace.¹⁸⁷

¹⁸¹ Ibid, str. 205

¹⁸² Reis, Elisa P.: A Global World, Multiple Angles, One Sociological Community in Current Sociology, March 2003, Vol. 51, No. 2, SAGE Publications: London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, str. 118

¹⁸³ Tambe, Shruti: Collective Subjectivity, Democracy and Domination: The MJVA in Marathwada, India in Current Sociology, July 2004, Vol. 52, No. 4, SAGE Publications: London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, str. 686

¹⁸⁴ Tambe, Shruti: Collective Subjectivity, Democracy and Domination: The MJVA in Marathwada, India in Current Sociology, July 2004, Vol. 52, No. 4, SAGE Publications: London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, str. 686

¹⁸⁵ Reis, Elisa P.: A Global World, Multiple Angles, One Sociological Community in Current Sociology, March 2003, Vol. 51, No. 2, SAGE Publications: London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, str. 118nn

¹⁸⁶ Ibid, str. 119

¹⁸⁷ Roudometof, Victor: Transnationalism, Cosmopolitanism and Glocalization in Current Sociology, January 2005, Vol. 53, No. 1, SAGE Publications: London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, str. 114

„Vzhledem k historickému i současnému vývoji,“ jak proklamuje oficiální dokument nazvaný „Evropská Unie a Rozvojové země po Cancunu: společné cíle v oblasti zemědělské politiky a potravinové bezpečnosti,“ „ve snaze vytvořit civilizovaný svět, zahrnující všechny, i marginalizované skupiny, má Evropská Unie zvláštní odpovědnost vůči tzv. LDCs.“¹⁸⁸ Její povinností je „poskytnout emancipační projekty marginalizovaným skupinám, zejména tzv. hladovým, chudým a těm, kteří nic nemají.“¹⁸⁹

Převažujícím konceptem 21. století má být myšlenka potravinové soběstačnosti. "V současnosti, kdy v zemích třetího světa dochází pouze k výrobě levných surovin a jejich obchodování je kontrolováno nepočetnými skupinami agro-obchodníků, je nezbytně nutné připravit domorodé obyvatelstvo, vzdělat je takovým způsobem, aby samo bylo schopno potraviny vyrobit, distribuovat, mít zisk z jejich obchodování. Vedle jiného je úkolem Evropské Unie napomoci rozvoji služeb (nové formy energie, transportu, zařízení na pitnou vodu, zavlažovací systémy, tržní infrastrukturu atd.), které podpoří rozvoj ve venkovských oblastech méně rozvinutých zemích. Tyto práce by měly poskytnout co možná nejvyšší počet pracovních míst a mělo by dojít k maximálnímu využití místních zdrojů," uvádí dokument z roku 2002.¹⁹⁰

Zde je ale nutné neopomenout důležitou skutečnost. I když Evropská Unie tvoří dle vlastních odhadů celých 55 procent veškeré světové pomoci třetím zemím, nejedná se o systémové investice, které by měly posílit schopnost lidí žijících v zemích třetího světa samostatně čelit stávající situaci (konkrétně se jedná např. o investice do vzdělání, zdravotnictví atd., v tomto smyslu provádí rozvojovou pomoc např. Kanada). Zahraniční a rozvojovou pomoc Evropské Unie je třeba chápat jako nástroj podporující obchod, zejména nástroj k otevření trhů a navázání prvotních kontaktů pro příští spolupráci.¹⁹¹

¹⁸⁸ Podrobně viz. The European Union and Developing Countries after Cancun: common objectives regarding agricultural policies and food security, Draft Document, Brussels, June 2002, str. 1;

¹⁸⁹ Ibid, str. 3;

¹⁹⁰ Ibid, str. 8

Rovněž je velice nesnadné přesně určit, co je skutečná pomoc, a kdy se naopak jedná o investice či vojenskou akci. Pouze 17 procent všech finančních prostředků EU určených na pomoc rozvojovým zemím prochází Komisí, a v protikladu k členským státům Unie, které svoji pomoc poskytují cíleně, si Evropská unie v tomto ohledu počíná značně neobratně a neefektivně. Většina prostředků směřuje do východní Evropy a Afriky, ale též na Střední Východ a do Středozeří (10 %), do Asie (okolo 6 %), do Latinské Ameriky (3 %). Herman Schmid konstatuje, že Evropská Unie nemá žádnou ucelenou strategii v oblasti rozvojové pomoci. Existuje sice řada programů, které však postrádají jasný cíl a koncepci, vzájemně spolu nesouvisí a jednotlivé koncepty jsou tématicky tak rozdílné (např. od projektů určených bývalým koloniím po programy určené asijským zemím), že zbytečně konzumují příliš mnoho prostředků.¹⁹²

Samozřejmě by bylo nespravedlivé tvrdit, že se jedná o zanedbatelnou pomoc, nicméně ve srovnání s investicemi do ostatních strukturálních složek je tato částka poměrně nízká. Nelze ani tvrdit, že by zde nebyla dobrá vůle do vzdělání investovat. „Pro zlepšení situace venkovských oblastí v přístupu k potravě a surovinám je nezbytně nutné,“ uvádí dokument, „aby rolníci měli přístup k relevantním znalostem. Toto vyžaduje efektivní šíření znalostí, informační kanály, posílení vazeb mezi farmáři, vědci a těmi, kteří znalost předávají, je nezbytně nutné rozšířit komunikaci mezi pracujícími a těmi, kteří mají znalost zprostředkovat. Většina prostředků tedy bude určena na posílení výzkumu na poli udržitelného vývoje a managementu přírodních zdrojů.“¹⁹³

¹⁹¹ Srovnej Schmid, Herman: A Giant or a Dwarf? On the Role of the European Union in the Global Political Economy, Globalisation and development problems, VII International Meeting of Economists, International Conference Center, Havana, 7.-11.únor 2005

¹⁹² Ibid; Ani organizace Spojených národů na tom nejsou o mnoho lépe. Problematika vzdělanosti a tréninku byla a stále ještě je značně podceňována. Existuje sice řada proklamací, které tvrdí, že vzdělání je podstatou rozvojových programů, zaměříme-li se ale na konkrétní investice, je zcela patrné, že se jedná o planá klišé. Například z dokumentu "Anti-Hunger Programme" Organizace pro potraviny a zemědělství, FAO, jasně vyplývá, že vzdělání není považováno za strukturální složku. I když je zde obsaženo tvrzení, že ženy zemědělských oblastí jsou klíčovými aktéry pro úspěšnost aplikovaných programů a strategií, protože hrají nepostradatelnou roli ve výrobě a distribuci potravy či zaopatření domácností, konkrétní finanční pomoc investovaná do vzdělávacích programů činí 1,1 miliardy dolarů oproti 7,4 miliardám investovaným do přírodních zdrojů či 7,8 miliardy investované do infrastruktury. Srovnej ANTI-HUNGER PROGRAMME, Reducing hunger through sustainable agricultural and rural development and wider access to food, FAO: Rome, July 2002, str. 9

¹⁹³ Ibid, str. 15

Nicméně na vzdělání rolníků samotných mnoho finančních prostředků neplyne. Jak dokument doslova konstatuje, "posílení kapacity vzdělání v souvislosti s programem "proti hladu" vyžaduje důraz na základní potřeby vzdělání obyvatelstva venkovských oblastí, včetně technických disciplín důležitých pro udržitelné zemědělství a venkovský rozvoj. Jak uvádí zdroj z roku 2002, na tuto oblast bohužel neexistují finanční prostředky.¹⁹⁴ Tato skutečnost se samozřejmě projevuje v úspěšnosti aplikovaných projektů. Úroveň vzdělání je spojována s rychlostí osvojení si všech druhů inovací.¹⁹⁵

I díky této skutečnosti otrásá globální ekonomie tradiční dělbu práce mezi Severem a Jihem. Tato dělba je nahrazena novými komplexními vzorci hierarchie nerovnosti.¹⁹⁶ Dalo by se namítnout, že pro země třetího světa, které jsou demokratické, není toto tvrzení relevantní. Ovšem koncept demokracie jako takové umožňuje **lobování různých zájmových skupin**. Vzhledem k tomu, že vyloučené skupiny nemají dostatečný sociální ani kulturní kapitál k tomu, aby mohly samy vytvářet nátlakové skupiny, jejich zájmy jsou tak potlačovány. Toto vede automaticky k dalšímu vytlačování již tak marginalizovaných skupin.¹⁹⁷

„Občanská společnost byla považována za utopii přinášející revoluční změny hospodářského a sociálního řádu. Paradoxně však díky tomu, že se zastánci těchto utopií staly přední světové špičky, počínaje politiky USA a Velké Británie až po představitele Finska, došlo k jakési diskreditaci těchto idejí, tvrdí Alestalo. Vzhledem k vysoké politické a normativní orientaci ztratily tyto utopie na věrohodnosti. Staly se neflexibilními. Závislost na technologiích a instrumentární hnaném efektivitou způsobila omezení kolektivní akceschopnosti,“ tvrdí Alestalo.¹⁹⁸

¹⁹⁴ Ibid, str. 16

¹⁹⁵ Formální vzdělání obsahuje moderní myšlenky, hodnoty a názory na svět a rozšiřuje možnosti pokračujícího přijímání informací a zkušeností. Jak ukazují výzkumy, vzdělání a trénink jsou pravděpodobně nejdůležitějšími faktory pro zdárný vývoj v Japonsku a na Taiwanu. Již v roce 1972 tvrdí Solomon, že investice do této oblasti jsou investicemi fundamentálními, které se velice rychle vrátí. Viz. Solomon, Darwin D.: Characteristics of local organizations and service agencies conducive to development, Sociologia ruralis, Vol. XII, No. 3/4, Van Gorcum: Assen, 1972, str. 340;

¹⁹⁶ Martinelli, Alberto: Global Order or Divided World? Introduction in Current Sociology, March 2003, Vol. 51, No. 2, SAGE Publications: London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, str. 96

¹⁹⁷ Tambe, Shruti: Collective Subjectivity, Democracy and Domination: The MJVA in Marathwada, India in Current Sociology, July 2004, Vol. 52, No. 4, SAGE Publications: London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, str. 687; Je nepopiratelné, že existují ostré rozdíly v blahobytu a vývoji mezi zeměmi Evropské Unie a tzv. méně vyvinutými zeměmi. Pro tyto země má Evropská Unie zkratku - LDCs, tedy Less Developed Countries. Nepochybně existuje snaha ze strany Unie, tuto situaci zlepšit a ostré kontrasty alespoň zmírnit.

¹⁹⁸ Ibid, str. 205

Z tohoto faktu jasně vyplývá, že je zde ještě něco, co rozhodujícím způsobem ovlivňuje situaci. Již bylo řečeno, že vzdělání, tedy kulturní kapitál, je jednou z rozhodujících složek úspěchu jednotlivce v dané společnosti. Vedle kapitálu kulturního však existují i jeho další významné formy. Pochopitelně se jedná o *kapitál ekonomický*, tedy příjmy a majetek jednotlivce. Pak je zde pozice individua na trhu práce – jeho profese, kvalifikace či postavení v zaměstnání, tedy *kapitál lidský*.¹⁹⁹ V neposlední řadě je to ale *kapitál sociální*, kterému je v současnosti připisována stále větší důležitost. Podle mnoha autorů je to právě sociální kapitál, který je ze všech forem nejdůležitější a hraje rozhodující roli nejen v životech jednotlivců, ale i v pozici lokálních komunit v rámci celého společenství a v konečném důsledku pak regionů v celonárodním respektive celosvětovém kontextu.

5.6.2. Evropská občanská společnost

V současné době věnuje řada autorů pozornost nově rodící se Evropské občanské společnosti.²⁰⁰ Ta je v literatuře celkově hodnocena velmi kriticky – nejčastěji je upozorňováno na celkovou slabost evroské občanské společnosti i veřejné sféry, která ve svém důsledku představuje bariéru vznikajícímu evropskému občanství. Delanty a Rumford rovněž poukazují na fakt, že občanská společnost je stále pevně ukotvena v jednotlivých národních státech a slouží nikoli jako kolébka hodnot, ale jako ochrana před globalizací. Národní občanská společnost podle Delanty a Rumforda utváří bázi pro zachování integrity národního státu.²⁰¹

Rakušanová uvádí, že myšlenku chápání občanské společnosti jako ochranného valu před silami globalizace podporují rovněž výsledky analýz Daniely Obradovic, která při zkoumání role občanského a sociálního dialogu v procesu evropského vládnutí poukazuje na dominantní roli sociálního dialogu. A to i přes to, že občanský dialog byl iniciován s cílem vytvořit protiváhu dominantnímu postavení sféry produkce v procesu evropského vládnutí²⁰². Přes svůj počáteční antagonistický charakter se dnes v realitě hranice mezi občanským a sociálním dialogem smývají.

¹⁹⁹ Hudečková Helena, Lošťák, Michal: Sociologie a její aplikace v regionálním/rurálním rozvoji, CZU: Praha, 2002, str. 54

²⁰⁰ Rakušanová Petra, Stašková Barbora: Organizovaná občanská společnost v České republice, Professional Publishing: Praha, 2007, str. 34

²⁰¹ Ibid, str. str. 35

Občanský dialog doplňuje sociální dialog, s nímž měl být podle původních předpokladů v přímé opozici.²⁰³

Hlavním cílem EU je na základě zapojení občanské společnosti zvýšit efektivnost a v procesu utváření Evropské ústavy také legitimitu svých rozhodnutí. Občanská společnost je však do procesu vládnutí zapojována spíše formou konzultací ve fázi před přípravou vlastní legislativy, má tedy jen malou možnost ovlivnit konečnou podobu legislativy. Podle Obradovic tak může být přínos občanské společnosti pouze omezený. Jeden z důvodů spatřuje v tom, že občanská společnost je vnímána jako špatně definovaný a nestabilní partner.²⁰⁴

Ruzza definuje role organizované občanské společnosti v procesu Evropského vládnutí:

1. zvyšování podpory rozhodovacím aktivitám²⁰⁵
2. řešení konfliktů a úloha zprostředkovatele hledání řešení²⁰⁶
3. podpora hledání nových organizačních forem agregace občanské společnosti.²⁰⁷

Neziskové organizace hrají v moderních demokraciích nezastupitelnou roli. Rakušanová definuje celé spektrum těchto rolí. První z nich je podle Rakušanové role participativní. Občané se prostřednictvím sdružování v neziskových organizacích snaží:

²⁰³ Ibid, str. 35; Obradovic rovněž uvádí, že EU a její orgány v současnosti konzultují více než 160 organizací neziskového sektoru a dalších více než 150 zájmových organizací. Srovnej ibid, str. 35

²⁰⁴ Ibid, str. 35; Toto zjištění potvrzuje také Ruzza, podle jehož komparativní analýzy organizované občanské společnosti ve starých a nových členských zemích EU by ke zvýšení důvěryhodnosti občanské společnosti mohlo dojít, pokud budou vytvořeny celoevropské střešové organizace na sektorální úrovni. Toto tvrzení koresponduje s názorem řady politiků, mezi jinými i Franze Breuera, spolkového ministra pro evropské záležitosti svobodného státu Severní Porýní - Vestfálsko, který jde ještě dále a další vývoj EU spatřuje ve zborcení klasického politologického schématu pravice versus levice a nového institucionálního uspořádání na základě sektorových agend. Tato skutečnost se podle něj projeví již během příštích voleb do Evropského parlamentu v roce 2009. Srovnej Rakušanová Petra, Stašková Barbora: Organizovaná občanská společnost v České republice, Professional Publishing: Praha, 2007, str. 35 a záznam jednání Franze Breuera během jeho návštěvy Prahy, Úřad vlády ČR, 4. října 2007.

²⁰⁵ Ve smyslu zvyšování legitimacy procesu evropského vládnutí na výstupu. Srovnej Rakušanová Petra, Stašková Barbora: Organizovaná občanská společnost v České republice, Professional Publishing: Praha, 2007, str. 35nn; Organizovaná občanská společnost může být přínosem v realizaci celé řady politik, domnívá se Rakušanová. Za nejvýznamější pak pokládá úlohu shromažďování informací a úlohu monitorovací. Srovnej ibid, str. 36

²⁰⁶ Tato role je důležitá především s ohledem na důraz, jaký je na evropské úrovni kladen na iniciativy, které podporují hledání tzv. měkkých forem vyjednávání konfliktů v otázkách jednotlivých politik, ale také další struktury, které integrují organizovanou občanskou společnost jako protiváhu organizovaným zájmům, zejména ekonomických subjektů, viz. ibid, str. 36

²⁰⁷ Rakušanová Petra, Stašková Barbora: Organizovaná občanská společnost v České republice, Professional Publishing: Praha, 2007, str. 36

- a) vyjadřovat své společné zájmy a požadavky;
- b) sdružují se s cílem řešit své společné problémy.

Tímto způsobem se občané aktivně podílejí na spolurozhodování např. obce, kraje či státu a zároveň tak přebírají jistý díl odpovědnosti za rozhodnutí učiněná orgány veřejné moci.²⁰⁸ Rakušanová se domnívá, že tato spolupráce mezi neziskovým sektorem a státní správou či samosprávou je prospěšná pro obě strany, neboť neziskové organizace jsou často mnohem blíže realitě a mohou proto rozhodujícímu orgánu pomoci při definici problémů, které je třeba řešit.²⁰⁹

Další významnou rolí neziskového sektoru je jeho role servisní. Neziskové organizace poskytují služby zejména pro takové skupiny lidí, které své potřeby nemohou uspokojit jinde. Neziskové organizace tak de facto vyplňují mezeru v nabídce služeb, které poskytuje většinou stát nebo obec. Služby nabízené neziskovým sektorem bývají zpravidla velice efektivní a levnější, neboť neziskové organizace nejsou nuceny dosahovat při své činnosti zisku, který by byl následně přerozdělován – získané prostředky proto slouží k pokrytí nákladů a případný přebytek je investován do dalšího zlepšování služeb.²¹⁰

Rakušanová dále uvádí, že neziskové organizace vytvářejí pracovní místa především v sektoru služeb. V neposlední řadě rovněž institucionalizují tradiční vzájemnou pomoc mezi občany - například v rámci dobrovolnictví – a přispívají k integraci společnosti.²¹¹

Různé marginalizované skupiny společnosti mohou také prostřednictvím sdružování v neziskových organizacích vyjadřovat své zájmy a potřeby. Svou různorodostí pomáhají neziskové organizace vytvářet názorovou pluralitu a nabízejí alternativní řešení rozličných problémů. V různých oblastech společenského zájmu tak neziskové organizace agregují, selektují a uspokojují zájmy občanů.²¹²

²⁰⁸ Ibid, str. 37

²⁰⁹ Rakušanová Petra, Stašková Barbora: Organizovaná občanská společnost v České republice, Professional Publishing: Praha, 2007, str. 37; Rakušanová dále uvádí, že aktivita občanů v neziskových organizacích také přispívá ke zdokonalování občanů v roli „homo politicus“. Občané se učí formulovat své názory, učí se diskutovat a vystupovat na veřejnosti a zvyšují se jejich organizační schopnosti, utváří a formuje se sociální a kulturní kapitál. Srovnej ibid, str. 37

²¹⁰ Ibid, str. 38

²¹¹ Ibid, str. 38

Tento proces zprostředkovávání zájmů mnohdy zahrnuje uspokojování individuálních a skupinových zájmů a potřeb, které jsou v současnosti primárně definovány jako funkce státu, např. v sociální oblasti či oblasti ochrany a podpory zdraví včetně péče o zdravotně postižené. Právě v těchto oblastech nabízejí neziskové organizace mnohdy nikoli alternativu, ale jediný zdroj uspokojování zájmů občanů. Jedná se především o péči o seniory, práci s mentálně postiženými či fyzicky hendikepovanými dětmi a dospělými, azylové domy, hospicy atd.²¹³

5.6.3. Charakteristika občanské společnosti v České republice

Třetí sektor v České republice navazuje na poměrně bohatou historii, jejíž kořeny spadají do dob národního obrození, především na různé kulturní, umělecké a vzdělávací spolky a sdružení, které byly významnými aktéry českého občanského života. Jak uvádí Rakušanová, pozitivním impulsem pro rozvoj občanské společnosti byl vznik samostatného československého státu v roce 1918. Naopak dramatickou změnu znamenaly pro třetí sektor v českých zemích druhá světová válka a také rok 1948, kdy byla na základě restriktivní změny legislativy, která upravovala možnosti shromažďování občanů, celá řada organizací zrušena.²¹⁴

V posledních letech byl český třetí sektor předmětem zkoumání celé řady domácích i zahraničních odborníků a institucí. Jednalo se především o projekty Agentury neziskového sektoru (Aktivity a potřeby neziskového sektoru, Neziskový sektor a veřejný život v České republice, Dárcovství a dobrovolnictví v ČR), projekt Masarykovy univerzity v Brně pod vedením Radima Marady (Sociální zdroje dobrovolnictví a neziskových organizací) nebo nejnověji projekt Nadace pro rozvoj občanské společnosti pod vedením Terezy Vajdové (Civicus).²¹⁵

²¹² Ibid, str. 38

²¹³ Podle Weisbroda tak neziskové organizace saturují funkce státu a nabízejí alternativu soukromému sektoru. Srovnej Rakušanová Petra, Stašková Barbora: Organizovaná občanská společnost v České republice, Professional Publishing: Praha, 2007, str. 38, Výroční zpráva za rok 2006, Oblastní charita Třebíč: Třebíč, 2007

²¹⁴ Počet neziskových organizací tak podle Potůčka poklesl v roce 1948 ze 60 000 na 683, inkorporovaných do jednotné Národní fronty. K dalšímu výraznému posílení kontroly pak došlo v 70. letech v reakci na Pražské jaro. Srovnej Rakušanová Petra, Stašková Barbora: Organizovaná občanská společnost v České republice, Professional Publishing: Praha, 2007, str. 38

²¹⁵ Rakušanová Petra, Stašková Barbora: Organizovaná občanská společnost v České republice, Professional Publishing: Praha, 2007, str. 11; Samostatnou kategorií jsou mezinárodní komparativní výzkumy, např. výzkum agentury pro mezinárodní rozvoj USAID – Index životaschopnosti neziskových organizací ve střední a východní Evropě a Eurasii, projekt John Hopkins University – Srovnání neziskového sektoru a další. Srovnej ibid, str. 11

Jak uvádí Rakušanová a Řeháková, jsou vedle těchto označení v České republice dále využívány pojmy nestátní neziskové organizace (NNO – tento termín je používán zejména Radou vlády pro NNO a dalšími legislativními složkami státu), v rámci národních účtů českého statistického úřadu jsou pak rovněž užívány termíny nezisková organizace a sektor neziskových institucí sloužících domácnostem.²¹⁶

Zpráva o neziskovém sektoru v ČR definuje čtyři etapy vývoje neziskového sektoru u nás po roce 1989. Tyto etapy můžeme charakterizovat následujícím způsobem:

1. etapa 1990 – 1992: revoluční entusiasmus se promítnul do liberální politiky státu ve vztahu k neziskovému sektoru; během privatizace došlo k vydělení 1 % akcií na financování nadačního sektoru. Byl založen Nadační investiční fond – NIF, jehož cílem bylo podpořit finanční nezávislost nadací, aby se mohly podílet na rozvoji neziskového sektoru;
2. etapa 1993 – 1996: toto období lze nazvat dobou váhání. Probíhá diskuse Václava Havla a Václava Klause o občanské společnosti; panuje rezervovaný vztah státu k neziskovému sektoru, existuje stabilní podpora ze strany státu.
3. etapa 1997 – 2001: stát věnuje intenzivní pozornost legislativě regulující neziskový sektor (nadace, církevní právnické osoby); jsou zpřísněna dotační pravidla ministerstev.
4. etapa 2002 - 2004: decentralizace státní správy ovlivňuje situaci neziskových organizací v regionech; odchod zahraničních dárců po vstupu země do EU (přechodné řešení nabízí Trust pro občanskou společnost ve střední a východní Evropě), vstup do EU přináší rovněž snahu o využívání strukturálních fondů EU.²¹⁷

²¹⁶ Rakušanová Petra, Řeháková Blanka: Participace, demokracie a občanství v evropském kontextu, Sociologický ústav Akademie věd České republiky, Praha, 2006, str. 17

²¹⁷ Rakušanová Petra, Řeháková Blanka: Participace, demokracie a občanství v evropském kontextu, Sociologický ústav Akademie věd České republiky, Praha, 2006, str. 28

Je třeba zdůraznit, že přibližně 15 – 20 % občanských sdružení je nečinných. I zde existuje jistá míra centralizace. Při zohlednění počtu obyvatel jako neaktivnější se jeví hlavní město Praha, Středočeský kraj a Kraj Vysočina. Naopak nejméně aktivní jsou Moravskoslezský a Zlínský kraj.²¹⁸

Tabulka č. 5.6.2.1.: Vývoj počtu NNO v letech 1997 – 2003

Název	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Občanské sdružení včetně organizačních jednotek	57 377	64090	65 987	73 205	76 076	78 779	79 682
Obecně prospěšná společnost	60	199	539	642	726	530	609
Nadace	5274	4901	3324	323	304	314	322
Nadační fond	-	71	610	736	761	781	799
Zařízení církví	322	187	40	152	126	103	102
Církevní organizace	3600	4194	4205	4809	4964	4847	4822
Celkem NNO	66 633	73 642	74 705	75 058	79 867	85 354	86 336
Nárůst v %	100	10,5	12,1	12,6	19,9	28,1	29,6

Zdroj: ČSÚ Odbor gesčného zpracování, oddělení zpracování statistiky neziskových organizací, Brno in Rakušanová Petra, Řeháková Blanka: Participace, demokracie a občanství v evropském kontextu, Sociologický ústav Akademie věd České republiky, Praha, 2006, str. 30

²¹⁸ Jak uvádí Rakušanová a Řeháková, výrazný pokles počtu nadací mezi lety 1997 a 2000 souvisí s přijetím zákona o nadacích a nadačních fondech v roce 1997, který striktně vymezil registraci, hospodaření - nadace jsou nuceny stanovit dopředu poměr nákladů na správu nadace, nesmějí vlastním jménem podnikat, je upravena povinnost vypracovávat a ukládat výroční zprávu (to by mělo napomoci vnitřní i veřejné kontrole nadací). Na základě změny legislativy tak část nadací zcela zanikla, část byla transformována do nadačních fondů. Podrobně viz. Rakušanová Petra, Řeháková Blanka: Participace, demokracie a občanství v evropském kontextu, Sociologický ústav Akademie věd České republiky, Praha, 2006, str. 29

V roce 2003 bylo v České republice 53 090 nevládních neziskových organizací, z toho nejvíce občanských sdružení (50 997), zbytek připadl na nadace a nadační fondy (1209) a obecně prospěšné společnosti (884). Neziskový sektor zaměstnává v České republice 3 % občanů. Občanská participace v podobě členství v některé z uvedených neziskových organizací se v České republice pohybuje kolem 50 %, nejčastěji jsou lidé členy sportovních a zájmových organizací.²¹⁹

Tabulka č. 5.6.2.2.: Statistika počtu NNO v jednotlivých krajích ČR (rok 2003)

Kraj	Občanská sdružení	Obecně prospěšné společnosti	Nadace	Nadační fondy	Celkem
Praha	8641	233	160	241	9275
Středočeský	6598	54	17	35	6704
Jihočeský	3072	67	13	73	3225
Plzeňský	2661	37	12	20	2730
Karlovarský	1465	18	9	13	1505
Ústecký	3971	70	12	24	4077
Liberecký	2016	38	11	14	2079
Královéhradecký	2814	31	12	59	2916
Pardubický	2489	31	8	39	2567
Vysočina	2613	23	7	36	2679
Jihomoravský	4934	124	41	100	5199
Olomoucký	2764	55	17	57	2893
Zlínský	2371	28	15	77	2491
Moravskoslezský	4588	75	16	71	4750
Celkem	50997	884	350	859	53090

Zdroj: Stachová, Jana: Občanská společnost v regionech České republiky, Sociologický ústav Akademie věd České republiky, Praha, 2006, str. 22 na základě zpracování dat podle Českého statistického úřadu

²¹⁹ Stachová, Jana: Občanská společnost v regionech České republiky, Sociologický ústav Akademie věd České republiky, Praha, 2006, str. 21

Oproti tomu Rakušanová a Stašková předkládají klasifikaci založenou na hodnocení zdrojů financování, typů spolupráce s dalšími aktéry, hodnocení sebezařazení atd. Na základě těchto kritérií rozlišují neziskové organizace statické a dynamické. Hlavní rysy obou zmiňovaných typů lze vyčíst z následující tabulky:

Klasifikace č. 5.6.2.3.: Typy neziskových organizací

<i>Typ</i>	<i>Charakteristika</i>
STATICKÝ	Nízké administrativní schopnosti - neschopnost administrovat grantové prostředky často nutnost vracet chybně proučtované části projektů
	Personalizace řízení Koncentrace řídicích i rozhodovacích funkcí na jednu osobu Přenášení personalizovaných vazeb i na vztah s dalšími neziskovými organizacemi i se státem (často na hranici klientelismu) Špatná či neexistující komunikace s dárci a cílovou skupinou
DYNAMICKÝ	Administrativně schopné - úspěšně získávají a administrují různé typy finančních prostředků, včetně prostředků evropských
	Jasná struktura řízení - rozdělení kompetencí - fungující komunikace uvnitř organizace - další vzdělávání zaměstnanců
	Připravenost na nové podmínky po vstupu ČR do EU - dlouhodobě spolupracují se zahraničními organizacemi ve své sféře působnosti a přejímají od nich moderní modely fungování
	Pravidelná komunikace s dárci a cílovou skupinou Flexibilně reagují na proměny zájmů

Zdroj: Rakušanová Petra, Stašková Barbora: Organizovaná občanská společnost v České republice, Professional Publishing: Praha, 2007, str. 18²²⁰

220 Autorky však zdůrazňují, že navržené dělení organizací považují za ideální typy v sociologickém slova smyslu, tedy za póly kontinua, ke kterým se neziskové organizace více či méně blíží. Srovnej Rakušanová Petra, Stašková Barbora: Organizovaná občanská společnost v České republice, Professional Publishing: Praha, 2007, str. 20

Z následující tabulky je patrné, že navržená typologie organizací statického a dynamického typu se odráží i v oblasti komunikace se státem a dalšími neziskovými organizacemi. Jednou z charakteristik organizací statického typu je klanově-kooperativní typ koexistence, vycházející z modelu úzké provázanosti se státními orgány. S podobným modelem se setkáváme například v Maďarsku, kde v posledních letech dochází k výraznému nárůstu propojování státu a neziskových organizací.²²¹

Klasifikace č. 5.6.2.4.:
Charakteristiky typů koexistence neziskových organizací podle Rakušanové a Staškové

<i>Typ koexistence</i>	<i>Charakteristika</i>	
	<i>Vztah se státem</i>	<i>Vztah s dalšími NO</i>
Klanově-kooperativní	- úzká provázanost se státními orgány a jejich představiteli, často na hranici klientelismu	- spolupráce na bázi personálních sítí vedoucích představitelů za účelem prosazování zájmů úzké skupiny osob
Kompetitivní	- profesionální, v rámci existujících norem	- konkurenční boj o oblast reprezentovaných zájmů - soutěž o finanční prostředky na jejich realizaci

Zdroj: Rakušanová Petra, Stašková Barbora: Organizovaná občanská společnost v České republice, Professional Publishing: Praha, 2007, str. 21

Vztah mezi neziskovými organizacemi a politikou může být rovněž pozitivní. Neziskové organizace jsou totiž často přirozenou rekruční bází budoucích politiků, protože shromažďují aktivní občany se zájmem o věci veřejné. Dochází tak k propojování občanské a politické participace. Podle Olsena je politická participace aktivována na základě nepolitické participace, která podporuje rozvoj následujících znaků: rozšiřuje oblast zájmu, zakládá různé typy sítí mezilidských vztahů a zvyšuje celkovou informovanost.²²²

²²¹ Rakušanová Petra, Stašková Barbora: Organizovaná občanská společnost v České republice, Professional Publishing: Praha, 2007, str. 20

5.6.3. Praktické aspekty fungování neziskových organizací v ČR

a) Právní prostředí a financování neziskových organizací

Všechny neziskové organizace se musí registrovat na Ministerstvu vnitra nebo u Krajských soudů. Schválení a dodržování stanov je v České republice zákonnou podmínkou existence každé neziskové organizace.²²³

Rakušanová a Stašková uvádějí následující zdroje financování neziskových organizací:

1. veřejné rozpočty
2. nadační investiční fond
3. daňové úlevy
4. nadace a nadační fondy
5. firemní dárcovství, firemní nadace a nadační fondy
6. individuální dárcovství
7. hazardní hry

Autorky uvádějí, že neziskové organizace jsou v České republice financovány vedle příspěvků vlastních členů především dotacemi z veřejných rozpočtů, dary, granty, veřejnými sbírkami a loteriemi (a hazardními hrami obecně).²²⁴

Významným zdrojem financování neziskového sektoru v ČR jsou veřejné rozpočty, tedy státní rozpočet, rozpočty krajů a obcí. NO mohou získat finance z veřejných rozpočtů několika způsoby:

- a) státní dotační politika vůči NNO, která je zakotvena v zásadách pro poskytování dotací ze státního rozpočtu NNO definovaných v usnesení vlády ČR ze dne 7. února 2001 č. 114, v návaznosti na zákon č. 218/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech. Dotace lze získat na projekty, které jsou v souladu s cíli státní politiky
- b) dotace přidělené mimo státní dotační politiku
- c) podpora výzkumu a vývoje
- d) veřejné zakázky
- e) smlouvy uzavřené podle občanského zákoníku²²⁵

²²² Ibid, str. 20

²²³ Rakušanová Petra, Stašková Barbora: Organizovaná občanská společnost v České republice, Professional Publishing: Praha, 2007, str. 25

²²⁴ Srovnej Ibid, str. 45

b) Státní dotační politika

Zatímco ostatní způsoby získávání financí z veřejných rozpočtů se vztahují i na další subjekty, je státní dotační politika jediným rámcem podpory určeným výhradně NNO. Jak uvádí Rakušanová a Stašková, není však tento rámec závazný pro kraje ani obce.²²⁶

Autorky rovněž uvádějí, že podíl prostředků reálně poskytnutých NNO v rámci státní dotační politiky a v rámci ostatních pravidel v současnosti nelze odhadnout. V letech 1999 až 2003, za která jsou údaje k dispozici, docházelo plynule k meziročnímu nárůstu finančních prostředků o cca 20 %. Poslední číslo, známé z Rady vlády pro nestátní neziskové organizace za rok 2003, je 3,8 mld. Kč.

Největší část prostředků, více než 35 %, bylo přiděleno poskytovatelům sociálních služeb, o pouhé procento méně získala podpora sportu a tělovýchovy. Se značným odstupem následoval rozvoj kultury a záchrana kulturního dědictví (cca. 11 %), ochrana a podpora zdraví včetně péče o zdravotně postižené (8 %) a péče o ohrožené a problémové skupiny obyvatel (6 %). Třetí skupinou podle výše příspěvku ze státního rozpočtu je ochrana životního prostředí, udržitelný rozvoj a podpora programů příslušníků národnostních a etnických menšin (obě shodně 2 %). Poslední skupinou s objemem finančních dotací do jednoho procenta zahrnuje oblasti přípravy vstupu do EU a spoluúčasti na programech EU, ochranu spotřebitele a nájemních vztahů, pomoc při nenadálých událostech a rozvoj dobrovolnické služby (řazeno sestupně podle objemu přidělených prostředků).²²⁷

c) Krajská dotační politika

Pokud se zaměříme na projekty finančně podpořené z krajských rozpočtů, které podle RNNO v roce 2003 rozdělily mezi neziskové organizace celkem více než 634 mil. Kč, můžeme zaznamenat jisté rozdíly v porovnání se subvencemi státu. Největší část prostředků byla udělena v oblasti rozvoje sportu a tělovýchovy (32 %), následuje rozvoj kultury a záchrana kulturního dědictví (více než 21 %) a teprve na třetím místě v objemu přidělených prostředků je poskytování sociálních služeb (téměř 20 %). Na další místo se řadí péče o ohrožené a problémové skupiny obyvatel (11 %), ochrana životního prostředí a trvale udržitelný rozvoj (téměř 6 %). Téměř 5 %

²²⁵ Srovnej např. Rakušanová Petra, Stašková Barbora: Organizovaná občanská společnost v České republice, Professional Publishing: Praha, 2007, str. 45

²²⁶ Srovnej ibid, str. 45

²²⁷ Srovnej ibid, str. 45

z celkového objemu prostředků šlo na pomoc při nenadálých událostech a necelá 4 % na ochranu a podporu zdraví, včetně péče o zdravotně postižené. Podpora programů příslušníků národnostních a etnických menšin dosáhla, shodně jako v případě dotací ze státního rozpočtu, přibližně 2 % z celkového objemu distribuovaných financí. Skupinu s nejmenším podílem přidělených dotací z rozpočtů krajů tvoří následující oblasti: rozvoj dobrovolnické služby, příprava na vstup do EU a spoluúčast na programech EU, ochrana spotřebitele a nájemních vztahů a podpora rovných příležitostí mužů a žen (opět řazen sestupně podle objemu přidělených prostředků).²²⁸

d) Obecní dotační politika

Z rozpočtů pověřených obcí třetího stupně bylo v roce 2003 rozděleno více než 956 mil. Kč, tedy o 322 mil. více, než přidělily kraje. Největší objem dotací byl opět přidělen oblasti rozvoje tělovýchovy a sportu (více než 54 %), se značným odstupem pak následovaly dotace do oblasti poskytování sociálních služeb (15 %), rozvoje kultury a záchrany kulturního dědictví (téměř 15 %), dotace pro oblast péče o ohrožené a problémové skupiny obyvatelstva činily 7 %, o pouhé procento méně bylo alokováno na podporu zdraví, včetně péče o zdravotně postižené a necelá 2 % pak připadla na ochranu životního prostředí a trvale udržitelný rozvoj. Nejmenší objem prostředků (méně než 1 %) získaly programy podpory příslušníků národnostních a etnických menšin, podpora pomoci při nenadálých událostech, rozvoj dobrovolnické služby a ochrana spotřebitele a nájemních vztahů (opět řazeno sestupně podle objemu přidělených prostředků).²²⁹

²²⁸ Srovnej např. Rakušanová Petra, Stašková Barbora: Organizovaná občanská společnost v České republice, Professional Publishing: Praha, 2007, str. 46

²²⁹ Srovnej Vajdová, T: Zpráva o neziskovém sektoru v České republice, RNN: Praha, 2004 in Rakušanová Petra, Stašková Barbora: Organizovaná občanská společnost v České republice, Professional Publishing: Praha, 2007, str. 47

e) Nadační investiční fond

V roce 1992 byl založen tzv. Nadační investiční fond. Jeho smyslem bylo podpořit český nadační sektor při jeho obnově a zajištění jeho částečné nezávislosti na zahraničních zdrojích financování. Podpora nadací byla nastavena takovým způsobem, aby se finanční prostředky, poskytnuté nadacím, dostaly jejich prostřednictvím českým neziskovým organizacím.²³⁰

Pro tyto účely bylo vyhrazeno jedno procento akcií z druhé vlny kupónové privatizace. Portfolio těchto akcií bylo svěřeno do správy Fondu národního majetku ČR. Rozdělením finančních prostředků Nadačního investičního fondu byla pověřena pro tyto účely založená Rada vlády pro nadace, která byla předchůdcem dnešní Rady vlády pro nestátní neziskové organizace. Jejím úkolem bylo stanovit pravidla pro rozdělení těchto finančních prostředků a vyhlásit a následně zhodnotit výběrová řízení subjektů, které se ucházely o získání prostředků z NIF. Pravidla pro rozdělení finančních prostředků kategorie Nadační investiční fond i výsledky výběrového řízení předložila Rada vlády pro NNO vlády, ta po jejich schválení Poslanecké sněmovně ČR, která rozhodla o tom, komu budou tyto finanční prostředky poskytnuty.²³¹

Nadace, které příspěvek z NIF obdržely, jsou povinny každoročně rozdělovat finance v otevřeném grantovém řízení pouze pro výnosy z tohoto příspěvku, a to v oblasti, ve které se přihlásily do výběrového řízení. Tyto oblasti byly zvoleny tak, aby v maximální možné míře podporovaly rozvoj českého neziskového sektoru.²³²

f) Daňové úlevy

Neziskové organizace jsou podporovány také nepřímo, a to prostřednictvím různých druhů daňových úlev a osvobození. Podle zákona č. 586/1992 Sb., o dani z příjmu si mohou fyzické osoby odečíst od základu daně hodnotu darů poskytnutých právnickým osobám na financování kultury, školství, ochranu a podporu mládeže, na ochranu životního prostředí, na humanitární, sociální, zdravotnické účely apod. Maximálně je možné odečíst 10 % ze základu daně.²³³

²³⁰ Srovnej např. Rakušanová Petra, Stašková Barbora: Organizovaná občanská společnost v České republice, Professional Publishing: Praha, 2007, str. 47

²³¹ Ibid, str. 47

²³² Srovnej např. Rakušanová Petra, Stašková Barbora: Organizovaná občanská společnost v České republice, Professional Publishing: Praha, 2007, str. 48

²³³ Ibid, str. 48; Do této oblasti spadají rovněž tzv. daňové asignace. Daňová asignace je možnost daňového poplatníka poukázat určité procento svých daní konkrétní neziskové organizaci. Zpravidla se jedná o 1 – 2 %.

U neziskových organizací (subjektů, které nejsou zřízeny za účelem podnikání a tvorby zisku) nejsou předmětem daně příjmy z činností vyplývajících z jejich poslání daného jejich statutem, pokud jsou náklady, vynaložené na tyto činnosti, vyšší. Předmětem daně nejsou ani příjmy z dotací ze státního rozpočtu, z rozpočtů obcí a krajů a příjmy z úroků z vkladů na běžném účtu, uvádí Rakušanová a Stašková. Od daně z příjmů jsou osvobozeny členské příspěvky přijaté občanským sdružením, veškeré příjmy plynoucí nadacím z jejich nadačního jmění, úroky plynoucí z prostředků veřejné sbírky a příjmy související s výkonem dobrovolnické služby.²³⁴

g) Nadace a nadační fondy

Podle údajů Českého statistického úřadu existovalo v prosinci 2003 v České republice celkem 322 nadací a více než 800 nadačních fondů. Celkový majetek nadačních subjektů (nadací a nadačních fondů) je odhadován na více než 8 mld. Kč. Převážná část nadačních subjektů se věnuje „grantování“, tedy rozdělování grantů. Jedná se celkem o 33 % nadací a 6 % nadačních fondů. Tyto nadace a nadační fondy poskytly přes 70 % všech nadačních příspěvků (jedná se především o nadace, které k tomuto účelu získaly prostředky z Nadačního investičního fondu). Celkem poskytly nadace a nadační fondy v roce 2002 nadační příspěvky neziskovým subjektům ve výši 880 mil. Kč; tj. 74 % všech jejich výdajů (vedle nadačních příspěvků jsou dalšími položkami výdajů vlastní projekty a režie).²³⁵

h) Firemní dárcovství, firemní nadace a nadační fondy

Postupně dochází k dlouhodobé spolupráci mezi neziskovými organizacemi a významnými firemními dárci. Firemní dárci se tak stávají vedle poskytovatelů finančních prostředků rovněž spolutvárci podporovaných programů a aktivit. Víceletá podpora dává neziskovým organizacím vyšší jistotu ročně alokovaných prostředků. Přínosem pro firmu je možnost aktivní účasti na přípravě, případně realizaci podpořených aktivit. Dlouhodobým aktivitám se zatím věnují převážně subjekty velkých firem se zahraničním investorem nebo firmy, které jsou součástí nadnárodních korporací. Velcí firemní dárci se tak podílejí na

V České republice však dosud daňové asignace na rozdíl od jiných středoevropských zemí (např. Polsko, Maďarsko, Slovensko) nebyly uplatněny. Srovnej ibid, str. 48

²³⁴ Podrobně viz. Rakušanová Petra, Stašková Barbora: Organizovaná občanská společnost v České republice, Professional Publishing: Praha, 2007, str. 49

²³⁵ Srovnej např. Rakušanová Petra, Stašková Barbora: Organizovaná občanská společnost v České republice, Professional Publishing: Praha, 2007, str. 50

formování občanské společnosti v České republice a můžeme je chápat jako nositele pozitivní kultury, kteří budou hrát do budoucna stále významnější roli.²³⁶

i) Individuální dárcovství

Rakušanová a Stachová uvádějí, že v roce 2003 darovala podle průzkumu Reprezentace zájmů 2003 peněžité nebo věcný dar nějaké neziskové organizaci téměř polovina obyvatel České republiky (přesně se jednalo o 48 %).²³⁷ Ministerstvo vnitra ČR registruje v současnosti více než 400 veřejných sbírek. Česká společnost je otevřená sbírkám. Jedná se o anonymní dárcovství, kde však může být brzy dosažena „míra nasycenosti“, jak konstatují Rakušanová a Stašková. Řešením tohoto problému by podle zmiňovaných autorek mohlo být posílení neanonymního dárcovství, tak, jak se o to pokouší např. Člověk v tísni o. p. s. V současné době existují v neziskovém sektoru snahy nastolit toto téma z dlouhodobého hlediska, což by mohlo vést k posílení diverzity a potřebné stabilitě financování.²³⁸

j) Hazardní hry a loterie

Hazardní hry mohou být významným zdrojem financí pro neziskový sektor. Většina zemí upravuje loterie a hazardní hry samotným zákonem, který určuje, za jakých podmínek mohou být hazardní podniky provozovány.²³⁹ Zákony jsou v jednotlivých zemích odlišné, ale podmínka pro povolení živnosti je ve většině z nich stejná: jako kompenzaci malého společenského přínosu loterií, kasin, sázkových a ostatních hazardních her musí jejich provozovatelé převést část zisku na účely, které jsou společnosti prospěšné. Výše odváděné části zisku na veřejně prospěšné projekty, způsob, jakým jsou peníze distribuovány a to, kdo o celém procesu rozhoduje, se v každé zemi liší.²⁴⁰

²³⁶ Ibid, str. 51; V roce 2002 rozdělily firemní nadace ve formě nadačních příspěvků celkem 74,9 mil. Kč, tedy asi 10 % z nadačních příspěvků všech nadací. Srovnej Vajdová, T: Zpráva o neziskovém sektoru v České republice, RNNO: Praha, 2004 in Rakušanová Petra, Stašková Barbora: Organizovaná občanská společnost v České republice, Professional Publishing: Praha, 2007, str. 50

²³⁷ Ibid, str. 51

²³⁸ Rakušanová Petra, Stašková Barbora: Organizovaná občanská společnost v České republice, Professional Publishing: Praha, 2007, str. 51

²³⁹ V ČR je to zákon č. 202/1990 Sb., o loteriích a jiných podobných hrách; viz. Rakušanová Petra, Stašková Barbora: Organizovaná občanská společnost v České republice, Professional Publishing: Praha, 2007, str. 51

²⁴⁰ Rakušanová Petra, Stašková Barbora: Organizovaná občanská společnost v České republice, Professional Publishing: Praha, 2007, str. 51; Celkové odvody provozovatelů hazardních her a loterií na veřejně prospěšné účely v roce 2003 představovaly 1,9 mld. Kč, tedy cca. 12 % z výtěžku provozovatelů. Srovnej Rakušanová Petra, Stašková Barbora: Organizovaná občanská společnost v České republice, Professional Publishing: Praha, 2007, str. 51

k) Podíl neziskového sektoru na HDP

Český statistický úřad kategorizuje v systému národních účtů neziskové organizace v sektoru „neziskových institucí sloužících domácnostem.“ Celkově se neziskové organizace nepodílejí na hrubém domácím rozpočtu významným způsobem – činí přibližně 0,35 % celkového HDP a v čase se tento podíl téměř nezvyšuje.²⁴¹

Neziskové organizace poskytují své služby osobám a veřejnosti převážně bezplatně nebo za ekonomicky nevýznamné ceny. Neziskový sektor je tedy – stejně jako všude ve světě – z pohledu hospodářství České republiky spíše spotřebitelem a o jeho podílu na ekonomice tak více vypovídá strana užití důchodu než strana produkce. Podíl sektoru na konečné spotřebě celé ekonomiky v roce 2001 byl 0,74 %.²⁴²

l) Podíl neziskového sektoru na zaměstnanosti a na poskytování služeb

Podle údajů Českého statistického úřadu pracovalo v roce 2003 v neziskových organizacích celkem přibližně třicet sedm tisíc pracovníků. Podíl neziskového sektoru na celkové zaměstnanosti v České republice za dané období činil 0,71 % z celkového počtu ekonomicky aktivních obyvatel. Počty pracovníků v neziskových organizacích se však v posledních letech stále zvyšují (od roku 1999 do roku 2003 došlo k nárůstu o téměř 60 %).

Jak uvádí Rakušanová a Stašková, struktura neziskového sektoru je v každé zemi jiná. Zatímco v některých zemích převažuje oblast sociálních služeb (např. Rakousko a Německo), jinde je to oblast zdravotnictví (Nizozemsko) a jinde zase oblast vzdělávání (Belgie). V neziskovém sektoru postkomunistických zemí (ČR, Slovensko, Rumunsko nebo Maďarsko) podle těchto srovnání převažuje oblast volno-časových aktivit – sportu, kultury a volného času obecně. Zatímco v zemích západní Evropy pracuje desetina neziskového sektoru v této oblasti, u nás se jedná o více než třetinu.²⁴³

²⁴¹ ibid, str. 53

²⁴² Rakušanová Petra, Stašková Barbora: Organizovaná občanská společnost v České republice, Professional Publishing: Praha, 2007, str. 53

²⁴³ Ibid, str. 54; Oproti tomu v oblasti sociálních služeb je poměr obrácený – v ČR se jedná o přibližně desetinu z celkového počtu lidí pracujících v neziskovém sektoru, zatímco v zahraničí pracuje v této oblasti celá třetina lidí. Srovnej ibid, str. 54

Členství obyvatel v neziskových organizacích není ze zákona nikde vedeno, a zjišťuje se proto na základě průzkumu populace, na rozdíl od údajů o počtu neziskových organizací, které jsou uvedeny v jednotlivých registrech. Údaj o členství proto poukazuje na velikost a okruh příznivců neziskových organizací.²⁴⁴

Podle posledního údaje z roku 2006 je členem nějaké neziskové organizace přibližně 45 % české dospělé populace, což je pokles o téměř 11 procentních bodů ve srovnání s rokem 2003, kdy se členství v nějaké neziskové organizaci přihlásilo téměř 56 % české dospělé populace. Tento propad můžeme vysvětlit kontinuálním poklesem členské základny velkých organizací, např. sportovních.²⁴⁵

V roce 2006 se respondenti nejvíce podíleli na činnosti sportovních klubů (17,3 %), zájmových organizací (13,6 %) a místních sdružení (9,7 %). Naopak nejméně lidí se angažovalo v etnických sdruženích (0,4 %), společenských hnutích (0,6 %), ekologických organizacích (1,8 %).²⁴⁶ Mezi nejznámější organizace patří Katolická charita, Červený kříž, Liga proti rakovině, Člověk v tísni a Pomozte dětem (projekt Nadace pro rozvoj občanské společnosti), Kapka naděje, Adra atd.²⁴⁷

Co se týče způsobů, jimiž respondenti podporují neziskové organizace, dominuje finanční pomoc (více než 90 % dotázaných v roce 2006). Více než 30 % respondentů poskytlo dar. Svůj čas anebo práci věnovalo v roce 2006 20 % respondentů. Více než 3 % uvedly, že pomohlo jiným způsobem, aniž by odpověď blíže specifikovali.²⁴⁸

²⁴⁴ Ibid, str. 57

²⁴⁵ Ibid, str. 57

²⁴⁶ Ibid, str. 57; Zajímavé je srovnání s průzkumem členství, který proběhl před pěti lety, provedené P.Fričem. Tehdy uvedlo členství v neziskové organizaci 29 % lidí. Rakušanová a Stašková se domnívají, že tento rozdíl může být způsoben zvýšením povědomí o neziskových organizacích v české populaci, které proběhlo mezi lety 1998 a 2003. Podrobně viz. Rakušanová Petra, Stašková Barbora: Organizovaná občanská společnost v České republice, Professional Publishing: Praha, 2007, str. 57

²⁴⁷ Podrobně Rakušanová Petra, Stašková Barbora: Organizovaná občanská společnost v České republice, Professional Publishing: Praha, 2007, str. 58nn

²⁴⁸ Ibid, str. 59

5.6.4. Občanská společnost a lokální kontext

Jedním z často zkoumaných aspektů občanské společnosti je její regionální a lokální kontext. Občanská společnost je rovněž podrobována nejrůznějším regionálním srovnáním, ať již jde o srovnání mezinárodní či v rámci regionů národního státu. Právě regionálním rozdílům v občanské společnosti byl věnován juniorský badatelský projekt podpořený Grantovou agenturou Akademie věd České republiky „Rozvoj občanské společnosti v regionech České republiky“, který byl realizován v letech 2003 až 2005.²⁴⁹

Stachová definuje občanskou společnost jako komunitu občanů, kteří se sdružují ve veřejném prostoru. Veřejný prostor je pak třeba odlišit od prostoru individuálních, rodinných a přátelských sítí na jedné straně, a státu a trhu na straně druhé. Tento prostor se skládá ze zprostředkujících organizací a sdružení, které mají formální a právní základ, vlastní autonomii, a občané se do nich sdružují dobrovolně.²⁵⁰

Zásadní je role jedné z forem občanské participace, a to dobrovolného sdružování lidí do spolků, jež má za následek existenci významné sociální a ekonomické síly – neziskového sektoru. Definice občanské společnosti jako prostoru pro organizované dobrovolné lidské spolčování přivádí tedy do hry, alespoň v českých podmínkách, neziskový sektor, který představuje všechny možné formy formálního dobrovolného lidského sdružování. Právě neziskový sektor je ve výše uvedeném projektu považován za jeden z nejvýznamějších aspektů občanské společnosti, a jako takový je tedy zkoumán.²⁵¹

Pojem občanské společnosti je stále více spojován s koncepty sociálního kapitálu, důvěry a spolkového života. Široký ohlas, který práce o občanské společnosti a sociálním kapitálu vyvolávají, poukazuje na to, jak významné místo zaujímají v analýze dnešní sociální skutečnosti. Právě neziskový či dobrovolnický sektor pak Stachová označuje za jednu z největších sociálních inovací minulého století.²⁵²

²⁴⁹ Stachová, Jana: Občanská společnost v regionech České republiky, Sociologický ústav Akademie věd České republiky, Praha, 2006, str. 11

²⁵⁰ Ibid, str. 11

²⁵¹ Stachová, Jana: Občanská společnost v regionech České republiky, Sociologický ústav Akademie věd České republiky, Praha, 2006, str. 11; Stachová však dále uvádí, že nelze omezovat občanskou společnost pouze na komunitu dobrovolně se sdružujících občanů, aniž by byla brána v potaz individuální participace, ať už občanská či politická, a také neformální způsoby sdružování, jež jsou významnými rysy občanské společnosti. Viz. ibid, str. 11

Regionální rozdíly členství v dobrovolných sdruženích nejsou pouhým odrazem rozdílnosti ve složení regionálních populací, ale vytvářejí se v souvislosti s prostředím jedinců. Stachová uvádí řadu faktorů, které jsou rozhodující pro vznik těchto rozdílů, jakými je např. teritoriální kontext, definovaný momentální politickou, ekonomickou a sociální situací regionu, politická kultura či dlouhodobé vzorce politického chování.²⁵³

5.7. Sociální kapitál

Snad nejznámějším autorem, který se problematikou sociálního kapitálu zabývá, je Američan Robert Putnam. Navazuje ovšem na svého sociologického kolegu Jamese Colemana a zejména pak na skutečného zakladatele koncepce sociálního kapitálu, Paula Bourdieuho.²⁵⁴ Ten tvrdí, že existuje analogie s kapitálem finančním a kapitálem kulturním, neboť jak kapitál finanční a kulturní, tak kapitál sociální zvyšují úspěšnost ve společnosti.²⁵⁵ Coleman pak definuje sociální kapitál jako strukturu vztahů mezi aktéry, kde dochází k výměně informací, k vytváření závazků a očekávání a kde lze zároveň aplikovat sankce.²⁵⁶

Podle Petruska se jedná o sociální vazby různé intenzity a hustoty a o trvalé kontakty, které vznikají v průběhu sociální interakce a komunikace mezi lidmi.²⁵⁷ Jde o komplikované vztahy, které se vytvářejí během sociální interakce a výkonu společných činností. Je tvořen horizontálními sítěmi a vztahy mezi individui, skupinami a organizacemi.²⁵⁸

Sociální kapitál poukazuje na sítě vztahů, které spojují individua a organizace. Sítě a kontakty se po určitou dobu kumulují. Jako takové jsou zdrojem kapitálu z dlouhodobého hlediska, nikoliv pouze z hlediska krátkodobých ekonomických zisků. Strategický vliv, status a

²⁵² Stachová, Jana: *Občanská společnost v regionech České republiky*, Sociologický ústav Akademie věd České republiky, Praha, 2006, str. 11

²⁵³ Kostelecký, Tomáš: *Political Parties after Communism: Developments in East-Central Europe*, Washington, D. C.: Woodrow Wilson Center Press, 2002 in Stachová, Jana: *Občanská společnost v regionech České republiky*, Sociologický ústav Akademie věd České republiky, Praha, 2006, str. 12

²⁵⁴ Srovnej Ibid, str. 54 a Anheier, Helmut K., Kendall, Jeremy: *Trust and voluntary organisations: Three theoretical approaches*. Civil Society Working Paper 5, CCS: London, February 2000, str. 11

²⁵⁵ Petrušek, Miloslav a kol.: *Sociologické školy, směry, paradigmaty*, SLON: Praha, 1996, str. 91

²⁵⁶ Schucksmith, M.: *Endogenous development, social capital and social inclusion: perspectives from Leader in the UK* at <http://www.ex.ac.uk/shipss/politics/research/socialcapital/papers/schucksmith.pdf>, čerpáno 16.1.2005

²⁵⁷ Op. Cit., str. 85

²⁵⁸ Srovnej Petrušek, Miloslav a kol.: *Sociologické školy, směry, paradigmaty*, SLON: Praha, 1996, str. 88 a *The role of civil society and the business community in rural restructuring* at <http://www.scotland.gov.uk/cru/kd01/orange/rocs-05.asp>, čerpáno 25.10.2002

konkurenční výhoda se jeví jako rozhodující pro budoucí úspěch. Dá se tedy konstatovat, že kapitál sociální lze považovat za důležitější než kapitál v klasickém smyslu slova.²⁵⁹

Sociální kapitál rovněž ovlivňuje chování lidí v sociální síti. Sociální chování jednotlivců a malých skupin je chápáno jako výslednice procesu utváření a fungování sociálních sítí. Sociální síť je pak množinou sociálních subjektů, které jsou propojeny směnnými vztahy.²⁶⁰ Neméně důležitým momentem je také podle Cohena a Prusaka míra aktivních spojení mezi lidmi.

Důvěra, vzájemné porozumění, sdílené hodnoty a vzorce chování, které stmelují individua v komunitu, jsou základním předpokladem pro umožnění fungování společných aktivit.²⁶¹ Jde v podstatě o součet aktuálních i potenciálních zdrojů, které může určitá osoba využívat díky tomu, že se zná s druhými lidmi. Je to bohatství styků a známostí, které mohou být užitečné.²⁶²

Světová banka pak sociální kapitál definuje jako fenomén, který zahrnuje instituce, vztahy a normy, které ovlivňují kvalitu a kvantitu sociálních interakcí ve společnosti. Zároveň je však třeba vyzdvihnout podstatu tohoto fenoménu. Nejedná se o instituce jako takové či o jejich součet, ale o pouta, sítě, vazby, které je spojují.²⁶³

Petrusek dále konstatuje, že profit, který sociální kapitál svým držitelům poskytuje, posiluje solidaritu skupiny zúčastněných. Tento profit má vedle čistě hmotné podoby především podobu služeb a protislužeb. Navíc poskytuje svému držiteli též profit symbolický, určitou prestiž spojenou s kontakty s užitečnými a vyhledávanými lidmi. Putnam proto konstatuje, že „investice do sociálního kapitálu jsou stejně hodnotné jako investice do ostatních forem kapitálu a jsou nezbytné i přesto, že samy o sobě nepřinášají uspokojivý hospodářský rozvoj.“²⁶⁴

²⁵⁹ Anheier, Helmut K., Kendall, Jeremy: Trust and voluntary organisations: Three theoretical approaches. Civil Society Working Paper 5, CCS: London, February 2000, str. 11

²⁶⁰ Petrusek, Miloslav a kol.: Sociologické školy, směry, paradigmaty, SLON: Praha, 1996, str. 88

²⁶¹ Smith, M.K. (2001) "Social capital," the encyclopedia of informal education, www.infed.org/biblio/social_capital.htm, čerpáno 15.1.2005

²⁶² Op. Cit., str. 88 a Hudečková Helena, Lošťák, Michal: Sociologie a její aplikace v regionálním/rurálním rozvoji, CZU: Praha, 2002, str. 54

²⁶³ What is social capital, The World Bank, <http://www1.worldbank.org/prem/poverty/scapital/SChowmeas1.htm>, čerpáno 18.1.2005

²⁶⁴ The role of civil society and the business community in rural restructuring at <http://www.scotland.gov.uk/cru/kd01/orange/rocs-05.asp>, čerpáno 25.10.2002; Jak uvádí Petrusek, sféra reálného použití koncepce sociálních sítí je obrovská: příbuzenské struktury, sociální mobilita, kontakty v deviantních skupinách, migrační vzorce, mezinárodní obchodní struktury, analýza citačních indexů, použití bylo zjištěno v práci tajných služeb (identifikace interpersonální sítě teroristických skupin) a při zkoumání šíření AIDS. Podrobně viz. Petrusek, Miloslav a kol.: Sociologické školy, směry, paradigmaty, SLON: Praha, 1996, str. 86

Bourdieu dále prohlubuje analogii mezi finančním kapitálem a kapitálem sociálním, když hovoří o práci, kterou je nutno vykonat, má-li být kapitál sociální akumulován a reprodukován. Jedná se o činnost spočívající ve vytváření a udržování užitečných kontaktů, o vyhledávání prospěšných známostí. Tyto sociální investice se vracejí, jakmile začne být člověk sám vyhledáván druhými lidmi.²⁶⁵

Sociální směna, která v rámci ustavených sítí známostí probíhá, proměňuje směňované věci a služby ve znaky sociálního uznání. Toto uznání zpětně zvyšuje význam poskytovaných služeb. Držitelé zvláště velkého objemu sociálního kapitálu ani nepotřebují znát všechny ty, kteří znají je, aby byli schopni svůj sociální kapitál rozšiřovat. Spolu s kulturním kapitálem působí sociální kapitál při předávání privilegií ve společnosti.²⁶⁶

Podle Putnama lze v širším smyslu sociální kapitál chápat jako součást občanských ctností, ovšem pouze tehdy, je-li zasazen do sítě recipročních sociálních vztahů. Není-li tento předpoklad splněn, není možné hovořit o společnosti, která disponuje sociálním kapitálem, i když je tvořena jedinci občansky ctnostnými, avšak izolovanými.²⁶⁷ Důležitým aspektem je podle Putnama rovněž fakt, že sociální kapitál je obecním dobrem, nikoliv soukromým statkem. Je tak často pouze doprovodným produktem jiných aktivit.²⁶⁸

Coleman se soustředí na to, jak dalece sociální organizace usnadňuje tvorbu sociálního kapitálu a umožňuje dosažení cílů, které by v jeho absenci nemohly být dosaženy, či by k jejich dosažení došlo za vyšších nákladů.²⁶⁹ Sociální kapitál je tak důležitým zdrojem jednotlivců a výrazně ovlivňuje jejich schopnost jednat.²⁷⁰ „Zatímco výroba potřebuje materiál (fyzický kapitál) a kvalifikované pracovníky (lidský kapitál),“ tvrdí Coleman, „je nezbytná i sociální organizace.“ Ta obsahuje strukturu, ve které mohou být ostatní kontaktováni, a jak již bylo uvedeno, v níž může docházet k vytváření závazků, informace může být sdělována a mohou být uplatňovány sankce.²⁷¹

²⁶⁵ Ibid, str. 92

²⁶⁶ Ibid, str. 92

²⁶⁷ Smith, M.K. (2001) "Social capital," the encyclopedia of informal education, www.infed.org/biblio/social_capital.htm, čerpáno 15.1.2005

²⁶⁸ The role of civil society and the business community in rural restructuring at <http://www.scotland.gov.uk/cru/kd01/orange/rocs-05.asp>, čerpáno 25.10.2002

²⁶⁹ Ibid, čerpáno 25.10.2002

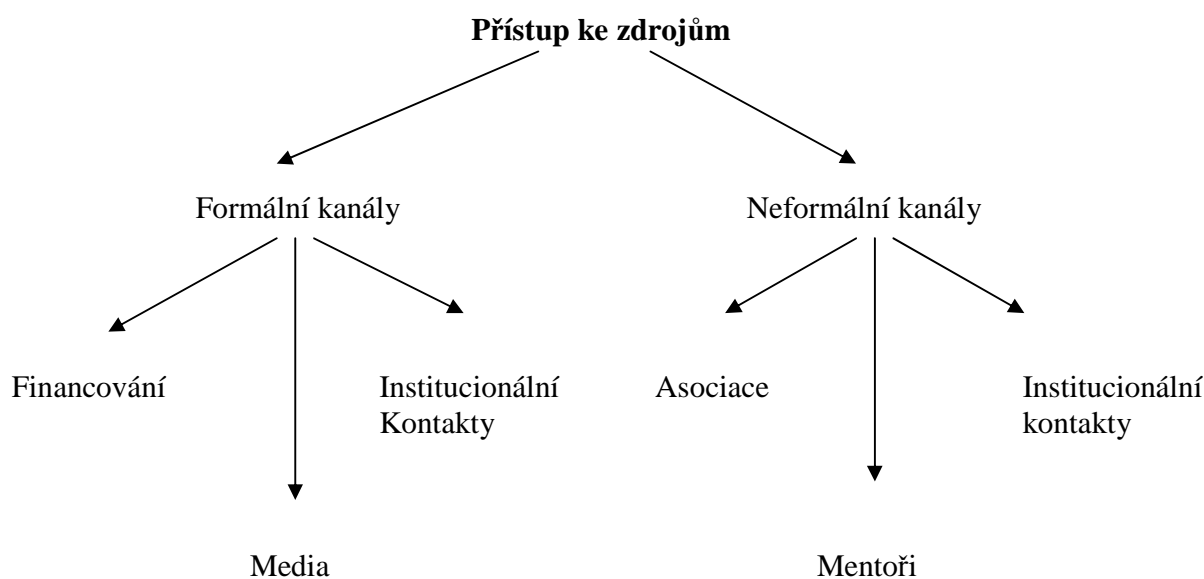
²⁷⁰ Srovnej Giddens, Anthony: Třetí cesta a její kritici, Mladá Fronta: Praha, 2004 a op. cit., 25.10.2002

²⁷¹ Ibid, čerpáno 25.10.2002

Skutečnost, že lidé náležejí k dané skupině jim dává možnost aktivovat řadu kontaktů s ostatními lidmi a institucemi. V důsledku tohoto faktu pak mohou akumulovat zdroje potřebné k tomu, aby mohli v dané skupině setrvat.²⁷² Následující tabulka ukazuje, jak mohou být formální a neformální vztahy mezi jednotlivci aktivovány skrze formální i neformální kontakty. Oproti tomu příslušníci elit profitují z toho, že jsou součástí systému, který jim poskytuje řadu výhod ve srovnání s ostatními. Jejich výsadní postavení, moc a prestiž, jim poskytuje řadu příležitostí. K těmto výsadním zdrojům mají přístup pouze díky členství v daném systému.²⁷³

I přesto ale existuje řada ukazatelů, podle kterých lze alespoň částečně definovat shodné vztahy a sociální procesy. Mezi tyto ukazatele patří kromě mnoha dalších **i přístup ke vzdělání či přístup k moci a vlivu.**²⁷⁴

Schéma č. 5.7.1.: Přístup ke zdrojům

Zdroj: Memoli, Rosanna: Networks: An Application of Multidimensional Scaling Analysis in Current Sociology, May 2004, Vol. 52, No. 3, SAGE Publication: London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, str. 485

²⁷² Memoli, Rosanna: Networks: An Application of Multidimensional Scaling Analysis in Current Sociology, May 2004, Vol. 52, No. 3, SAGE Publications: London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, str. 482

²⁷³ Ibid, str. 482

²⁷⁴ Solomon, Darwin D.: Characteristics of local organizations and service agencies conducive to development, Sociologia ruralis, Vol. XII, No. 3/4, Van Gorcum: Assen, 1972, str. 336

Objem sociálního kapitálu, jímž člen společnosti disponuje, je pak dán velikostí sítě kontaktů, které je schopen mobilizovat pro svoji potřebu, a velikostí ekonomického, kulturního a symbolického kapitálu těch, z nichž se síť jeho známostí skládá.²⁷⁵ Reimer upozorňuje na fakt, že objem sociálního kapitálu, dosažitelný v určité skupině, vyplývá z její charakteristiky. Například frekvence kontaktů mezi členy skupiny, uzavřenost skupiny, tzv. multiplexní či naopak jednoduché vztahy nebo mobilita členů skupiny, to vše hraje rozhodující roli pro konečnou podobu sociálního kapitálu konkrétní skupiny.²⁷⁶

Jestliže jsou například kontakty mezi jednotlivými členy skupiny častější, dochází logicky k větší provázanosti, zvyšuje se důvěra, narůstá podpora mezi jednotlivými členy, dochází k maximální sociální kontrole a rovněž narůstá možnost nových společných cílů. Zároveň ale dochází k omezení přístupu k informacím, což může působit negativně a naopak sociální kapitál dané skupiny limitovat. Dalším významným aspektem je provázanost jednotlivých členů. Jsou-li příslušníci skupiny spojeni na základě mnoha skutečností, v kontextu mnoha faktorů, pak je sociální kapitál pochopitelně vyšší než-li tehdy, jsou-li členové skupiny vázáni pouze na základě jedné zkušenosti či situace.²⁷⁷

Z výzkumů Rosanny Memoli například vyplynulo, že jedním z hlavních znaků vzájemné provázanosti kariér v politické a ekonomické sféře je vytváření překrývajících se sociálních a komunikačních společenství. Zatímco politický úspěch je založen na přiměřeném lobbyingu ekonomických asociací a jiných hospodářských zájmových spolků, politická angažovanost je považována za přednost pro obchodní kariéru a vedoucí pozice, protože politické strany a sdružení poskytují svým členům specifické zdroje klíčových informací, sociální ochranu (ve smyslu protekce) a kontakty ke klíčovým členům společnosti.²⁷⁸ V neposlední řadě je to i mobilita, která rozhoduje o celkové velikosti sociálního kapitálu. Podle Reimera je vysoká mobilita spíše na překážku, neboť způsobuje obtížnost frekvence kontaktů a rovněž brání uzavřenosti skupiny.²⁷⁹

²⁷⁵ Petrušek, Miloslav a kol.: Sociologické školy, směry, paradigmata, SLON: Praha, 1996, str. 91

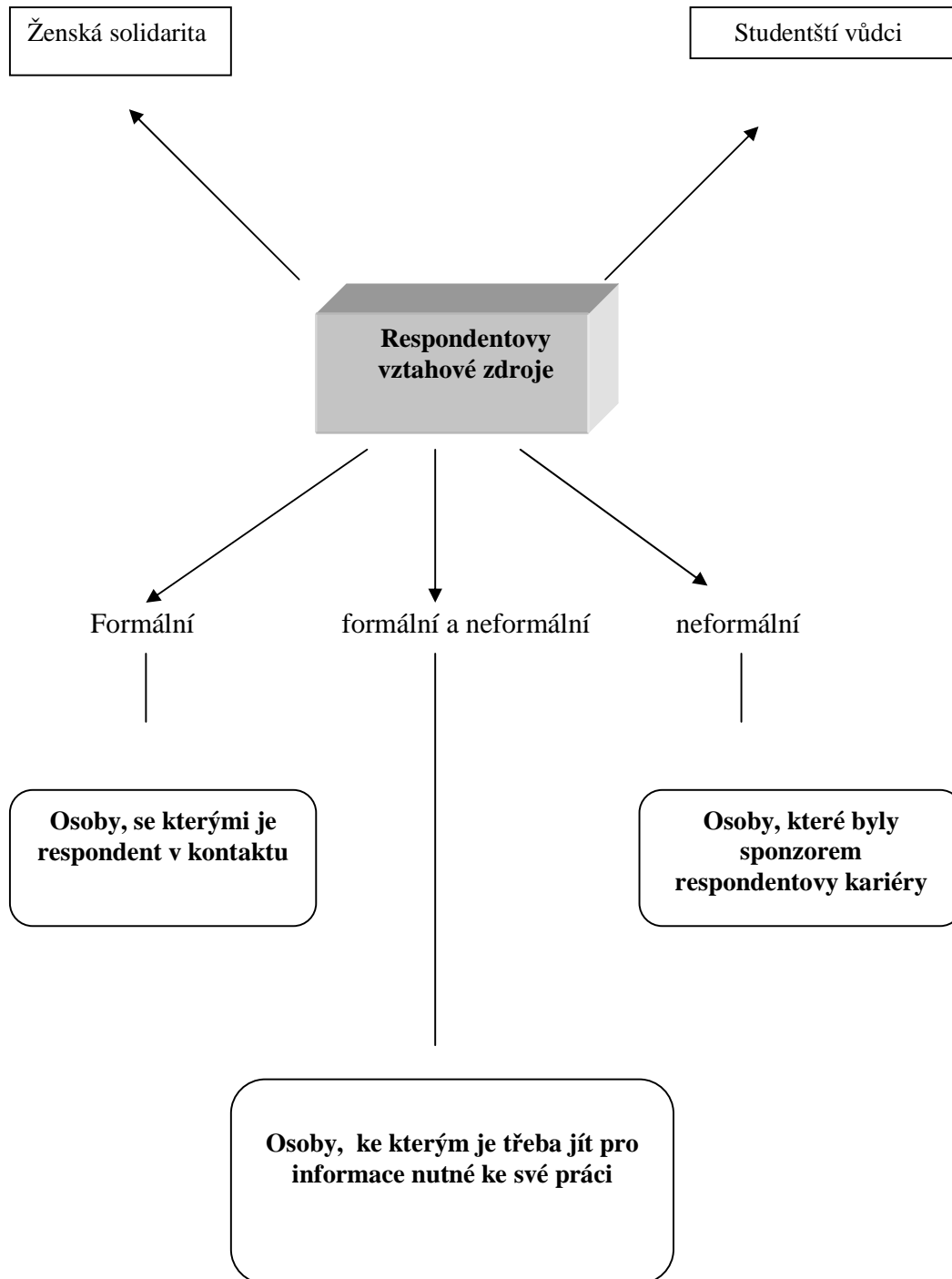
²⁷⁶ The role of civil society and the business community in rural restructuring at <http://www.scotland.gov.uk/cru/kd01/orange/rocs-05.asp>, čerpáno 25.10.2002

²⁷⁷ Srovnej např. Memoli, Rosanna: Networks: An Application of Multidimensional Scaling Analysis in Current Sociology, May 2004, Vol. 52, No. 3, SAGE Publication: London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, str. 485 a op. Cit., čerpáno 25.10.2002

²⁷⁸ Liebig, Brigitte, Sansonetti, Silvia: Career Paths in Current Sociology, May 2004, Vol. 52, No. 3, SAGE Publications: London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, str. 388

²⁷⁹ The role of civil society and the business community in rural restructuring at <http://www.scotland.gov.uk/cru/kd01/orange/rocs-05.asp>, čerpáno 25.10.2002

Schéma č. 5.7.2.: Vztahové zdroje určující úspěch respondenta ve společnosti

Zdroj: Memoli, Rosanna: Networks: An Application of Multidimensional Scaling Analysis in Current Sociology, May 2004, Vol. 52, No. 3, SAGE Publication: London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, str. 485

Dobrovolné organizace jsou jakýmsi instrumentem. Jedná se o participativní organizace, které umožňují sociální styky a spolupráci. Díky působivosti opakovaných interakcí vytvářejí důvěru mezi jednotlivými členy těchto organizací. Putnam tvrdí, že participativní dobrovolné organizace jsou jak zdrojem sociálního kapitálu, tak zdrojem informačního potenciálu, povinností a očekávání, norem a sankcí a jako takové se stávají lůňní občanských ctností."²⁸⁰ Tato skutečnost byla popsána Brennanem jako "duální atribut schopnosti rozeznat skutečný veřejný zájem a motivaci jednat tak, jak to veřejný zájem vyžaduje."²⁸¹

Putnam konstatuje, že "občanské asociace mohou představovat sociální strukturu kooperace."²⁸² Dále rozlišuje spolky demokratické, horizontální, tedy takové, které nejsou exkluzivní a tvrdí, že "tyto asociace se vyznačují vysokou měrou spolupráce, solidarity a veřejného ducha, mají tedy takové vlastnosti, které přímo umožňují politickou aktivitu a zabráňují frakcionalismu členů skrze nejednotnost."²⁸³

Robert Putnam dokonce teorií občanské angažovanosti a sociálního kapitálu vysvětluje hospodářský úspěch a politickou stabilitu regionů. Své tvrzení ilustruje na příkladu severoitalského regionu Emilia Romagna, kde prováděl své výzkumy. Zatímco zmíněný region je bohatý na aktivní komunitní život, mající své kořeny již v 11. století, na jihu Itálie je tomu úplně jinak. Jestliže na severu občané plně zasahují do veřejných záležitostí, důvěřují jeden druhému a jejich vůdci jsou považováni za čestné občany, v „neobčanských“ oblastech jižní Itálie je účast na sociálním a politickém životě mizivá. Sociální kapitál a vyspělá občanská společnost, charakteristická pro severoitalské regiony, je zde vystřídána neochotou podílet se na veřejných záležitostech, obcházením právních předpisů a norem a zejména pocity bezmoci a nespokojenosti tamních občanů.²⁸⁴

²⁸⁰ Srovnej Putnam, R., Leonardi, R., Nanetti, R.: Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy, Princeton University Press: Princeton, New Jersey, 1993 a Anheier, Helmut K., Kendall, Jeremy: Trust and voluntary organisations: Three theoretical approaches. Civil Society Working Paper 5, CCS: London, February 2000, str. 11

²⁸¹ Ibid, str.11; V souvislosti s motivací se dostává do popředí otázka módy, kdy občané jednají v souladu s probíhajícím trendem, čehož jsme svědky v současnosti. Srovnej Ibid, str. 11

²⁸² Ibid, str. 12

²⁸³ Ibid, str. 12

²⁸⁴ The role of civil society and the business community in rural restructuring at <http://www.scotland.gov.uk/cru/kd01/orange/rocs-05.asp>, čerpáno 25.10.2002

Podle Putnama v těchto oblastech občanská společnost téměř neexistuje, což je příčinou ekonomického neúspěchu a politické korupce.²⁸⁵ Důvěra, normy a sítě jsou jakousi samohnací a kumulativní silou, tvrdí Putnam. Úspěšná spolupráce v jedné oblasti vytváří důvěru a automaticky tak posiluje spolupráci v oblasti další. Putnam tak rozlišuje mezi tzv. „občanskými“ a „neobčanskými“ regiony, což je podle něj podstata úspěchu.²⁸⁶

I Evropská Unie tento přístup akceptuje, když ve své Budapešťské deklaraci z roku 2002 konstatuje, že „v rámci místních vztahů může každodenní inovace a rozvoj venkova v interakci s politikou a politickým procesem vést k transformaci významu venkovského a kulturního fenoménu v místní identitě.“²⁸⁷

Jak vyplývá z výše uvedeného, důvěra je klíčovým faktorem v procesu rozvoje regionů. Stejně jako společnost ale prochází významnými změnami i tento fenomén. Např. Zucker již v roce 1986 konstatuje, že nastává obecná změna, kdy "důvěra založená na individuální charakteristice přechází v důvěru vycházející z procesu a zkušenosti a posléze v obecnější institucionalizovanou důvěru. Rovněž řada dalších autorů, mezi jinými např. Beck, Giddens či Seligman konstatují, že se "reflexivní důvěra v moderní společnosti liší od v podstatě fatalistické důvěry dřívějších dob."²⁸⁸

Seligman dokonce konstatuje, že v průběhu času, kdy docházelo k přeměně sociálních vztahů, se rovněž od základu změnila povaha důvěry. "Jestliže v tradiční společnosti existoval systém účinných sankcí, formálních i neformálních, společnost moderní tento systém postrádá," tvrdí Seligman. Důvěra je podle něj charakteristická právě pro období absence prediktability a familiarity, tolik typické pro současnou moderní společnost.²⁸⁹

²⁸⁵ Ibid, čerpáno 25.10.2002

²⁸⁶ Ibid, čerpáno 25.10.2002

²⁸⁷ Budapešťská deklarace o inovaci venkova, Závěrečná konference COST Akce 12 o inovaci venkova - Budapešť, duben 2002, str. 6; Jedním z programů EU, který právě tyto tendence velmi výrazně podporuje resp. umožňuje, je program LEADER. Viz. <http://www.scotland.gov.uk/cru/kd01/orange/rocs-00.asp>, čerpáno 25.10.2002

²⁸⁸ Anheier, Helmut K., Kendall, Jeremy: Trust and voluntary organisations: Three theoretical approaches. Civil Society Working Paper 5, CCS: London, February 2000, str. 10

²⁸⁹ Ibid, str. 10

Podle Dietra Zinnbauera může sociální kapitál velmi výrazně přispět k vytváření veřejných politik, a to zejména díky následujícím bodům:

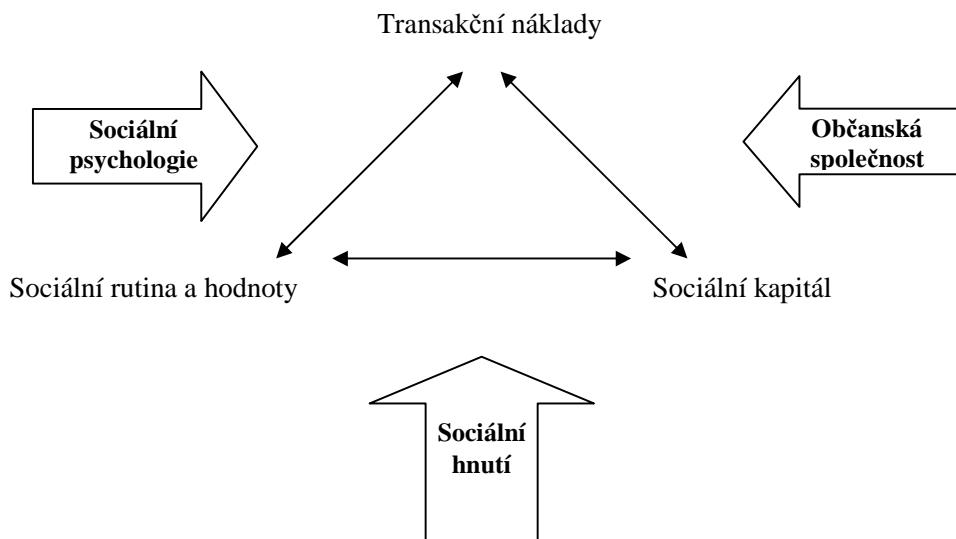
- a) sociální kapitál stimuluje politickou participaci, občanskou angažovanost a komunitní vládnutí;
- b) sociální kapitál podporuje osvojování specifických schopností a znalostí;
- c) sociální kapitál je hnacím motorem ekonomiky, protože podporuje zaměstnanost resp. nalezení zaměstnání;
- d) sociální kapitál napomáhá účinnému vyrovnání se s nemocí - jedinci s extensivní sociální podporou se obecně cítí lépe (po zdravotní stránce i po stránce životního naplnění) než lidé, jejichž sociální síť není rozvinuta a rovněž lépe reagují na zátěžové situace, ať již zdravotní nebo jiné katastrofické události.²⁹⁰

Dalším z typických znaků současnosti je podle Seligmana vyšší stupeň institucionální důvěry, ovšem nižší výskyt důvěry vůči přátelům a rodinným příslušníkům. Působením dalších faktorů, např. slabšími mechanismy sankcí respektive jejich absencí, dochází v moderní společnosti k nižší možnosti odhadu budoucích procesů.²⁹¹

²⁹⁰ Srovnej Zinnbauer, Dieter: What can social capital and ICT do for inclusion?, Working Paper, Institute for Prospective Technological Studies (IPTS), DG JRC, European Commission, eInclusion Subgroup meeting, Brussels, October 27, 2006, str. 9 a Terénní příručka pro pracovníky psychosociálních a humanitárních služeb, kteří se angažují při hromadných neštěstích většího rozsahu, Ministerstvo vnitra České republiky, Praha, 2007, str. 8 nn.; Zinnbauer uvádí, že tam, kde existuje vyšší hladina sociálního kapitálu, dochází ke snížení srdečních chorob či dětské úmrtnosti a naopak se zvyšuje délka života. Sociální kapitál se tak stává důležitým katalyzátorem aktivního stárnutí. Srovnej Zinnbauer, Dieter: What can social capital and ICT do for inclusion?, Working Paper, Institute for Prospective Technological Studies (IPTS), DG JRC, European Commission, eInclusion Subgroup meeting, Brussels, October 27, 2006, str. 9

²⁹¹ Anheier, Helmut K., Kendall, Jeremy: Trust and voluntary organisations: Three theoretical approaches. Civil Society Working Paper 5, CCS: London, February 2000, str. 9

Model č. 5.7.3.: Rozšířené, komplexní koncepty studia důvěry podle Anheiera a Kendalla

Zdroj: Anheier, Helmut K., Kendall, Jeremy: Trust and voluntary organisations: Three theoretical approaches. Civil Society Working Paper 5, CCS: London, February 2000, str. 19

S tímto tvrzením polemizuje stanovisko Roberta Putnama, podle kterého dochází k úpadku občanské společnosti, a to i v oblastech, které byly tradičně považovány za „občanské“. Např. sever Spojených států amerických je v tomto smyslu jedním z nejpostiženějších regionů. Kromě nižší účasti obyvatelstva ve volbách, dobrovolných spolicích typu Červeného kříže či Skauta či sportovních klubech, které významným způsobem přispívaly ke zvyšování sociálního kapitálu v regionu, je to především pokles zájmu rodičů na vzdělávacích procesech, který tradičně probíhal prostřednictvím tzv. Asociace rodičů a učitelů, což je podle Putnama zvláště alarmující, neboť se jedná o produktivní formu sociálního kapitálu.²⁹²

²⁹² The role of civil society and the business community in rural restructuring at <http://www.scotland.gov.uk/cru/kd01/orange/rocs-05.asp>, čerpáno 25.10.2002

K tomuto trendu přispívají i narůstající migrační vlny, které do západních společností přivádějí řadu občanů s rozdílnou kulturou, zvyky i mentalitou. Vzhledem k izolaci těchto skupin, které se do společnosti adaptovat nechtějí nebo nemohou, pak zákonitě dochází k nedostatku kontaktu s referenčními skupinami, nedostatečnému sociálnímu kapitálu, což způsobuje neschopnost uplatnit se na pracovním trhu v jiných pozicích než podřadných. Nerovnost ve společnosti se pak dále prohlubuje, jak jasně ilustruje příklad Spojených států amerických. Dopady takové situace pociťují černoši, latinos, nezaměstnaní, nedostatečně vzdělaní, ale i nemocní, kteří trpí nedostatkem příležitostí hospodářského a sociálního rozvoje.²⁹³

Jak uvádí Putnam, tato situace je z velké části způsobena nedostatkem styků, konexí. Vzhledem k tomu, že tyto skupiny obyvatelstva mají jen pramalý přístup k referenčním sítím, protože tvoří izolované komunity s vážnými sociálními problémy, jsou jejich výhledy na vylepšení situace mizivé. To, kde žijeme a s kým se stýkáme, respektive koho známe, jinými slovy sociální kapitál, kterého využijeme, určuje, kdo jsme a tím předurčuje náš osud.²⁹⁴

Zdůvodněním skutečnosti, že sociální kapitál ustupuje, může být podle Putnama i Colemana např. oslabení rodinných pout, tedy nejzákladnější formy sociálního kapitálu, nižší úroveň socializace se sousedy, emancipace žen, která způsobila, že tradiční aktéři udržování a vytváření sociálního kapitálu, ženy, jsou díky svým profesím natolik zaneprázdněny, že jim na tuto aktivitu již nezbývá čas,²⁹⁵ vyšší stupeň mobility, který znemožňuje zapustit kořeny v novém domově a tím brání ve vytvoření nových sociálních vazeb, trendy spotřebního chování, kdy lidé nakupují v hypermarketech obchodních řetězců a opomíjejí malé lokální prodejny a v neposlední řadě tzv. technologická transformace odpočinku, kdy lidé dalo by se říci privatizují či individualizují svůj volný čas a namísto kolektivních aktivit trávení volného času běžných v nedaleké minulosti sledují v soukromí televizi či video.²⁹⁶

²⁹³The role of civil society and the business community in rural restructuring at <http://www.scotland.gov.uk/cru/kd01/orange/rocs-05.asp>, čerpáno 25.10.2002

²⁹⁴Ibid, čerpáno 25.10.2002

²⁹⁵ S tímto tvrzením by se ovšem dalo polemizovat, neboť jak vyplývá z výzkumů Rosanny Memoli, zatímco muži věnují větší pozornost stykům s čelními představiteli, ať již politické či ekonomické sféry, ženy se soustředí spíše na realitu. V tomto duchu by pak onými průkopníky sociálního kapitálu byli spíše muži. Podrobně viz Memoli, Rosanna: Networks: An Application of Multidimensional Scaling Analysis in Current Sociology, May 2004, Vol. 52, No. 3, SAGE Publications: London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, str. 490

I když se Putnamova teorie jeví jako logické vysvětlení úspěchu jednoho regionu a neúspěchu regionu druhého, je nutno konstatovat, že právě tato teorie opomíjí řadu skutečností, obsahuje množství koncepčních nejasností a stává se tak terčem kritiky mnoha autorů, mezi jinými Newtona, Barbetty, Minkoffa či Keana.²⁹⁷

Jak tvrdí Kendall a Anheier, mezi největší slabosti konceptu sociálního kapitálu patří skutečnost, že se tato teorie opírá o lokální, geografické komunity.²⁹⁸ Právě v době rostoucího vlivu internetu a inovačních technologií je ale podle mého názoru klíčová ona lokální a geografická dimenze, neboť dochází-li k tokům transnacionálním, lze rovněž sledovat tendence zcela opačné, sice prohlubování patriotismu, nacionalismu a lokalismu.²⁹⁹

Jednou ze skulin Putnamovy teorie je např. skutečnost, že autor vychází z interakcí, které mezi jednotlivými účastníky probíhají tvář v tvář. Přitom současným trendem je naopak nárůst vzájemných interakcí, které díky internetu probíhají, aniž by se jednotliví komunikátoři znali, v důsledku čehož dochází k vytváření symbolických komunit. Putnam se dále nezabývá vertikálními asociacemi, tedy těmi nedemokratickými, které ovšem rovněž podporují užitečné sociální vztahy mezi jednotlivci. Situace, kdy existence demokratických asociací není možná (např. když jsou vykonávána čistě technická rozhodnutí kvůli závažným informačním asymetriím) rovněž nejsou brány v potaz.³⁰⁰

Za nejopodstatněnější považuji kritiku Edwardse a Foleyho, kteří upozorňují na to, že dobrovolné asociace v žádném případě nemusí představovat konsensuální a bezkonfliktní spolky, jak tvrdí Robert Putnam. Podle těchto autorů jsou to naopak právě dobrovolné organizace, které mají tendenci vytvářet frakce a právě v současnosti jsme svědky toho, že se tyto spolky stávají stále více exkluzivními a elitními ve výběru svých členů.³⁰¹

Anheier a Kendall navíc docházejí k závěru, že toto úskalí lze překlenout začleněním konceptu sociálního kapitálu do širšího pojetí občanské společnosti. Zde se opírají o závěry J. Keana, podle kterého je "občanská společnost dynamickým komplexem legálně chráněných nevládních institucí, které jsou nenásilného charakteru, dokáží se samy organizovat, disponují velkou dávkou schopnosti samostatně přemýšlet a neustále jsou v napětí mezi sebou i vůči

²⁹⁶ Op. Cit., čerpáno 25.10.2002

²⁹⁷ Podrobně viz. Anheier, Helmut K., Kendall, Jeremy: Trust and voluntary organisations: Three theoretical approaches. Civil Society Working Paper 5, CCS: London, February 2000, str. 12

²⁹⁸ Ibid, str. 14

²⁹⁹ Závěry konference "Foederales Europa," Heinz-Schwarzkopf Stiftung, Berlin, 29.6.-1.7.2005

³⁰⁰ Op. Cit., str. 12

státu.³⁰² Toto napětí a konfliktní asociační struktura pak vytváří příležitost a mechanismy pro vznik důvěry mezi občany, ať již jako jednotlivci či jako členy v organizaci. Tyto příležitosti ve formě sociální inkluze a participace v mimo-rodinných vztazích pak naopak vytvářejí sociální kapitál, který se stává hlavním faktorem sociální mobility na individuální rovině.³⁰³

Jak je evidentní, problematika občanské společnosti a sociálního kapitálu je v tomto kontextu klíčová. Rovněž provázanost obou prvků je více než jasná. Narůstá-li občanská společnost, vytváří se rovněž ve větší míře sociální kapitál. Tento pohyb pracuje obousměrně. Dochází-li k nárůstu sociálního kapitálu, stává se silnější i občanská společnost.³⁰⁴

I když Robert Putnam a mnoho jiných tvrdí, že občanská společnost je na ústupu, současný vývoj tomu příliš nenasvědčuje. Ba právě naopak. Podle Melucciho existuje stále větší počet skupin, které jsou schopny samy se organizovat, reprezentovat své zájmy a využít výhod, které vyplývají z procesu politické změny.³⁰⁵

³⁰¹ Ibid, str. 13

³⁰² Ibid, str. 15

³⁰³ P. Bourdieu in Anheier, Helmut K., Kendall, Jeremy: Trust and voluntary organisations: Three theoretical approaches. Civil Society Working Paper 5, CCS: London, February 2000, str. 15

³⁰⁴ The role of civil society and the business community in rural restructuring at <http://www.scotland.gov.uk/cru/kd01/orange/rocs-05.asp>, čerpáno 25.10.2002

³⁰⁵ Hayrinen-Alestalo, Marja: Is Knowledge-Based Society a Relevant Strategy for Civil Society? in Current Sociology, July 2001, Vol. 49(4): 203-218, SAGE Publications, London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, str. 212

5.8. Evropská unie a regionální politika

Tato změna je jasně patrná. Pojmy jako občanská společnost, participativní demokracie či sociální kapitál je možno slyšet stále častěji. Na jedné straně se hovoří o prudkém nárůstu neziskových organizací a jejich sílícím vlivu, a to nejen na lokální úrovni. Již v sedmdesátých letech konstatuje Darwin D. Solomon, že velmi závažnou otázkou je nejen existence občanských sdružení, ale zejména jejich měnící se podoba a struktura, jakož i vztah jednotlivců k nim.³⁰⁶

Sdružení se stále více specializují, jejich cíle jsou stále vyhraněnější, jednotlivá sdružení slouží zcela specifickým funkcím v životě každého občana.³⁰⁷ Charakteristickým rysem současnosti je pak jejich působení v politické sféře, což se odráží na poli institucionálním. V době, kdy neziskové organizace využívají k prosazování svých cílů lobbyingu a dalších metod, tradičně vlastních spíše politickým stranám a ekonomickým elitám, je efektivita jejich působení stále patrnější.

Na druhé straně je zde stále nižší zájem řadových občanů o veřejné dění jako takové. Zatímco tvrzení a oficiální programy proklamují větší participaci obyvatelstva na veřejném životě, realita je zcela odlišná. Nelze tak než souhlasit s tvrzením, že politici nechápou skutečné potřeby lidí.³⁰⁸ Nehledě ke stranické příslušnosti, historickému vývoji dané oblasti či geografickému rámci, zájem občanů o společnou akci klesá.³⁰⁹

Evropská unie pochopitelně reflektuje tak významné změny. Úloha občanských asociací, jejichž cílem není zisk, ale prosazení určitého, zcela konkrétního cíle a které nejsou spojeny s vládní garniturou (alespoň budeme-li vycházet z jejich označení, tedy neziskových nevládních organizací), je velmi zřetelně zakomponována do nové legislativy Evropských společenství.

³⁰⁶ Solomon, Darwin D.: Characteristics of local organizations and service agencies conducive to development, *Sociologie ruralis*, Vol. XII, No. 3/4, Van Gorcum: Assen, 1972, str. 335

³⁰⁷ *Ibid.*, str. 335

³⁰⁸ *Op. cit.*, str. 203

Jsou to právě neziskové organizace, kterým je poskytnut obrovský prostor pro vlastní aktivity. V neposlední řadě je třeba připomenout i značné finanční prostředky, které mají tyto aktivity umožnit. Evropská unie totiž vychází z již několikrát zmíněného faktu, totiž toho, že sebevědomý a akceschopný občan je základem fungující demokracie a ekonomického růstu.³¹⁰

Druhý zmíněný trend, onen nezájem obyvatelstva o veřejné dění a nedůvěra ve státní instituce, mají pak zvrátit aktivity a programy zaměřené na partnerství a participativní demokracii. Tzv. „Integrovaná akce na teritoriální bázi“ je charakterizována specifickým přístupem ke každé oblasti. Je zde kladen důraz zejména na spolupráci lokálních autorit a vlád na národní a provinční úrovni, jakož i spolupráci se soukromým a dobrovolným sektorem.³¹¹

V oblasti participativní demokracie pak jde o již zmíněnou podporu aktivit občanů samotných, a to na lokální úrovni, ve smyslu směřování jejich energie a počínání do programů prospěšných právě regionu, ve kterém sami žijí a působí.³¹²

Z řady deklarací a mnohdy prázdných klišé však shodně vyplývá jediný zájem, totiž ekonomicky a sociálně prosperovat. Bruselští úředníci, zejména ale evropští politici se nijak netají tím, že se chtějí stát do roku 2010 nejsilnější světovou ekonomikou a předstihnout tak svého největšího konkurenta, Spojené státy americké. Evropská Unie by se měla stát nejvíce konkurenceschopnou a dynamickou, na vědomostech založenou společností, s udržitelným hospodářským růstem a větší sociální soudržností. Zároveň chce dosáhnout zvýšení životního standardu obyvatel v členských zemích EU.³¹³

Svého cíle by měla dosáhnout především díky efektivní regionální politice. A není divu, vždyť regionální integrace je dle švédského sociologa Hermana Schmida samotnou podstatou Evropské Unie. Jedná se o její prvotní cíl, což se odráží v institucionální struktuře, aplikovaných politikách a programech.³¹⁴ V této souvislosti je však třeba zmínit zrod a vývoj regionální politiky, resp. teorií, z nichž efektivní regionální politika vychází.

³⁰⁹ Srovnej Robert Putnam, in *The role of civil society and the business community in rural restructuring* at <http://www.scotland.gov.uk/cru/kd01/orange/rocs-05.asp>, čerpáno 25.10.2002 a Huntington, Samuel: *Střet civilizací*, Rybka Publishers: Praha, 2001, str. 146-147

³¹⁰ European AgriCultural Convention, *A Rural Future for the Larger Europe*, European Parliament Draft Document, Brussels, June 2002, str. 13

³¹¹ Hlavní slovo v tomto vývoji měl program LEADER.

³¹² Op. cit., str. 13

³¹³ Buti, M., Nava, M., Smith, P.M.: *An Agenda for a Growing Europe, Making the EU Economic System Deliver*, Report of an Independent High-Level Study Group established on the Initiative of the President of the European Commission, Brussels, July 2003

³¹⁴ Schmid, Herman: *A Giant or a Dwarf? On the Role of the European Union in the Global Political Economy, Globalisation and development problems*, VII International Meeting of Economists, International Conference Center,

5.8.1. Počátky regionálního rozvoje

Teorie regionálního rozvoje lze klasifikovat mnoha způsoby. Podle Blažka a Uhlíře však převažují dvě základní dělení, sice teorie regionální rovnováhy (tzv. konvergenční teorie) a teorie regionální nerovnováhy (tzv. divergenční teorie).³¹⁵ Zatímco výchozím principem konvergenčních teorií je vyrovnávání rozdílů mezi regiony, zastánci teorií divergenčních jsou přesvědčeni, že v průběhu vývoje dochází spíše k dalšímu zvětšování meziregionálních rozdílů. Základní rozdíl mezi oběma skupinami pak spočívá v tom, zda jejich autoři přikládají větší význam mechanismům a procesům vedoucím k nivelizaci nebo naopak.³¹⁶

U zrodu studia regionálního rozvoje jakožto vědní disciplíny, která se postupně vymezila na pomezí ekonomické geografie a regionální ekonomie, stojí pozitivismus.³¹⁷ Největší popularitě se v teoriích regionálního rozvoje těšil pozitivismus v době tzv. kvantitativní revoluce, ke které došlo v 50. a 60. letech ve většině společenských věd. V regionálním výzkumu byli jejími čelnými představiteli geografové – v USA W. bunge (1962) a ve Velké Británii M. Chisholm (1966), R. Chorley a P. Hagget (1966) a ve svých raných pracích také D. Harvey (1969), které se zabývaly především tvorbou idealizovaných kvantitativních modelů prostorové organizace a interakce odvozených od fyzikálních principů, případně teorie systémů apod.

Jak uvádí Blažek a Uhlíř, jejich společným jmenovatelem byla snaha o nalezení pevně daných pravidelností, kterými by bylo možné vysvětlit prostorové rozložení jevů a regionální rozdíly na základě statistických analýz měřitelných veličin.³¹⁸

Havana, 7.-11.února 2005; Jakási dvojí existence Evropské unie, tedy jak spojení suverénních národních států, tak zároveň evropská komunita občanů se stejnými právy a povinnostmi, způsobuje řadu problémů a neefektivit. Tyto dvě konstrukce nejsou pouze rozdílné, ale dokonce se vzájemně vylučují. Tyto problémy lze sice řešit, jak ukazuje doposud příznivý integrační vývoj uvnitř Evropské Unie, nicméně jejich řešení vstřebává příliš mnoho politické a sociální energie. Politický vývoj je mnohdy složitý či dokonce nepředvídatelný. Srovnej Ibid.

³¹⁵ Blažek, Jiří, Uhlíř, David: Teorie regionálního rozvoje. Nástin, kritika, klasifikace, Karolinum: Praha, 2002, str. 13

³¹⁶ Ibid, str. 13; Dělení teorií na konvergenční a divergenční je velmi hrubým dělením, které je zproblematizováno nejen nejednoznačnou definicí, ale především odlišným chápáním časového horizontu, ve kterém by mělo ke konvergenci či divergenci docházet (zatímco konvergenční teorie pracují v zásadě s delšími časovými horizonty, teorie divergenční se soustředí na úseky kratší). Řada autorů nabízí odlišné přístupy. Např. Markusen představuje členění na bázi epistemologické konstrukce, tedy teorie indukční a deduktivní, Hampl přichází s teorií hierarchie reality, podle které je klíčové vytváření stále nových nositelů diferenciací atd. Viz. Ibid, str. 13 pp. I přesto však lze považovat dělení na teorie konvergenční a divergenční za dělení základní, a to především ve vazbě na tvorbu koncepcí regionální politiky.

³¹⁷ Blažek, Jiří, Uhlíř, David: Teorie regionálního rozvoje. Nástin, kritika, klasifikace, Karolinum: Praha, 2002, str. 21

³¹⁸ Ibid, str. 21

Tato zjištění poskytla více méně dodnes platné závěry o prostorové organizaci ekonomických aktivit. Tento tradiční, statisticky založený pozitivistický přístup byl silný především v USA. Od sedmdesátých let dvacátého století však pozitivismus v regionálních teoriích rychle ustupuje a nahrazují jej směry postpozitivistické, především kritický racionalismus, falzifikacionismus K. R. Poppera a teorie vědeckých revolucí T. S. Kuhna, ale také strukturalismus, kritický realismus a teorie strukturace.³¹⁹

Oproti tomu relativistické přístupy zásadně odporují používání metod převzatých z exaktních věd ve vědách společenských, přičemž jejich hlavními metodami výzkumu jsou metody netradiční, jako např. analýza jazyka, moci apod. Mezi tyto směry spadá např. hermeneutika či interpretativní přístupy obecně (např. H. G. Gadamer), dále poststrukturalismus a postmodernismus.³²⁰

Přehled č. 5.8.1.1.: Hlavní vývojové etapy teorií regionálního rozvoje a regionální politiky

Obecný přístup	Převažující teorie regionálního rozvoje	Regionální politika
Neoklasický (1920 – 1940)	Teorie regionální rovnováhy (zejména tzv. neoklasické modely)	Základní koncept – „dělníci za práci“, Používány nástroje zvyšující mobilitu pracovních sil
Keynesiánský (1950 – 1975)	Teorie regionální nerovnováhy (např. teorie kumulativních příčin, teorie pólů růstu)	„práce za dělníky“, nástroje podporující příliv investic ze soukromého i veřejného sektoru do problémových regionů (investiční dotace, relokace institucí)
Neomarxistický (1970 – 1985)	Teorie regionální nerovnováhy (např. teorie nerovné směny)	Návrhy na opatření marxisté neformulovali; V některých socialistických zemích byla regionální politika velmi účinná (např. v ČSSR), ale za cenu ztráty ekonomické výkonnosti a vnější konkurenceschopnosti celého státu
Neoliberální (1975 -)	Teorie regionální rovnováhy i nerovnováhy (např. nová teorie růstu, teorie závislosti na zvolené cestě)	„podpora lokální iniciativy“, podpora malých a středních firem, decentralizace kompetencí, deregulační opatření
Institucionální (1980 -)	Teorie regionální nerovnováhy (např. teorie průmyslového okrsku, teorie učících se regionů)	„spolupráce a inovace“, podpora malých a středních firem, šíření inovací, networking, gradualistická proměna místních institucí založená na učení

Zdroj: Blažek, Jiří, Uhlíř, David: Teorie regionálního rozvoje. Nástin, kritika, klasifikace, Karolinum: Praha, 2002, str. 14

³¹⁹ Ibid, str. 22

³²⁰ Ibid, str. 22

Otázka vzniku a významu nerovností je bezpochyby závažným dilematem. Liberální směry tvrdí, že čím větší prostor je poskytnut tržním silám, tím rychlejší bude ekonomický vývoj. Oproti tomu pro nezbytnost alespoň částečného omezení působení tržních sil hovoří široce pojímaná sociální hlediska, ale i hlediska ekonomická, zejména snaha předejít monopolizaci ekonomiky a snaha udržet tak konkurenční prostředí. Mezi sociální hlediska patří mimo jiné i fakt, že příjem jednotlivců nezávisí jen na vlastních schopnostech, ale také na existujících omezeních, jakými jsou např. přístup ke vzdělání, existující vlastnické vztahy, prostor pro sociální a geografickou mobilitu atd.³²¹

Rovněž rozdíly v životní úrovni obyvatel různých regionů nejsou závislé jen na schopnostech a iniciativě jejich obyvatel, ale zpravidla na ekonomické struktuře regionu, geografické poloze, ale v poslední době stále častěji i na konkrétních vládních rozhodnutích (např. lokalizace státních výzkumných ústavů, umístění staveb velké dopravní infrastruktury či lokalizace zbrojní výroby).

Na úrovni mikroekonomických subjektů existuje navíc soubor významných mechanismů, které fungují na principu zpětné vazby a které umožňují individuálním subjektům získat významné výhody, které přitom nemusí být k dispozici jejich konkurentům, uvádí Blažek a Uhlíř.³²²

Podle Blažka a Uhlíře jsou příčiny nerovnoměrného rozvoje regionů charakteru vnitřního a vnějšího. Zatímco za vnitřní příčiny považují autoři rozdílnou úspěšnost jednotlivce na základě odlišných dispozic určitých vlastností a schopnosti jejich realizace a využití (vůle, úsilí, ambice, vize), vnějšími se rozumí jak společensky podmíněné rozdíly v možnostech osobní schopnosti realizovat se (rozdíly ve společenském postavení), tak rozdíly dané heterogenitou vnějšího prostředí³²³

³²¹ Blažek, Jiří, Uhlíř, David: Teorie regionálního rozvoje. Nástin, kritika, klasifikace, Karolinum: Praha, 2002, str.15

³²² Blažek, Jiří, Uhlíř, David: Teorie regionálního rozvoje. Nástin, kritika, klasifikace, Karolinum: Praha, 2002, str.15

³²³ Ibid, str. str.16; Tato heterogenita je primárně fyzickogeografické povahy, avšak s rozvojem společnosti postupně nbývá na dominanci význam socio-ekonomických faktorů. Viz. ibid, str. 16

Velikost nerovností mezi jednotlivci i skupinami obyvatel je vládami omezována souborem politik (včetně např. daňového systému, sociálního zabezpečení apod.). Jednou z forem, kterou se vlády snaží o snížení rozdílů na regionální úrovni, je regionální politika.³²⁴

V souvislosti s koncepcí regionální politiky je nutno zdůraznit, že existují nejen významné rozdíly v citlivosti společnosti na regionální disparity v různých sférách, ale i rozdíly v možnostech společnosti disparity v různých sférách ovlivnit. Regionální politika pak představuje konkrétní projev úsilí společnosti o snížení (změnu) velikosti regionálních rozdílů.³²⁵

Lze ji chápat rovněž jako součást souboru ekonomických a sociálních politik, pomocí níž se státy snaží dosáhnout národních cílů, jako je ekonomický růst, sociální a politická stabilita, rovnost šancí obyvatel i rozdělování příjmů způsobem, který většina obyvatel považuje za spravedlivý a který je současně ekonomicky stimulující.³²⁶

Základním předpokladem pro existenci regionální politiky je kromě stanovení cílů především vymezení regionů, vůči kterým bude regionální politika uplatňována. Klíčovým prvkem regionální politiky je právě regionální selektivnost, tedy zaměření podpory jen na vybrané regiony.³²⁷

Řada autorů se přitom shoduje na existenci dvou základních typů regionální politiky.³²⁸ Prvním typem je *strategická regionální politika*, která je zaměřena na dosažení vnější konkurenceschopnosti státu jako celku tím, že bude posílena konkurenceschopnost a atraktivita jádrových aglomerací daného státu (tuto politiku provádělo např. Holandsko). Druhým zásadním typem je *politika „pojišťovací“*, tedy regionální politika orientovaná na zmírnění ekonomických a sociálních problémů v zaostávajících či strukturálně postižených regionech a na posílení vnitřní soudržnosti státu. Toto pojetí regionální politiky je zpravidla frekventovanější než pojetí „strategické“, zejména v pojetí strukturální politiky EU.³²⁹

³²⁴ Srovnej ibid, str.17; Council Decision of 20 February 2006 on Community strategic guidelines for rural development, programming period 2007 to 2013, (2006/144/EC) a Council Decision of 6 October 2006 on Community strategic guidelines on cohesion, (2006/702/EC)

³²⁵ Op. cit., str.17

³²⁶ Ibid, str. 17

³²⁷ Viz. Council Decision of 20 February 2006 on Community strategic guidelines for rural development, programming period 2007 to 2013, (2006/144/EC); Council Decision of 6 October 2006 on Community strategic guidelines on cohesion, (2006/702/EC), informační server Ministerstva pro místní rozvoj, www.strukturalni-fondy.cz; server Generálního ředitelství pro regionální politiku Evropské komise (DG Regio) http://ec.europa.eu/regional_policy/ a další.

³²⁸ Např. Gorzelak, Kuklinski a další. Viz. Ibid, str. 17

³²⁹ Srovnej Ibid, dále Blažek, Jiří, Uhlíř, David: Teorie regionálního rozvoje. Nástin, kritika, klasifikace, Karolinum: Praha, 2002, str.17, informační bulletin Evropská unie regionům, Delegace Evropské Komise v České republice: Praha, 2002; Council Decision of 6 October 2006 on Community strategic guidelines on cohesion, (2006/702/EC),

Vrátíme-li se však zpět k úsilí stát se nejsilnější světovou ekonomikou, lze jen konstatovat, že se jedná o cíl skutečně ambiciózní, zejména vezmeme-li v potaz, jak velký nepoměr v příjmech a možnostech rozvoje jednotlivých regionů Evropské unie panuje. I když smyslem regionální politiky je „podporovat harmonický a vyvážený rozvoj regionů, snižování nezaměstnanosti a rozvoj lidských zdrojů, snižování regionálních disparit, ochrana životního prostředí a zabezpečení rovných příležitostí pro muže i ženy,“³³⁰ do regionální politiky plynou značné finanční prostředky a celý systém disponuje řadou účinných a jasně vyhraněných mechanismů, překlenout tyto rozdíly nepochybně nebude jednoduché.

Faktorů, které disparity zapříčiňují, je celá řada. Budeme-li vycházet z definice regionu podle Magdaleny Hrabánkové, tedy regionu jako "území vymezené přírodními, demografickými, sociálními a ekonomickými podmínkami s určitou mírou homogenity a současně spádovostí k hospodářskému, resp. správnímu celku,"³³¹ nabízí se faktorů hned několik. Hrabánková uvádí, že příčiny stávajících disparit mohou být způsobeny jak příčinami *objektivními* (tedy takovými, které jsou dány polohou, klimatem, historickým vývojem či mnoha dalšími danými faktory a které je v podstatě nutno akceptovat), tak příčinami *subjektivními* (tedy takovými, kde hlavní roli hraje lidský faktor a které je tudíž možno modifikovat).³³²

Větší důraz než dříve bude rovněž kladen na inovaci a výměnu informací, jakož i na výzkum.³³³ Nejvýznamnější podpora bude směřována do míst nejvíce odlehklých a nejméně osídlených.³³⁴

informační server Ministerstva pro místní rozvoj, www.strukturalni-fondy.cz; server Generálního ředitelství pro regionální politiku Evropské komise (DG Regio) http://ec.europa.eu/regional_policy/ a další.

³³⁰ Vilamová, Šárka: Čerpáme zdroje Evropské unie, Grada: Praha, 2005, str. 12; Pro podrobný popis principů regionální politiky EU viz. Příloha č. 2.8.2.

³³¹ Hrabánková, M., Trnková, V., Kleinertová, D.: Hodnocení území z pozice agrární regionální politiky a rozvoje venkova, VUZE: Praha, 1996, str. 9

³³² Boučková, B.: Regionální ekonomika a zemědělství in Svatoš, M. a kol.: Ekonomika agrárního sektoru, ČZU: Praha, 1994, str. 141

³³³ Rozvoj lidských zdrojů stále více podporuje i Evropská investiční banka (EIB). Poukazuje na to, že investice do společnosti znalostí dosahují v USA téměř sedmi procent HDP, zatímco v Evropě asi jen čtyři procenta. Nižší jsou v Evropě i investice do výzkumu a vývoje, do softwaru a do vyššího vzdělávání. V případě amerických univerzit bývá rovněž upozorňováno na tzv. činnostní učení (learning by doing), experimentování, systémové, kritické a anticipativní myšlení, které univerzity evropské, tedy i české, zpravidla postrádají. Podrobně viz. Coufalík, J.: Vzdělávání a rozvoj lidských zdrojů se stávají klíčovým faktorem úspěchu, Hospodářské noviny, 6. června 2005

³³⁴ Srovnej Arcaini, E., Boscacci, F., Camagni, R., Capello, R., Porro, G.: Towards a New Urban Rural Partnership in Europe. Strategic Study. Dipartimento per i servizi tecnici nazionali politecnico di Milano - Dipartimento Economia e Produzione, Milan, November 1999, str. 8

Budeme-li důslední, lze podle Hrabánkové typologicky zařadit jednotlivá území podle:

1. přírodních a ekologických podmínek
2. výrobně ekonomických podmínek
3. sociálních podmínek
4. demografických podmínek³³⁵

Zatímco kritérium přírodních a ekologických podmínek je dáno svažitostí, nadmořskou výškou či produktivností půd, v oblasti výrobně ekonomických podmínek je to zejména hrubá zemědělská produkce (zejména z toho důvodu, že HDP na regionální úrovni není zjišťován – tato situace by se snad nyní, po našem vstupu do EU, měla změnit v souvislosti s modifikovaným chápáním teritorií ve smyslu NUTS), hrubá zemědělská produkce na hektar, v neposlední řadě nezemědělská produkce na obyvatele (tedy průmysl, služby a stavebnictví). V oblasti sociálních a demografických podmínek jsou to pak především hustota obyvatel na km² a migrační saldo či míra nezaměstnanosti.³³⁶

Rovněž otázka hodnocení území, zejména z hlediska agrární regionální politiky, je velice širokým tématem. Bezesporu se nejedná o snadnou záležitost. Možností, podle kterých lze regiony hodnotit, existuje celá řada. Obecně lze konstatovat, že čím je velikost regionu menší, tím podrobněji se zkoumají socioekonomické ukazatele.

Zatímco pro hodnocení makroregionů³³⁷ jsou z hlediska agrární regionální politiky směrodatné ukazatele typu hrubého domácího produktu na jednoho obyvatele, čistého ekonomického blahobytu či indexu kvality života (k mezinárodnímu srovnání zde slouží tzv. „System of National Accounts“ respektive „Economic Account for Food and Agriculture“), na regionální úrovni bývá zpravidla aplikováno hodnocení území prostřednictvím kritérií, což je způsob vymezení úrovně jednotlivých regionů a jejich rozdělení do určitých typů³³⁸

<http://www.nordregio.se/spespn/files/2.3.ruralareas.pdf>, čerpáno 19.12.2003

³³⁵ Op. Cit., str. 18

³³⁶ Ibid, str. 19

³³⁷ Ve smyslu transnacionálních regionů, tzv. panregionů – podle B. M. Russetta se jedná o celkem deset oblastí, sice Angloameriku, Latinskou Ameriku, subsaharskou Afriku, Střední východ, indický subkontinent, jihovýchodní Asii, Austrálii a Oceánii, Dálný východ, euroasijský panregion a Evropu, viz např. Hnízdo, B.: Mezinárodní perspektivy politických regionů, ISE: Praha, 1995, str. 64

Typový zemědělský region je zpravidla vymezen jako souhrn katastrů, které bez ohledu na administrativní členění splňují obecně daná kritéria. Vychází se přitom z předpokladu, že hospodaření v takto stanovených oblastech je limitováno a že existuje společenský zájem udržet v těchto oblastech osídlení a podnikatelskou strukturu činností, odpovídajících podmínkám daného regionu. Toto dělení by pak mělo napomoci zvolit taková ekonomická a sociální opatření, aby v daném regionu došlo ke zmírnění meziregionálních disparit.³³⁹

Jak uvádí Evropská agrární konvence z roku 2002, zkušenost posledních dvaceti let ukázala, že nelze přistupovat k regionům stejně. Standardizované postupy se ukázaly jako naprosto nevyhovující. Místo toho je nutno aplikovat tzv. "teritoriální přístup", tedy takový, který vychází z lokálních specifik, využívá příležitosti dané oblasti, odpovídá na potřeby regionu, místo aby aplikoval jednoznačná, sektorová či standardizovaná řešení.³⁴⁰

Zatímco v minulosti směřovaly programy a politiky této oblasti k tomu, aby se venkovské oblasti posuzovaly homogenně, tedy tak, že se u všech předpokládaly stejné příležitosti a stejná rizika, v poslední době je znát velký posun od uniformity ke zcela specifickým přednostem každé oblasti. Již nejsou aplikovány jednotné postupy, ale vůči každému regionu se přistupuje individuálně, s ohledem na krajová specifika a zvláštnosti. Vzniká celá řada iniciativ a návrhů, které podporují zejména regionální rozvoj venkovských oblastí v celé své šíři a komplexnosti.

Zde je však na místě připomenout, že na úrovni Evropské Unie v podstatě neexistuje jednotná definice, která by exaktně určovala, co znamená venkovský prostor. V současné době existuje definic celá řada. Často vycházejí, jak už bylo uvedeno, ze socio-ekonomických kritérií, např. hustoty obyvatelstva na kilometr čtvereční či úbytku obyvatelstva atd.. Tyto definice však mnohdy nelze aplikovat univerzálně.³⁴¹ Nejčastěji používaným kritériem, na základě kterého je určována hranice mezi městskou a venkovskou oblastí, je hustota obyvatelstva.³⁴²

³³⁸ Hrabánková, M., Trnková, V., Kleinertová, D.: Hodnocení území z pozice agrární regionální politiky a rozvoje venkova, VUZE: Praha, 1996, str. 17

³³⁹ Hrabánková, M.: Vliv regionální politiky na využití půdního fondu v ČR in Zemědělská ekonomika, Vol. 42, ÚZPI: Praha, 1996, str. 117

³⁴⁰ Srovnej např. European AgriCultural Convention, A Rural Future for the Larger Europe, European Parliament Draft Document, Brusels, June 2002, str. 6; Více než čtyři pětiny zemského povrchu Evropy a více než polovina její populace spadá do venkovských oblastí. Je tedy pochopitelné, že Společná zemědělská politika a otázky spojené s regionálním rozvojem venkova patří k prioritám evropského společenství.

³⁴¹ Arcaini, E., Boscacci, F., Camagni, R., Capello, R., Porro, G.: Towards a New Urban Rural Partnership in Europe. Strategic Study. Dipartimento per i servizi tecnici nazionali politecnico di Milano - Dipartimento Economia e Produzione, Milan, November 1999, str. 7

<http://www.nordregio.se/spespn/files/2.3.ruralareas.pdf>, čerpáno 19.12.2003

³⁴² Toto je ovšem příliš orientační a pro vytváření veřejných politik nepřiměřené. Ibid, str. 7

Rozvojové strategie ve venkovských oblastech by měly zohlednit vazby, které existují mezi venkovskými komunitami a městem, konkrétně pak zvláštní znaky a vývojové trendy regionálního trhu práce. S ohledem na tuto skutečnost lze aplikovat dvě metody, vyvinuté jednak OECD, jednak EUROSTATEM, pomocí kterých by měla být specifikována rozdílná situace venkovských oblastí v Unii.³⁴³

OECD vyvinulo jednoduchou definici venkovských oblastí ve snaze srovnat podmínky a trendy na venkově v mezinárodním měřítku. Tato definice rozlišuje dvě hierarchické roviny teritoriálních jednotek, sice lokální a regionální. Na úrovni lokální komunity (NUTS 5) identifikuje OECD venkovské oblasti jako komunity s hustotou obyvatelstva pod 150 obyvatel na kilometr čtvereční. Na regionální úrovni (zejména NUTS 3) rozlišuje OECD širší funkční či administrativní jednotky podle stupně rurality, v závislosti na tom, jaký podíl obyvatelstva regionu žije v rurálních oblastech. Aby bylo možno provést analýzy, regiony jsou řazeny do tří skupin resp. typů:

- * oblasti *převážně venkovské*: přes 50 % obyvatelstva žije ve venkovských komunitách
- * oblasti *významně venkovské*: 15 až 50 % obyvatelstva žije ve venkovských komunitách
- * *převážně městské* (urbánní): méně než 15 % obyvatelstva žije ve venkovských oblastech

Oproti tomu přístup EUROSTATU vychází ze stupně urbanizace. Každý evropský region je zařazen podle následující klasifikace:

- * *Hustě osídlená zóna*: jedná se o skupiny obcí, jejichž hustota obyvatelstva je vyšší než 500 obyvatel na kilometr čtvereční a celkový počet obyvatelstva celé zóny je nejméně 50 000 obyvatel.
- * *Přechodná zóna* (Inter-mediate zone): jedná se o skupiny obcí, jejichž hustota osídlení je vyšší než 100 obyvatel na kilometr čtvereční. Celkový počet obyvatelstva musí tvořit opět alespoň 50 000 osob nebo se musí jednat o zónu, která je přilehlá resp. sousedí s hustě osídlenou zónou.

³⁴³ Op. cit., str. 7

- *Řídce osídlené oblasti*: sem spadají všechny obce, které nejsou klasifikovány jako hustě osídlené a rovněž nespádají do přechodné zóny (méně než 100 obyvatel na kilometr čtvereční).³⁴⁴

Bez zajímavosti určitě není rozložení obyvatelstva v některých zemích Evropské unie. Zatímco studie italských autorů Arcainiho, Boscacciho, Camagniho, Capella a Porra z roku 1999 uvádí, že ve skandinávských státech, Švédsku, Finsku a Dánsku, bylo procento lidí žijících v převážně městských oblastech nejnižší a narůstalo zejména v převážně venkovských kategoriích, naznačují data průzkumu Evropské komise ze závěru roku 2006 značný posun (podrobně viz. Příloha č. 5.8.1.2. - procentuální přehled populace zemí evropských společenství žijících v jednotlivých typech oblastí).

V zemích, jakými jsou např. Nizozemí, Belgie, Německo, Itálie či Spojené království platil ještě na přelomu poslední dekády minulého století pravý opak. Irsko, Rakousko, Řecko a Portugalsko pak podle výzkumu zmíněných autorů byly charakteristické jakousi duální strukturou. Vysoké procento obyvatelstva žilo v převážně venkovských oblastech, nicméně poměrně vysoké procento bylo zastoupeno rovněž v oblastech převážně městských. Střední kategorie zde byla zastoupena pouze marginálně. Oproti tomu ve Francii a Španělsku žilo nejvíce lidí právě v zóně střední, tedy v oblasti významně venkovské.³⁴⁵

Existuje celá škála návrhů, která se snaží stávající typologii sjednotit a vytvořit jednotnou definici venkovských oblastí. Jedná se např. o definici vycházející z demograficko-ekonomických indikátorů, vytvořenou v rámci programu "Budoucnost venkovské společnosti",³⁴⁶ která navázala na dřívější práci Rady Evropy. Tato definice rozlišuje tři kategorie - ***integrované venkovské oblasti, střední venkovské oblasti a konečně odlehle venkovské oblasti.***³⁴⁷

³⁴⁴ Srovnej Arcaini, E., Boscacci, F., Camagni, R., Capello, R., Porro, G.: Towards a New Urban Rural Partnership in Europe. Strategic Study. Dipartimento per i servizi tecnici nazionale politecnico di Milano - Dipartimento Economia e Produzione, Milan, November 1999, str. 8; <http://www.nordregio.se/spespn/files/2.3.ruralareas.pdf>, čerpáno 19.12.2003 a Bridging the Broadband Gap: Benchmarking broadband Europe, European Commission, Brussels, 14 - 15 May 2007, str. 6

³⁴⁵ Op. cit., str. 9

³⁴⁶ v originále "The Future of Rural Society"

³⁴⁷ Op. cit., str. 10

První kategorie je charakteristická rostoucím počtem obyvatel, zaměstnaností zakotvenou v sekundárním a terciárním sektoru, ovšem s farmařením jako klíčovým způsobem využití půdy. Některé z těchto oblastí se vzhledem ke své blízkosti městu střetávají s fenoménem "rurbanizace", tedy situací, kdy venkovská oblast již slouží pouze k přebývání, nikoliv jako místo zaměstnání a zisku prostředků k obživě.³⁴⁸

Střední oblasti jsou poměrně vzdáleny městským centřům. Jsou typické prolínáním primárního a sekundárního sektoru. Odlehlé venkovské oblasti jsou pak charakteristické nízkým procentem osídlení, často nejnižšími příjmy a zpravidla rovněž starší populací, která je závislá na práci v zemědělství. Tyto oblasti jsou rovněž typické nízkým stupněm infrastrukturní vybaveností, nízkou kvalitou poskytovaných služeb (často se jedná o služby základní) a velmi často jsou tyto oblasti rovněž izolovány díky topografickým faktorům, např. horské poloze či odlehlosti infrastruktury. Tato definice, vzhledem ke své komplexnosti a kombinaci širokého spektra indikátorů, bude pravděpodobně sloužit jako osnova pro vznik typologie nové, jednotné.

5.8.2. Politika soudržnosti na léta 2007 - 2013

Oproti předchozímu programovému období došlo v koncepci kohezní politiky na léta 2007 až 2013 k několika zásadním změnám. Snad nejmarkantnějším posunem je navýšení finančních prostředků určených na politiku hospodářské a sociální soudržnosti. Celkem se jedná o 347.41 mld. eur, což je 35.7% z celkového rozpočtu EU.³⁴⁹

Z tohoto balíku peněz pak půjde 81.54% na cíl Konvergence, 15.95% je určeno regionální konkurenceschopnosti a zaměstnanosti a konečně 2.52% padnou na evropskou teritoriální spolupráci. Konkrétní alokace ilustruje následující tabulka.

³⁴⁸ Ibid, str. 10

³⁴⁹ Regional Policy – Info regio, http://ec.europa.eu/regional_policy/policy/fonds/2007-2013-by-objective_large_en.gif; čerpáno 25. listopadu 2007

Přehled č. 5.8.2.1.: Finanční alokace kohezní politiky na léta 2007 – 2013 v milionech EUR

	Konvergence		Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost	Evropská teritoriální spolupráce	Celkem
	Kohezní fond	Konvergence			
Belgie			1 425	194	2 258
Bulharsko	2 283	4 391		178	6 853
Česká republika	8 819	17 064	419	389	26 692
Dánsko			510	103	613
Německo		11 864	9 409	851	26 340
Estonsko	1 152	2 252		52	3 456
Řecko	3 697	9 420	635	210	20 420
Španělsko	3 543	21 054	4 955	559	35 217
Francie		3 191	10 257	872	14 319
Irsko			293	151	901
Itálie		21 211	5 353	846	28 812
Kypr	213			28	640
Litva	1 540	2 991		90	4 620
Lotyšsko	2 305	4 470		109	6 885
Lucembursko			50	15	65
Maďarsko	8 642	14 248		386	25 307
Malta	284	556		15	855
Holandsko			1 660	247	1 907
Rakousko			1 027	257	1 461
Polsko	22 176	44 377		731	67 284
Portugalsko	3 060	17 133	490	99	21 511
Slovinsko	1 412	2 689		104	4 205
Slovensko	3 899	7 013	449	227	11 588
Finsko			1 051	120	1 716
Švédsko			1 626	265	1 891
Velká Británie		2 738	6 014	722	10 613
Rumunsko	6 552	12 661		455	19 668
Meziregionální				445	445
Technická asistence					868
Celkem	69 578	199 322	43 556	8 723	347 410

Zdroj: Regional Policy – Inforegio, http://ec.europa.eu/regional_policy/policy/fonds/2007-2013-by-objective_large_en.gif; čerpáno 25. listopadu 2007

Jedná se o modifikovanou strukturu politiky soudržnosti (oproti předchozímu programovému období), kdy pojmem Konvergence (Cíl 1) rozumíme zejména podporu růstu a tvorby pracovních míst v nejméně rozvinutých členských zemích a oblastech (tedy v takových, kde HDP nedosahuje 75 % průměru HDP EU)³⁵⁰. Regionální konkurenceschopnosti a zaměstnanosti (Cíl 2) pak chápeme především podporu ekonomické změny regionů a orgánů regionální správy v průmyslových, městských a venkovských oblastech (tedy regiony nespádající pod Cíl Konvergence - HDP musí být vyšší než 75 % průměru HDP EU),³⁵¹ přičemž změna vychází zejména z efektivního užívání inovací, je podpořena ekonomikou založenou na znalostech, akcentuje životní prostředí, předcházení rizik a dostupnost služeb základního ekonomického významu (tedy komunikačních sítí).³⁵²

Pod Evropskou územní spoluprací (Cíl 3) pak spadá harmonický a vyvážený vývoj na území Unie³⁵³ Tento cíl navazuje na Iniciativy INTERREG, které značně stimulovaly přeshraniční, mezinárodní a meziregionální spolupráci. Cíl, který je plně financován z ERDF, klade velký důraz na rozvoj vědy a výzkumu, informační společnost, obdobně jako Cíl 2 na životní prostředí, předcházení rizik a řízení vodních zdrojů, ovšem z hlediska přeshraniční spolupráce (zejména lokální).³⁵⁴

³⁵⁰ Tento cíl obsahuje programy pro všechny regiony v ČR kromě Hlavního města Prahy. Srovnej Regional Policy – Inforegio, http://ec.europa.eu/regional_policy/policy/fonds/2007-2013-by-objective_large_en.gif, čerpáno 25. listopadu 2007 a Grantový poradce. Průvodce pro profesionální dotační poradce a odborníky státní správy, GRANT ADVISOR, spol. s r. o.: Brno, říjen 2006, str. 7; Podrobně též Guidelines on Coordinating the Research Framework Programme and the Structural Funds to support Research and Development, Scientific and Technical Research Committee of the EU (CREST), Brussels, April 2007, str. 28 nn.

³⁵¹ V České republice se jedná v podstatě pouze o Hlavní město Prahu.

³⁵² Srovnej op. citace, str. 7 a informační server Generálního ředitelství pro regionální politiku (DG Regio); podrobně též Council Decision of 6 October 2006 on Community strategic guidelines on cohesion, (2006/702/EC), str. 1nn

³⁵³ Přijímání pomoci ze strukturálních fondů je předem podmiňováno vytvořením regionů soudržnosti. Tyto regiony jsou deklarovány v zákoně č. 248/2000 Sb., kde se uvádí: „pro potřeby spojené s koordinací a realizací hospodářské a sociální soudržnosti, spočívající zejména ve využívání finančních prostředků z předvstupních a strukturálních fondů Evropských společenství, se zřizují regiony, jejichž územní vymezení je totožné s územními statistickými jednotkami NUTS 2. Viz. Vilamová, Šárka: Čerpáme zdroje Evropské unie, Grada: Praha, 2005, str. 22 - 24

³⁵⁴ Grantový poradce. Průvodce pro profesionální dotační poradce a odborníky státní správy, GRANT ADVISOR, spol. s r. o.: Brno, říjen 2006, str. 7

Jakým posunem prošla koncepce evropské regionální politiky pro oblast venkovského rozvoje ukazuje následující komparace:

a) Budoucnost venkova v rozšířené Evropě (2002)

Dokument předložený Evropským Zemědělským Konventem v červnu 2002, nazvaný "Budoucnost venkova v rozšířené Evropě," představil hlavní úkoly rozšířené Evropské Unie v oblasti politiky regionálního rozvoji ve venkovských oblastech.³⁵⁵

Mezi hlavní vize tohoto uskupení, sestávajícího z aktérů občanské společnosti, patří následující:

Garant míru a stability

Evropská Unie by se měla stát garantem míru a stability ve světě. Rozšířená Unie by měla usilovat nejen o zlepšení životních podmínek pro všechny občany, ale rovněž by měla prosazovat tuto myšlenku na všech ostatních kontinentech. Měla by se stát silou k prosazení míru, demokracie, k prosazování rovných příležitostí pro všechny lidi na celém světě. Měla by jednat v duchu myšlenky, že mír a stabilita jinde ve světě přispějí k příznivému vývoji rovněž v Evropě, a to z dlouhodobého hlediska.³⁵⁶

Unie založená na principu solidarity

Evropská unie byla od svého vzniku založena na principech solidarity a soudržnosti. Hlavním smyslem bylo vyrovnat nedostatky mezi různými regiony EU. Tyto rozdíly se ještě zvýrazní po rozšíření. Mezi mnoha občany EU existují obavy, že po přistoupení nových států do Společenství ztratí již získané výhody. Otázka soudržnosti se tak stává stále více klíčovou. Za předpokladu, že se zdaří soudržnost prohloubit, by se Evropská Unie měla stát velmi silným a životaschopným společenstvím, které bude úspěšně konkurovat ostatním státním uspořádáním, ať již na poli ekonomickém či politickém.³⁵⁷

³⁵⁵ Obdobným dokumentem je i European AgriCultural Convention: The opportunity of the Mid Term Review, Summary of Recommendations addressed to the European Council Summit in Copenhagen, December 2002, srovnej str. 1-5

³⁵⁶ European AgriCultural Convention, A Rural Future for the Larger Europe, European Parliament Draft Document, Brussels, June 2002, str. 3

³⁵⁷ Ibid, str. 3nn

Jednota a rozmanitost

Budoucí Evropa musí nabídnout svým občanům užitek plynoucí jednak z jednotných opatření, jednak z rozmanitosti. Jednotná opatření, jako např. svoboda pohybu a obchodu, garance demokracie, lidských práv a právní jistota, výměna vědeckých a praktických poznatků, myšlenek a idejí či kulturních zvyklostí, to vše by mělo spolu s rozmanitostí ve všech formách, ať již ekonomických, kulturních či sociálních, působit jako zdroj síly, lokální identity a pýchy a vše by mělo být využito k obohacení života Evropanů. Jedním z nejdůležitějších úkolů bude nalézt přiměřenou rovnováhu mezi jednotou a rozmanitostí a aplikovat odpovídající institucionální kroky.³⁵⁸

Občanská iniciativa

Dlouholetá tradice demokracie v Evropě, spolu s pýchou jednotlivých národů a etnických skupin, povede k Evropě se silnou iniciativou vycházející od občanů samotných spíše než z vládních institucí. Smyslem proměňující se Evropy pak bude nasměrovat energii a podnikání lidí na lokální úrovni k tomu, aby sami převzali kontrolu nad svým životem a aby se aktivně podíleli na programech a projektech, které přinesou užitek jejich vlastní oblasti.³⁵⁹

Vysoká kvalita života

Kvalita života je spíše než životní standard širokým konceptem, zahrnujícím především příjmy jednotlivce, ale i dostupnost potravin (ve správné kvantitě, kvalitě a za přiměřenou cenu) a v neposlední řadě dobrá sociální opatření a vysoce kvalitní životní prostředí.³⁶⁰

Role venkovských oblastí

Více než čtyři pětiny zemského povrchu Evropy a více než polovina její populace spadá do venkovských oblastí.³⁶¹ Venkovské oblasti jsou domovem sta milionů lidí.³⁶² EU jim tedy věnuje pozornost nejen vzhledem k těmto faktům, ale rovněž vzhledem k tomu, že tyto oblasti

³⁵⁸ Ibid, str. 3nn

³⁵⁹ Ibid, str. 3 nn.

³⁶⁰ Ibid, str. 3nn

³⁶¹ Určit přesnou definici venkovské oblasti je ovšem velmi rozdílné, a to nejen na území nově příchodících zemí, ale i uvnitř EU samotné. Podrobně viz následující kapitoly.

³⁶² European AgriCultural Convention, A Rural Future for the Larger Europe, European Parliament Draft Document, Brussels, June 2002, str. 3

jsou zdrojem potravy a dalších zdrojů. Rovněž skýtají prostor pro odpočinek, jednak pro Evropany, tak i pro návštěvníky z jiných částí světa.³⁶³

Mění se role zemědělců

Zemědělství už není dominantní silou ekonomiky mnoha venkovských oblastí. Pracovní síla v zemědělství a lesnictví v mnoha zemích drasticky poklesla. Role zemědělců se mění. I nadále by zemědělci měli být dodavateli potravin, ovšem důraz se přesouvá z objemu a nízkých nákladů ke kvalitě potravin, k lidskému zdraví, ke zdraví zvířat a k úctě k životnímu prostředí. Velký důraz je kladen na nezemědělské podnikání, včetně rekreace a turismu, k výrobě obnovitelné energie či k udržování přírodního a kulturního dědictví.³⁶⁴

b) Oproti tomu **Rozhodnutí Rady z 20. února 2006 o Strategických pokynech Společenství pro rozvoj venkova (programovací období 2007 až 2013)**³⁶⁵, které je základním stavebním kamenem budoucích rozvojových politik venkovského prostoru, akcentuje čtyři klíčové oblasti:

- 1) zlepšení konkurenceschopnosti zemědělského sektoru a lesnictví
- 2) zlepšení kvality životního prostředí a venkova
- 3) zvýšení kvality života ve venkovských oblastech a diversifikace rurální ekonomie
- 4) Leader program

Tento dokument tak sice navazuje na dřívější principy, je však o poznání stručnější v proklamaci obecných cílů, o to ovšem konkrétnější a cílenější na specifická opatření. Hlavními rysy nového dokumentu jsou tak akcentovaná orientace na tržní prostředí (vazba na Obnovenou Lisabonskou strategii) a ochrana životního prostředí a kvality života jako takové.³⁶⁶

³⁶³ Ibid, str. 3nn

³⁶⁴ Ibid, str. 3nn

³⁶⁵ Council Decision of 20 February 2006 on Community strategic guidelines for rural development (programming period 2007 to 2013), (2006/144/EC)

³⁶⁶ Srovnej Council Decision of 20 February 2006 on Community strategic guidelines for rural development (programming period 2007 to 2013), (2006/144/EC), str. 3

Jedním z opatření vycházejícím z uvedeného strategického dokumentu je i budování lokální kapacity pro zaměstnanost a diversifikaci (přímá vazba na opatření minulého programového období 2004 - 2006 tzv. Leader, který směřoval k podpoře lokální elity za účelem aktivizace endogenního rozvoje a uplatnění místního potenciálu venkovských oblastí).

Právě toto opatření je klíčové pro předloženou dizertační práci. Splňuje totiž všechny uvedené pilíře - na základě lokální znalosti potřeb a silných stránek stimuluje v kontextu komunity konkurenceschopnost, ochranu životního prostředí a kvalitu života resp. diversifikaci. Práce, jejímž hlavním cílem bylo zmapovat způsob zapojení nevládních neziskových organizací do procesu tvorby operačních programů, jejich možnosti ovlivnit konečná znění dokumentů a tedy i výběrových kritérií pro konkrétní projekty financované z prostředků kohezní politiky Evropských společenství (mnohdy klíčové pro přežití řady organizací neziskového sektoru), vychází principiálně z tohoto dokumentu.³⁶⁷

Tyto změny vycházejí podle Vilamové zejména z následujících závěrů:

- a) Soudržnost, konkurenceschopnost, zaměstnanost a růst: analýza ukazuje, že se rozdíly mezi výší příjmů a mírou nezaměstnanosti v EU za posledních deset let postupně snižovaly, zvláště od poloviny 90. let. Stále však existují významné rozdíly mezi nejchudšími a nejpostiženějšími oblastmi a zbytkem Unie.
- b) Dopad národních politik členských zemí na soudržnost: veřejné výdaje v členských zemích dosahovaly v průměru 47 % HDP, podstatně více než rozpočet EU, který činil pouze více než 1 % HDP celé EU, z čehož méně než polovina byla vynakládána na politiku soudržnosti. Ačkoli byl rozsah politiky soudržnosti EU poměrně malý v porovnání s veřejnými zdroji na národní úrovni, sehrával klíčovou úlohu při odstraňování nerovností, protože se soustředil na investice a na méně rozvinuté oblasti.

³⁶⁷ Viz. též Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the regions: Bridging the Broadband Gap, COM (2006) 129 final, Brussels, 20 March 2006, str. 7nn

- c) Dopad politik Společenství: jednotlivé oblasti – životní prostředí, vnitřní trh, zemědělství, konkurence a veřejná podpora – mohou zvýšit účinnost politiky soudržnosti, například jednoznačným zohledněním ekonomických, sociálních a územních podmínek. Zpráva ukazuje, že k tomu dochází stále větší měrou. Projevuje se to ve větším důrazu na rozvoji venkova v rámci jednotné zemědělské politiky, přikládání větší důležitosti poskytování služeb ve veřejném zájmu v síťových odvětvích atd.
- d) Dopad a přidaná hodnota strukturálních politik: evropské programy přímo pomáhají sblížení úrovně jednotlivých regionů a míry zaměstnanosti. Výsledkem je podstatné snížení rozdílů mezi klíčovými sektory například dopravy, kdy nejchudší členské země nyní rozsahem silniční sítě mírně předčí zbytek Unie.³⁶⁸

5.8.3. Fondy evropské unie

Národní strategický referenční rámec ČR 2007-2013 představuje základní programový dokument pro využívání fondů EU v daném období. Východiskem pro zpracování jeho návrhu byl Národní rozvojový plán ČR. NSRR identifikuje klíčové silné stránky naší země pro posilování její konkurenceschopnosti, stejně tak jako problematická místa a slabé stránky, které mohou stát v cestě udržitelnému růstu ekonomiky i společnosti, a na základě toho udává systém operačních programů, jejichž prostřednictvím budou realizovány jednotlivé prioritní osy.³⁶⁹

Mezi léty 2007 až 2013 budou v České republice realizovány následující operační programy:

Tematické operační programy

- Integrovaný operační program
- OP Podnikání a inovace
- OP Životní prostředí
- OP Doprava
- OP Vzdělávání pro konkurenceschopnost

³⁶⁸ Srovnej Vilamová, Šárka: Čerpáme zdroje Evropské unie, Grada: Praha, 2005, str. 21 a Regional Policy – Inforegio, http://ec.europa.eu/regional_policy/policy/fonds/2007-2013-by-objective_large_en.gif; čerpáno 25. listopadu 2007

³⁶⁹ Podrobně viz. Dané dokumenty.

- OP Výzkum a vývoj pro inovace
- OP Lidské zdroje a zaměstnanost
- OP Technická pomoc

Regionální operační programy

- ROP NUTS II Severozápad
- ROP NUTS II Severovýchod
- ROP NUTS II Střední Čechy
- ROP NUTS II Jihozápad
- ROP NUTS II Jihovýchod
- ROP NUTS II Moravskoslezsko
- ROP NUTS II Střední Morava

Operační programy Praha

- OP Praha Konkurenceschopnost
- OP Praha Adaptabilita

Evropská územní spolupráce

- OP Mezuregionální spolupráce
- OP Nadnárodní spolupráce
- ESPON 2013
- INTERACT II
- OP Přeshraniční spolupráce ČR - Bavorsko
- OP Přeshraniční spolupráce ČR - Polsko
- OP Přeshraniční spolupráce ČR - Rakousko
- OP Přeshraniční spolupráce ČR - Sasko
- OP Přeshraniční spolupráce ČR - Slovensko

a) Tematické operační programy

V rámci cíle Konvergence je pro období 2007-2013 je připraveno celkem 8 tematických (sektorových) operačních programů (OP). Každý z těchto 8 operačních programů má specifické tematické zaměření a je určen pro celé území České republiky s výjimkou Hlavního města Prahy.³⁷⁰

Dále existují tzv. **víceúčelové operační programy**, které jsou financovány jak z prostředků určených pro cíl Konvergence, tak z prostředků pro cíl Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost a způsobilým územím je proto celá Česká republika včetně Hl. m. Prahy.

"Víceúčelovými" operačními programy jsou OP Lidské zdroje a zaměstnanost (projekty aktivní politiky trhu práce, modernizace veřejné správy a veřejných služeb a mezinárodní spolupráce), OP Vzdělávání pro konkurenceschopnost (projekty vytvářející systémový rámec celoživotního učení), Integrovaný operační program (modernizace infrastruktury pro veřejnou správu a národní podpora cestovního ruchu) a OP Technická pomoc.

Na tematické operační programy cíle Konvergence je vyčleněno **21,2 mld. € (cca 598,6 mld. Kč)**.³⁷¹

b) Regionální operační programy

Regionální operační programy (ROP) směřují své podpory k řešení problémů vázaných na konkrétní region ČR. Podporují tak využití potenciálu daného území a přispívají k jeho vyváženému rozvoji. Pro nové programové období 2007 - 2013 existuje celkem sedm Regionálních operačních programů. Vzhledem k tomu, že do Cíle Konvergence spadá 13 krajů, pokrývají některé ROP více krajů. Tato uskupení jsou nazývána regiony soudržnosti - NUTS II.³⁷² Z celkové sumy 25,9 mld. Euro určených pro cíl Konvergence připadá na regionální operační programy 18 %, tj. 4,6 mld. Euro.³⁷³

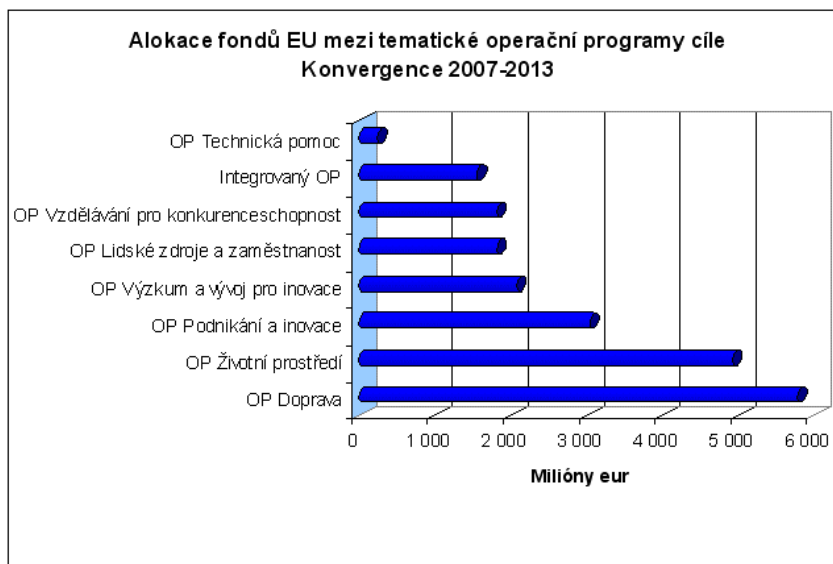
³⁷⁰ Z obecného pravidla, že jsou operační programy cíle Konvergence určeny pro všechny regiony s výjimkou Hlavního města Praha, se vymykají projekty spolufinancované z Fondu soudržnosti v OP Doprava a OP Životní prostředí, protože Fond soudržnosti je určený pro celou Českou republiku.

³⁷¹ Pro doplnění lze dodat, že z prostředků cíle Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost jsou tematické operační programy navýšeny o dalších 75,8 milionů € (cca 2,1 mld. Kč). Srovnej kurz "Strukturální fondy", Institut státní správy, MV ČR, www.iss-edu.cz, čerpáno průběžně a server Ministerstva pro místní rozvoj, www.strukturalni-fondy.cz, rovněž čerpáno průběžně

³⁷² Podrobně viz. kapitola Vyšší územní samosprávné celky.

³⁷³ Srovnej www.strukturalni-fondy.cz

5.8.3.2.: Indikativní alokace prostředků z fondů EU v České republice pro tematické operační programy v cíli Konvergence

Zdroj: www.strukturalni-fondy.cz

5.8.4. Role státní správy a územní samosprávy v procesu realizace strukturální politiky na národní úrovni

5.8.4.1. Ústřední státní správa

Ústřední státní správa zaujímá v řízení veřejného sektoru rozhodující úlohu. Tato role spočívá především ve vytváření obecného rámce fungování jednotlivých oblastí ve společnosti, a to zejména prostřednictvím tvorby koncepcí. Tyto koncepce poté naplňuje prostřednictvím legislativních mechanismů a koordinační a kontrolní činnosti.³⁷⁴

³⁷⁴ Efektivní veřejná správa a přátelské veřejné služby - Strategie realizace Smart Administration v období 2007 - 2015, Ministerstvo vnitra České republiky, Praha, duben 2007, str. 8

Nejdůležitější orgán v tomto procesu představuje vláda České republiky, která je podle Ústavy ČR vrcholným orgánem výkonné moci rozhodujícím ve sboru (podle zákona č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky - tzv. kompetenční zákon), řídí, kontroluje a sjednocuje činnost ministerstev.³⁷⁵ Za jejich činnost nese zároveň odpovědnost.³⁷⁶

Efektivnost a kvalita fungování systému ústřední státní správy však závisí nejen na rozhodování a činnosti vlády ČR, ale také na činnostech jednotlivých ministerstev a jejich vzájemné provázanosti. Vláda České republiky tedy představuje nejdůležitější koordinační mechanismus na úrovni ústřední státní správy.³⁷⁷

Koordinačním a metodickým orgánem odpovědným vládě ČR za koordinaci řízení politiky hospodářské a sociální soudržnosti je Národní rámec politiky soudržnosti. V jeho působnosti se nachází:

- a) oblast řízení, sběru dat a jejich elektronické výměny (monitoringu);
- b) hodnocení (evaluace);
- c) informovanost a publicita;
- d) komunikace s Evropskou komisí;
- a) další³⁷⁸

Koordinace realizace politiky hospodářské a sociální soudržnosti je postavena na třech základních pilířích:

- 1) Koordinační a metodická role Národního rámce politiky soudržnosti v gesci Ministerstva pro místní rozvoj a řízení operačních programů
- 2) Zabezpečení jednotného centrálního informačního systému pro programové období 2007-2013 v gesci Ministerstva pro místní rozvoj
- 3) Role centrálního platebního, certifikačního a auditního orgánu v gesci Ministerstva financí

³⁷⁵ Podrobně viz. zmíněný Kompetenční zákon.

³⁷⁶ Op. cit., str. 8

³⁷⁷ Ibid, str. 8

³⁷⁸ Srovnej informační portál Ministerstva pro místní rozvoj, [www. Strukturalni-fondy.cz](http://www.Strukturalni-fondy.cz) a učební materiály vzdělávacího serveru Institutu státní správy www.iss-edu.cz

Řídicí orgán operačního programu odpovídá za řízení a provádění OP v souladu se zásadou řádného finančního řízení a v souladu s pravidly pro implementaci operačních programů definovaných centrálním koordinačním orgánem. Funkcí řídicích orgánů operačních programů byly usnesením vlády č. 175/2006 pověřeny útvary ministerstev připravujících OP programového období 2007-2013. Pověřenými řídicími orgány pro přípravu operačních programů jsou:

- a) Ministerstvo pro místní rozvoj;
- b) Ministerstvo průmyslu a obchodu;
- c) Ministerstvo práce a sociálních věcí;
- d) Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy;
- e) Ministerstvo životního prostředí;
- f) Ministerstvo dopravy;
- g) regiony soudržnosti NUTS II.³⁷⁹

Řídicí orgán odpovídá za nastavení systémů pro oblasti:

- řízení a kontroly;
- realizace;
- finančních toků;
- monitoringu;
- evaluace;
- certifikace;
- provádění auditů;
- delegování činností.³⁸⁰

Pro implementaci pomoci ze Strukturálních fondů (SF) a Fondu soudržnosti (FS) je v České republice ustaven jediný Platební a certifikační orgán (PCO), a to odbor Národní fond Ministerstva financí.

³⁷⁹ Srovnej Ibid

³⁸⁰ www.strukturalni-fondy.cz

PCO nedisponuje rozhodovacími pravomocemi v oblasti alokace prostředků na jednotlivé projekty, výběru projektů, uzavírání smluv na projekty atd. PCO vykonává následující funkce:

- 1) vytváří a aktualizuje metodické pokyny pro provádění certifikace výdajů SF a FS;
- 2) vypracovává a předkládá Evropské komisi ověřené výkazy výdajů a žádosti o platby pro všechny programy;
- 3) ověřuje správnost výkazů výdajů SF a FS a další.³⁸¹

Výkonem funkce Auditního orgánu (AO) bylo usnesením vlády ČR č. 198 ze dne 22.2.2006 pověřeno Ministerstvo financí. Rozhodnutím Ministra financí byl výkonem funkce AO pověřen útvar Centrální harmonizační jednotky pro finanční kontrolu Ministerstva financí, který je funkčně nezávislý na řídicích orgánech a na PCO. AO provádí zejména následující činnosti:

- a) zajišťuje audit připravenosti řídicích a kontrolních systémů programů;
- b) předkládá Evropské komisi zprávu posuzující nastavení řídicích a kontrolních systémů programu;
- b) zajišťuje provádění auditu za účelem ověření účinného fungování řídicích a kontrolních systémů programů a další.³⁸²

Od data vstupu ČR do EU byl systém finančních toků Strukturálních fondů a Fondu soudržnosti nastaven tak, že příjemcům byly prostředky zpětně propláceny Platebním orgánem prostřednictvím platebních jednotek. Na základě zkušeností s realizací projektů a průběhem čerpání prostředků SF a FS v období 2004-2006 a ve snaze o zrychlení toku prostředků směrem k příjemci došlo ke změně systému finančních toků.³⁸³

³⁸¹ viz. ibid

³⁸² Syllabus ke kurzu "Strukturální fondy", www.iss-edu.cz

³⁸³ Srovnej stránky Ministerstva financí, www.mfcr.cz; informační portál Ministerstva místního rozvoje www.strukturalni-fondy.cz; server Institutu státní správy www.iss-edu.cz

Veškeré prostředky SF a FS jsou nyní integrovány do státního rozpočtu a příjemcům jsou prostředky z tohoto rozpočtu předfinancovány. Platební a certifikační orgán následně převádí prostředky SF a FS do státního rozpočtu. Tímto systémem bude zajištěn jednotný tok národních i evropských prostředků k příjemcům a dojde i k jeho zrychlení.³⁸⁴

Míra spolufinancování se bude vztahovat pouze k veřejným výdajům; soukromé zdroje budou uváděny pouze indikativně a pro informaci. Veřejné rozpočty ČR budou tedy muset v letech 2007-2015 vydat minimálně 4,7 mld. Euro, aby mohla ČR vyčerpat maximální alokaci, kterou bude mít k dispozici pro programovací období 2007-2013.³⁸⁵

Nezbytnými dokumenty, které je třeba dodat spolu se zněním projektu, jsou rovněž Studie proveditelnosti, Analýza nákladů a přínosů a Hodnocení vlivu na životní prostředí.

Studie proveditelnosti (SP) posuzuje realizovatelnost projektu po všech stránkách. Není to tedy jen zhodnocení nákladů, jak se mnohdy uvádí, ale jde o komplexní zhodnocení projektu zahrnující analýzu poptávky a nabídky, finanční a ekonomické hodnocení, popis použité technologie, návrh harmonogramu projektu apod.³⁸⁶

Analýza nákladů a přínosů (CBA) hodnotí socio-ekonomické náklady a přínosy projektu. CBA je vyžadována pro projekty s rozpočtem 10 až 90 miliónů Kč. U projektů nad 90 mil. Kč se musí postupovat podle metodiky Evropské komise. Oba dokumenty můžete nepovinně prostudovat, metodikou ekonomického hodnocení se pak v základních rysech zabývá kapitola 7 – Finanční a ekonomické aspekty programů a projektů.³⁸⁷

Hodnocení vlivu na životní prostředí (EIA) nemusí předkládat žadatelé s vydaným stavebním povolením, předloženým již při předložení vlastní žádosti (oproti možnosti jej předložit až při podpisu smlouvy). Při řízení o stavebním povolení je totiž nutné vliv na životní

³⁸⁴ Ibid; Zpravidla se hovoří o období 2007–2015. V této souvislosti je třeba zmínit tzv. pravidlo n+2, resp. pravidlo n+3. Pravidlo n+2 říká, že Evropská komise zruší každou část závazku na daný program, na kterou do konce druhého roku po roce přijetí závazku (tj. do 31. 12. roku n+2) neobdrží žádost o platbu nebo která není pokryta ze zálohové platby. V případě, že nedojde ze strany členského státu k naplnění tohoto pravidla (nevyčerpá se alokace na daný rok), hrozí odečtení nevyčerpané části alokace z prostředků přislíbených z EU na daný program. Protože splnění pravidla n+2 ohrožuje několik faktorů (např. nedostatek kvalitních projektů, zpoždění v zahájení realizace schválených projektů, nevyčerpání původně plánovaných prostředků atd.), rozhodla se Evropská komise toto pravidlo v programovacím období 2007–2013 trochu zmírnit a bude možné nově čerpat finanční prostředky na projekty tři roky (pravidlo n+3). Srovnej op.cit.

³⁸⁵ Srovnej ibid

³⁸⁶ Ibid

³⁸⁷ Ibid

prostředí prověřit. Příloha je vyžadována v souladu s metodickým pokynem Ministerstva životního prostředí.³⁸⁸

5.8.4.1.1. Problémy státní správy při realizaci strukturální politiky

Vize do roku 2015 říká, že veřejná správa v ČR bude primárně pojata jako služba občanovi, bude naplňovat principy dobrého vládnutí, fungovat efektivně a výkonně.³⁸⁹ Dokument Ministerstva vnitra ČR podepsaný ministrem Langerem a kontrassegnovaný předsedou vlády Mirkem Topolánkem dále proklamuje, že "veřejné služby budou klientsky orientovány, budou naplňovat očekávání občanů, budou flexibilně reagovat na jejich potřeby a fungovat hospodárně a v neposlední řadě přispějí ke zvyšování konkurenceschopnosti české ekonomiky a ke zvyšování kvality života obyvatel ČR."³⁹⁰

V současnosti má však veřejná správa k této vizi hmatatelně daleko. Zmíněný dokument specifikuje klíčové problematické oblasti státní správy následovně.

- 1) Lidské zdroje
- 2) Finance a efektivita jejich vynakládání
- 3) Regulace a proces její tvorby
- 4) Informační a komunikační technologie
- 5) Řízení³⁹¹

1) Lidské zdroje

Z analýzy provedené Ministerstvem vnitra ČR vyplývá, že státní správa není považována za atraktivního zaměstnavatele a na trhu práce není konkurenceschopná. Úroveň řízení lidských zdrojů se liší na jednotlivých úřadech, neexistuje centrální metodika. V praxi se neuplatňuje jednotný systém výběru a přijímání pracovníků, což je v pravomoci jednotlivých manažerů (srovnej např. se situací ve Francii, Itálii či Španělsku, kde je výběr prováděn několikastupňovými testy s jednotnou metodikou). Systém odměňování je zastaralý,

³⁸⁸ Ibid, www.iss-edu.cz

³⁸⁹ Efektivní veřejná správa a přátelské veřejné služby - Strategie realizace Smart Administration v období 2007 - 2015, Ministerstvo vnitra České republiky, Praha, duben 2007, str. 2

³⁹⁰ Ibid, str. 2

³⁹¹ Ibid, str. 10nn

nezohledňuje výkonnost, neobsahuje dostatečné motivační prvky a je dlouhodobě podfinancován. Dokument dále uvádí, že neexistuje systém řízení znalostí.³⁹²

2) Finance a efektivita jejich vynakládání

Za hlavní kámen úrazu považují autoři analýzy nedůsledné aplikování systému kontroly efektivity vynakládání přidělených prostředků. Není zavedena povinnost vyhodnocování nákladů, které přinesou předkládané návrhy. Současný systém rozpočtování rovněž neobsahuje podněty pro úsporu nákladů.³⁹³

3) Regulace a proces její tvorby

"Právní řád je nestabilní, nadměrně složitý a roztříštěný, některá ustanovení si vzájemně odporují, dochází k častým změnám a novelizacím, neexistuje jasná koncepce jako základ tvorby právních předpisů," uvádí velmi kriticky analytický materiál. "Existující regulace přináší nadměrnou zátěž, a to jak administrativní, tak i finanční. Úprava procesu tvorby předpisů se soustředí pouze na formální aspekty procesu, navíc není často dodržována. Právní řád není schopen pružně reagovat na měnící se podmínky," pokračuje výčtem dokument.³⁹⁴ Což je ovšem alarmující, je přiznání, že "proces tvorby regulace není otevřen pro zapojení dotčených subjektů."³⁹⁵ Závěrem je třeba připomenout nevyhovující systém implementace práva ES/EU, který často vede k (nejen) potencionálním žalobám proti České republice.

4) Informační a komunikační technologie

Za velké negativum české státní správy označují autoři materiálu neefektivní využívání ICT, neexistenci jednotné komunikační struktury, neexistující elektronizaci komunikace ve státní zprávě a tudíž povinnosti papírové formy, nepropojenost jednotlivých registrů a z toho plynoucí neschopnost vzájemné výměny dat mezi orgány státní správy (může se stát kritickým v době

³⁹² Ibid, str. 10

³⁹³ Efektivní veřejná správa a přátelské veřejné služby - Strategie realizace Smart Administration v období 2007 - 2015, Ministerstvo vnitra České republiky, Praha, duben 2007, str. 10

³⁹⁴ Efektivní veřejná správa a přátelské veřejné služby - Strategie realizace Smart Administration v období 2007 - 2015, Ministerstvo vnitra České republiky, Praha, duben 2007, str. 10

³⁹⁵ Srovnej ibid, str. 10

neočekávaných katastrof) a v neposlední řadě nedostatečná vybavenost orgánů státní správy informačními technologiemi a nízkou počítačovou gramotnost zaměstnanců.³⁹⁶

5) Řízení

Závěrem je třeba zmínit nedostatky v oblasti strategického řízení státní správy. Autoři kritizují nedostatečnou úroveň komunikace a koordinace mezi orgány státní správy, neexistenci metodických postupů pro strategické řízení, neprovázanost strategických materiálů s rozpočty, neprovázanost základních programových dokumentů vlády s dalšími strategickými materiály, velmi omezenou aplikaci metod řízení kvality (např. benchmarking), omezenou aplikaci metod projektového řízení, řízení podle cílů atd., nízkou podporu vzdělávání managementu na všech úrovních řízení a v neposlední řadě i nedostatečnou definici odpovědnosti za kvalitu výstupů.³⁹⁷

5.8.4.2. Územní samospráva

V České republice existuje dvoustupňový systém územní samosprávy. V Ústavě ČR je zakotveno členění České republiky na základní a vyšší územní samosprávné celky. Základní územní samosprávné celky představují obce, vyšší územní samosprávné celky kraje. U územní samosprávy se nejedná o hierarchickou strukturu, resp. o nadřízenost a podřízenost, neboť každý územní samosprávný celek má své samostatné kompetence, do kterých jiný územní samosprávný celek nemůže zasahovat. V České republice byl zvolen tzv. *spojený model veřejné správy*, tzn. že obce a kraje vykonávají vedle samostatných působností také státní správu v přenesené působnosti.³⁹⁸

5.8.4.2.1. Základní územní samosprávné celky (obce)

Obecní samospráva byla v České republice obnovena v roce 1990 zákonem o obcích (zákon č. 367/1990 Sb.). S účinností od 12.11.2000 byl zákon č. 367/1990 Sb. nahrazen zákonem č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení). Území obce je tvořeno jedním nebo více katastrálními územími. Obec se dále může členit na části. K 1. lednu 2007 existovalo na území České republiky 6 244 obcí.³⁹⁹

³⁹⁶ Ibid, str. 11

³⁹⁷ Efektivní veřejná správa a přátelské veřejné služby - Strategie realizace Smart Administration v období 2007 - 2015, Ministerstvo vnitra České republiky, Praha, duben 2007, str. 11

³⁹⁸ Ibid, str. 11

³⁹⁹ Ibid, str. 11

Obec je základem územní samosprávy. Je základním územním samosprávným společenstvím občanů na územním celku vymezeném hranicí území obce. Disponuje vlastním majetkem, spravuje své záležitosti samostatně, vystupuje v právních vztazích svým jménem a nese zodpovědnost z těchto vztahů vyplývající. Obec může nést i označení město nebo městys, pokud splňuje stanovená kritéria. Zákon o obcích upravuje zvláštní kategorii měst označenou jako územně členěná statutární města (23). Jedná se o zvlášť významná města, která upravují své vnitřní poměry statutem a jejichž správa je odlišná od ostatních měst především samosprávou městských částí.⁴⁰⁰

Obce se od sebe liší rovněž rozsahem výkonu státní správy v přenesené působnosti. I když obec spravuje své záležitosti samostatně, tedy v samostatné působnosti, v zákonem stanovených případech vykonávají orgány obce rovněž státní správu. V těchto případech pak hovoříme o výkonu přenesené působnosti - výkonu státní správy delegované státem formou zákona na orgány základních územních samosprávných celků.⁴⁰¹

Podle rozsahu výkonu státní správy v přenesené působnosti rozlišujeme:

- a) obce se základním rozsahem přenesené působnosti (všechny obce)
- b) obce se širším rozsahem přenesené působnosti, tedy takové, které vykonávají státní správu v přenesené působnosti i na území druhých obcí, tj. pro obce spadající do jejich správního obvodu.⁴⁰²

⁴⁰⁰ Poměry hlavního města Prahy upravuje zvláštní zákon o hlavním městě Praze. Viz. Efektivní veřejná správa a přátelské veřejné služby - Strategie realizace Smart Administration v období 2007 - 2015, Ministerstvo vnitra České republiky, Praha, duben 2007, str. 12

⁴⁰¹ Samostatná působnost obcí je vymezena v zákonech příkladným výčtem a dále jako péče o vytváření podmínek pro rozvoj sociální péče a prousojování potřeb svých občanů v souladu s místními předpoklady a s místními zvyklostmi, především pak uspokojování potřeby bydlení, ochrany a rozvoje zdraví, dopravy a spojů, potřeby informací, výchovy a vzdělávání, celkového kulturního rozvoje a ochrany veřejného pořádku. Pokud zákon nestanoví, zda se jedná o samostatnou nebo přenesenou působnost, platí, že jde o samostatnou působnost. Toto rozlišení je pak nutné z procesních i z finančních důvodů. Srovnej ibid, str. 23

⁴⁰² Srovnej ibid, str. 11; Do této kategorie obcí spadají pověřené obecní úřady (388) a obce s rozšířenou působností (205), které jsou stanoveny zákonem č. 314/2002 Sb., o stanovení obcí s pověřeným obecním úřadem a stanovení obcí s rozšířenou působností a vyhláškou č. 388/2002 Sb., která stanoví správní obvody pověřených obecních úřadů a správní obvody obcí s rozšířenou působností. Podrobně viz. příslušné zákony.

Pro výkon přenesené působnosti rozlišujeme v současné době podle míry přenesení státní správy následující kategorie obcí:

- obec
- obec s matričním úřadem
- obec se stavebním úřadem
- obec s pověřeným obecním úřadem
- obec s rozšířenou působností.

Orgánem, který samostatně spravuje obec, je zastupitelstvo. Zastupitelstvo volí ze svých členů starostu a místostarostu. Zatímco starosta zastupuje obec navenek a je odpovědný za výkon své funkce zastupitelstvu, místostarosta (nebo místostarostové) zastupuje/í starostu v době jeho nepřítomnosti.

Výkonným orgánem obce je **rada obce** tvořená:

- a) starostou
- b) členy zvolenými z řad zastupitelů.⁴⁰³

Starosta stojí v čele obecního úřadu, který dále tvoří místostarosta/místostarostové, tajemník (pokud je tato funkce zřízena) a zaměstnanci obecního úřadu. Obecní úřad pak plní úkoly, které mu uložilo v samostatné působnosti zastupitelstvo obce nebo rada obce a rovněž vykonává přenesenou působnost.⁴⁰⁴

Zastupitelstvo si může zřídit jako své iniciativní a kontrolní orgány výbory. Každá obec však musí mít vždy zřízen finanční a kontrolní výbor. Rada obce je oprávněna zřídit jako své iniciativní a poradní orgány komise. Komise může být rovněž zřízena pro výkon přenesené působnosti obce.

⁴⁰³ Ibid

⁴⁰⁴ Efektivní veřejná správa a přátelské veřejné služby - Strategie realizace Smart Administration v období 2007 - 2015, Ministerstvo vnitra České republiky, Praha, duben 2007, str. 12

Orgány všech obcí vykonávají přenesenou působnost ve věcech, které stanoví zvláštní zákony, v základním rozsahu a pro svůj správní obvod, který je totožný s územním obvodem obce. Orgány obce s pověřeným obecním úřadem a obce s rozšířenou působností vykonávají přenesenou působnost v základním rozsahu svěřeném obcím a vedle této přenesené působnosti vykonávají ve stanoveném správním obvodu i přenesenou působnost jim svěřenou zvláštními zákony. Obec s rozšířenou působností je i obcí s pověřeným obecním úřadem. Obce, které vykonávají přenesenou působnost ve stejném správním obvodu obce s rozšířenou působností, mohou uzavřít veřejnoprávní smlouvu, podle které budou orgány jedné obce vykonávat přenesenou působnost nebo její část pro orgány jiné obce. Stejnou možnost mají i obce s rozšířenou působností, které vykonávají přenesenou působnost ve správním obvodu jednoho krajského úřadu.

V případě, že obec není schopna zajistit řádný výkon přenesené působnosti v základním svěřeném rozsahu vlastním obecním úřadem, je oprávněn krajský úřad rozhodnout o přenesení výkonu přenesené působnosti nebo její části na obec s pověřeným obecním úřadem, v jehož správním obvodu se obec nachází. Obdobně nevykonává-li obecní úřad obce s rozšířenou působností svěřenou státní správu, rozhodne Ministerstvo vnitra ČR, že pro něj bude přenesenou působnost nebo její část vykonávat jiný obecní úřad obce s rozšířenou působností. Ministerstvo vnitra ČR může rovněž na návrh obce s pověřeným obecním úřadem a s doporučením krajského úřadu a po projednání s příslušnou obcí s rozšířenou působností na obec s pověřeným obecním úřadem.⁴⁰⁵

5.8.4.2.2. Vyšší územní samosprávné celky

Vyšší územní samosprávné celky jsou stanoveny ústavním zákonem č. 347/1997 Sb. s účinností od 1. ledna 2000 a dále upraveny zákonem č. 129/2000 Sb., o krajích (krajských zřízeních), ve znění pozdějších předpisů. Na území České republiky bylo vymezeno 14 vyšších územních samosprávných celků. Ústavní zákon vymezuje území jednotlivých krajů územím stávajících okresů a vychází tak vlastně ze stavu územního členění státu založeného zákonem č. 36/1960 Sb., o územním členění státu. Nově vzniklé kraje se však územně liší od krajů, v nichž působily do roku 1990 krajské národní výbory, a které dosud představují územní obvody pro řadu specializovaných orgánů státní správy.

⁴⁰⁵ Ibid, str. 13

Z důvodu vstupu České republiky do Evropské unie bylo zavedeno postavení samosprávných krajů v klasifikaci NUTS, které se využívá mimo jiné ke statistickému monitorování a analýzám.⁴⁰⁶

Samosprávné kraje v České republice nejsou současně jednotkami NUTS 2. Průměrná velikost krajů (vyšších územních samosprávných celků) je v porovnání s průměrem NUTS 2 v Evropské unii menší co do počtu obyvatel (2,5 krát), i co do rozlohy (4 krát). Samosprávné kraje jsou proto zařazeny do úrovně NUTS 3.⁴⁰⁷ Pro potřeby Evropské unie bylo proto nutné vytvořit **sdružené kraje, tzv. oblasti na úrovni NUTS 2**. Samosprávné kraje v České republice tedy nejsou současně jednotkami NUTS 2.⁴⁰⁸

Kraj je územním společenstvím občanů, kterému náleží právo na samosprávu.⁴⁰⁹ Má obdobně jako obec vlastní majetek a vlastní příjmy vymezené zákonem a hospodaří s nimi. V právních vztazích vystupuje vlastním jménem a nese odpovědnost z těchto vztahů vyplývajících. Kraj pečuje o všestranný rozvoj svého území a o potřeby svých občanů.⁴¹⁰

Orgánem, který samostatně spravuje kraj, je zastupitelstvo. Ze svých řad volí členové zastupitelstva hejtmana a náměstka hejtmana (nebo více náměstků hejtmana), který jej v době jeho nepřítomnosti zastupuje. Oba jsou odpovědní za výkon své funkce zastupitelstvu.

Výkonným orgánem kraje je rada, kterou tvoří hejtman, náměstek hejtmana a další osoby zvolené z řad členů zastupitelstva. Hejtman zřizuje pro výkon přenesené působnosti zvláštní orgány, pokud tak stanoví zvláštní zákon.⁴¹¹

Obdobně jako u obcí může i v případě kraje zřídit jeho zastupitelstvo výbory jako své iniciativní a kontrolní orgány. Na rozdíl od obcí je však povinno zřídit kromě finančního a kontrolního výboru ještě výbor pro výchovu, vzdělání a zaměstnanost.⁴¹²

⁴⁰⁶ Srovnej Efektivní veřejná správa a přátelské veřejné služby - Strategie realizace Smart Administration v období 2007 - 2015, Ministerstvo vnitra České republiky, Praha, duben 2007, str. 12, Regional Policy – Inforegio, http://ec.europa.eu/regional_policy/policy/fonds/2007-2013-by-objective_large_en.gif; čerpáno 25. listopadu 2007 a server MMR ČR www.strukturalni-fondy.cz

⁴⁰⁷ Efektivní veřejná správa a přátelské veřejné služby - Strategie realizace Smart Administration v období 2007 - 2015, Ministerstvo vnitra České republiky, Praha, duben 2007, str. 12

⁴⁰⁸ V ČR existují NUTS 2 a NUTS 3, které jsou zároveň území kraje Středočeského a kraje Moravskoslezského. Srovnej ibid, str. 12

⁴⁰⁹ Op. cit., str. 14

⁴¹⁰ Ibid, str. 15

⁴¹¹ Obdobně jako u obcí může i v případě kraje zřídit jeho zastupitelstvo výbory jako své iniciativní a kontrolní orgány. Na rozdíl od obcí je však povinno zřídit kromě finančního a kontrolního výboru ještě výbor pro výchovu, vzdělání a zaměstnanost.

⁴¹² Efektivní veřejná správa a přátelské veřejné služby - Strategie realizace Smart Administration v období 2007 - 2015, Ministerstvo vnitra České republiky, Praha, duben 2007, str. 15

Dalším orgánem kraje je krajský úřad, který plní úkoly uložené v samostatné působnosti zastupitelstvem nebo radou a napomáhá činnosti výborů a komisí. Dále plní úkoly v přenesené působnosti, které nejsou svěřeny zastupitelstvu, radě nebo zvláštnímu orgánu. V čele krajského úřadu stojí ředitel, který je odpovědný hejtmanovi.⁴¹³

Kraj spravuje své záležitosti samostatně. V případě, že byl kraji svěřen výkon státní správy, vykonávají ji orgány kraje jako svou přenesenou působnost. Kraj má povinnost zabezpečit výkon přenesené působnosti ve svém správním obvodu. Pokud zvláštní zákon upravuje působnost krajů a nestanoví, že se jedná o přenesenou působnost, platí, že jde o samostatnou působnost.⁴¹⁴

Ve vztahu mezi obcí jako základním územním samosprávným celkem a krajem v pozici vyššího územního samosprávného celku nelze hovořit o žádném vztahu nadřízenosti a podřízenosti. Obec má v oblasti územní samosprávy obecnou působnost. Platí tedy, že je-li něco v působnosti územní samosprávy a není-li výslovně určeno, že jde o působnost kraje, jedná se vždy o působnost obce.⁴¹⁵

Kraj v oblasti samostatné působnosti není podřízen vládním orgánům. Při výkonu samosprávy se kraj řídí jen právním řádem, nikoliv interními akty státu. Zásah státu do samosprávy je tedy možný pouze při porušení ústavnosti a zákonnosti.

V oblasti přenesené působnosti jsou pak orgány kraje podřízeny příslušným ministerstvům a musí respektovat i interní normativní akty těchto nadřízených orgánů. Samostatná působnost kraje je vymezena zákonem o krajích, který do této oblasti řadí záležitosti, které jsou v zájmu kraje a občanů kraje, pokud nejde o přenesenou působnost kraje.⁴¹⁶

5.8.4.2.3. Klíčové problémy v územní veřejné správě

Problematikou efektivní aplikaci strukturální politiky v regionální dimenzi a tudíž i spoluprací státní správy a místní samosprávy, resp. územní veřejné správy (samospráva, která vykonává i státní správu v přenesené působnosti) se zabývá řada odborníků.

⁴¹³ Ibid, str. 15

⁴¹⁴ Ibid, str. 15

⁴¹⁵ Ibid, str. 15

⁴¹⁶ Jedná se např. o hospodaření kraje, rozpočet a závěrečný účet kraje, peněžní fondy kraje, vydávání obecně závazných vyhlášek, zákonodárná iniciativa vůči Poslanecké sněmovně, program rozvoje kraje, zásady územního rozvoje, koncepce cestovního ruchu, spolupráce s jinými kraji atd. Srovnej příslušný zákon.

Autoři studie Ministerstva vnitra Efektivní veřejná správa a přátelské veřejné služby - Strategie realizace Smart Administration v období 2007 - 2015 došli k následujícím závěrům.

Za významný faktor, který ovlivňuje jednotlivé oblasti výkonu státní správy na místní úrovni, označili autoři studie roztržitost sídelní struktury České republiky. Jak uvádějí, existuje přes 6 tisíc obcí, z nichž 80 % je menších než 1000 obyvatel.⁴¹⁷ Zásadní úskalí leží především v následujících oblastech:

1) Finance

- a) neexistence mechanismu pro zajištění adekvátnosti výše příspěvku na výkon státní správy, neodráží reálné náklady na výkon státní správy
- b) vysoké náklady na výkon veřejné správy obecně odrážející velký počet obcí (zatímco průměrná velikost obce je jedna z nejmenších v Evropě, podíl obcí do 1000 obyvatel je naopak jeden z největších)
- c) nejednotný systém strategického plánování a jeho provázanost na finanční řízení⁴¹⁸

2) Efektivita, kvalita a profesionalita, úroveň služeb

- a) celkově nízká efektivita výkonu veřejné správy v malých obcích⁴¹⁹
- b) různorodá kvalita služeb, v malých obcích častá absence služeb běžných pro občany velkých obcí

3) Lidské zdroje

- a) systém odměňování nezohledňuje výkonnost
- b) nejednotný systém řízení znalostí
- c) úroveň řízení lidských zdrojů se vzhledem k nejednotnosti na jednotlivých úrovních úřadů liší

⁴¹⁷ Efektivní veřejná správa a přátelské veřejné služby - Strategie realizace Smart Administration v období 2007 - 2015, Ministerstvo vnitra České republiky, Praha, duben 2007, str. 17

⁴¹⁸ Ibid, str. 17

⁴¹⁹ Obce se kvůli svým kompetencím potýkají se spoustou povinností, které se v malé obci vyskytují velmi sporadicky, což způsobuje nerealizovatelnou kvalifikovanost a odbornost; srovnej ibid, str. 17

- d) problematická je rovněž znalost jazykových dovedností a využívání informačních technologií
- e) provázanost strategického řízení na plánování
- f) nedostatečně fungující spolupráce s podnikateli a neziskovými organizacemi při rozvoji obce, při přípravě a koordinaci investic na území obce
- g) často chybějící koordinace a spolupráce investičních záměrů jednotlivých sousedících obcí
- h) často obtížná komunikace s dalšími sférami života mimo veřejnou správu - s občany, s podnikatelským sektorem, s neziskovými organizacemi⁴²⁰

4) Role státu

- a) nedostatečná koncepční a metodická činnost státu, která se projevuje v nejednotném výkonu státní správy⁴²¹

5) Modernizace

- a) malé tempo modernizace
- b) nedostatečné zavádění a využívání ICT
- c) pomalá inovace, problémy s využitím nových metod, často chybějící komplexní a rozvojový pohled na správu obce⁴²²

Doporučení, jakým způsobem tyto nedostatky vylepšit, dává následující empirická část na základě výzkumu provedeného v lokalizované oblasti (mikroregion Třebíčsko). Kromě zmíněných úskalí je zvláštní akcent kladen na spolupráci neziskového sektoru se státní správou a samosprávou, resp. na překlenutí úskalí v této oblasti.

⁴²⁰ Efektivní veřejná správa a přátelské veřejné služby - Strategie realizace Smart Administration v období 2007 - 2015, Ministerstvo vnitra České republiky, Praha, duben 2007, str. 18

⁴²¹ Ibid, str. 18

⁴²² Efektivní veřejná správa a přátelské veřejné služby - Strategie realizace Smart Administration v období 2007 - 2015, Ministerstvo vnitra České republiky, Praha, duben 2007, str. 18

VI. Empirická část

Autorka provedla v souladu s metodologickými principy uvedenými na začátku této práce a za použití jmenovaných technik sběru dat výzkum, jehož cílem bylo identifikovat míru a účinnost zapojení neziskového sektoru analyzovaného mikroregionu do tvorby operačních programů na nové programové období 2007 až 2013.⁴²³

Tento proces byl analyzován jak z pohledu neziskových organizací zkoumaného mikroregionu, tak autorit zodpovědných za koncepci a konečné znění operačních programů, a to jak na úrovni samosprávných celků, tak na úrovni ústřední státní správy. Sběr dat probíhal od prosince 2002 do ledna 2008.

Autorka by ráda zdůraznila, že se jedná o kvalitativní případovou studii. Statistická data, která jsou uváděna na celorepublikové, regionální či mikroregionální úrovni slouží k dokreslení situace analyzovaného mikroregionu a k jeho zařazení do konkrétního typu venkovské oblasti.⁴²⁴ Stěžejní částí výzkumu jsou však výstupy z osobních rozhovorů autorky s představiteli neziskových organizací, mikroregionu, městského úřadu, krajského úřadu a ústředně správních úřadů, kterými bylo Ministerstvo pro místní rozvoj, Ministerstvo práce a sociálních věcí, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, Ministerstvo životního prostředí a Ministerstvo kultury.

Tato ministerstva byla vybrána zcela záměrně, logickým postupem, který se odvíjel od zaměření aktivit analyzovaných neziskových organizací, kterými se ukázala oblast volnočasových aktivit, kultura, oblast zdraví a zdravého životního stylu, průřezově pak vzdělávání (jak zaměstnanců samotných neziskových organizací, tak především nabídka vzdělávání pro obyvatele daného mikroregionu) a sociální služby.

⁴²³ Svým zaměřením nejpříbuznější této práci je analýza Jany Stachové. Hlavním cílem jejího výzkumu, který byl proveden v rámci projektu „Rozvoj občanské společnosti v regionech České republiky“ je analýza vlivu vybraných sociokulturních a institucionálních proměnných na rozvoj neziskového sektoru ve vybraných krajích, kdy hlavní pozornost je věnována tomu, zda vlivem působení lokálních a regionálních politických institucí dochází k regionálním rozdílům ve stavu neziskového sektoru. Podrobně viz. Stachová, Jana: *Občanská společnost v regionech České republiky*, Sociologický ústav Akademie věd České republiky, Praha, 2006, str. 19

⁴²⁴ Stachová dále poukazuje na řadu problémů spojených se statistickou evidencí neziskového sektoru. Uvádí, že údaje o členství v dobrovolných sdruženích v jednotlivých krajích nejsou dostupné, je možné definovat pouze počet obyvatel připadajících na jednu neziskovou organizaci sídlící v kraji. Samotný počet organizací ale ještě nemusí vypovídat o hladině občanské participace, protože řada zaregistrovaných organizací ve skutečnosti není funkčních. Velký počet organizací může být rovněž výsledkem štěpení organizací z důvodu konfliktů, nebo se místo sídla nemusí shodovat s místem působení. Srovnej Stachová, Jana: *Občanská společnost v regionech České republiky*,

Vzhledem k tomu, že neziskové organizace podávají (resp. budou podávat) projekty mířící právě do těchto oblastí, byla dotazována ministerstva, která jsou řídicím orgánem daných programů. Jednalo se konkrétně o následující operační programy:

6.2. Charakteristika analyzovaných operačních programů (tématických a regionálních):

1) Operační programy financované z Evropského sociálního fondu - neinvestiční neinfrastrukturní projekty⁴²⁵

a) OP Lidské zdroje a zaměstnanost

Program je primárně zaměřen na podporu zaměstnanosti a efektivního uplatnění občanů České republiky na pracovním trhu. Je zaměřen na projekty, které řeší např. další profesní vzdělávání podporované zaměstnavateli, uplatňování pružných forem organizace práce, zprostředkování zaměstnání, poradenské činnosti a programy, rekvalifikace, podporu začínajícím OSVČ,⁴²⁶ doprovodná opatření k získání a udržení zaměstnání, rozvoj institucí služeb zaměstnanosti, vzdělávání subjektů působících v oblasti sociálního začleňování, poradenské činnosti a programy pro sociálně vyloučené skupiny, podpora činností odstraňujících bariéry rovného přístupu ke vzdělání a zaměstnání, posilování etických standardů a zefektivnění řízení lidských zdrojů ve veřejné správě včetně vzdělávání zaměstnanců úřadů veřejné správy, politiků apod. Tento program je v gesci Ministerstva práce a sociálních věcí České republiky.⁴²⁷

Sociologický ústav Akademie věd České republiky, Praha, 2006, str. 19; Právě tyto důvody vedou řadu výzkumníků k aplikaci kvalitativních šetření.

⁴²⁵ Projektem rozumíme vždy tvůrčí proces směřující k dosažení stanovených cílů na základě stanoveného plánu postupu. K základním charakteristikám projektu patří jedinečnost, omezenost v disponibilních zdrojích i čase, systémovost (řízení dle cílů) a riziko ohledně dosažení na počátku stanovených cílů. Naopak periodicky se opakující činnost v rámci organizace nikdy projektem není (postrádá výše uvedené atributy projektu). Podrobně vzdělávací server státní správy ČR www.iss-edu.cz

⁴²⁶ Osoba samostatně výdělečně činná

⁴²⁷ Srovnej server Ministerstva práce a sociálních věcí www.mpsv.cz, server Ministerstva pro místní rozvoj www.strukturalni-fondy.cz, Grantový poradce. Průvodce pro profesionální dotační poradce a odborníky státní správy, GRANT ADVISOR, spol. s r. o.: Brno, říjen 2006, str. 5-6

b) OP Vzdělávání pro konkurenceschopnost

Obdobně jako operační program Lidské zdroje a zaměstnanost se i tento program soustředí na prohloubení schopností a znalostí občanů České republiky (např. jazykových, počítačových atd.) ve snaze zvýšit konkurenceschopnost ČR jako celku. Hlavní důraz je přitom kladen na proces vzdělávání, nikoliv na následné uplatnění na pracovním trhu (oproti výše zmíněnému programu MPSV).

Projekty by se měly zaměřit např. na zavádění vyučovacích metod, organizačních forem a výukových činností včetně tvorby modulových výukových programů s důrazem na mezipředmětové vazby pro rozvoj klíčových kompetencí, zlepšování podmínek pro využívání ICT pro žáky i učitele, a to i mimo vyučování, podporu nabídky asistenčních služeb pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami, rozvoj kompetencí pedagogů, rozšíření výuky v cizích jazycích, tvorbu a modernizace kombinované a distanční formy studia, rozšíření výchovy k podnikatelství a inovacím, podporu mobility pracovníků mezi pracovišti výzkumu a vývoje a podnikatelským sektorem, stáže studentů, pedagogů a vědeckých pracovníků v soukromém a veřejném sektoru, podporu dalšího vzdělávání apod. Řídícím orgánem tohoto programu je Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy.⁴²⁸

2) Operační programy financované z Evropského fondu regionálního rozvoje - investiční infrastrukturní projekty

a) OP Životní prostředí

Na rozdíl od výše zmíněných programů, tzv. "měkkých operačních programů", tedy takových, které se soustředí na posílení měkkých dovedností a mají neinvestiční charakter, jsou následující programy zaměřeny na investiční stránku, a to zejména do infrastruktury životního prostředí (tento operační program je rovněž financován z Fondu soudržnosti, protože projekty financované z této kapitoly vyžadují velké objemy finančních prostředků a jejich výsledkem by měla být moderní (či alespoň modernizovaná) infrastruktura dané oblasti.

⁴²⁸ Srovnej opět op. cit. a a server Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, www.msmt.cz

Jedná se např. o projekty financující čistírny odpadních vod, úpravní vody, informační systémy předpovědní povodňové služby, rekonstrukce spalovacích zdrojů, budování zařízení na využívání odpadů, sanace kontaminovaných lokalit, infrastrukturu pro program REACH, implementaci soustavy Natura 2000 včetně monitoringu zvláště chráněných území, výsadbu a obnovu remízů, alejí, větrolamů, ochranu proti vodní a větrné erozi, zjištění negativních důsledků hornické činnosti, tvorbu environmentálních informačních materiálů, instalaci obnovitelných zdrojů energie, např. solární systémy, kotle na biomasu, tepelná čerpadla, využití odpadního tepla atd.⁴²⁹

b) *Integrovaný operační program*

Integrovaný operační program (IOP) je rovněž tzv. "tvrdým operačním programem", tedy takovým, který je infrastrukturně a investičně zaměřen. Rozptyl tohoto programu je obrovský, od podpory informačních a komunikačních technologií až po rozvoj cestovního ruchu či ochranu kulturního dědictví České republiky. Shodným znakem projektů je jejich celorepublikový charakter (dopad projektů musí mít nadregionální dopad).⁴³⁰

Jedná se např. o podporu služeb informační společnosti vč. elektronické veřejné správy - eGovernment, digitalizaci vybraných datových zdrojů, investiční podporu při zajištění dostupnosti služeb umožňující návrat příslušníků nejvíce ohrožených sociálně vyloučených romských lokalit zpět na trh práce a do společnosti, modernizaci přístrojového vybavení a zvýšení úrovně technického zázemí zdravotnických zařízení, vybudování školících středisek služeb zaměstnanosti a spolupracujících organizací, modernizaci systému krizového a havarijního managementu, zavádění standardů ve službách cestovního ruchu, podporu prezentace ČR jako destinace cestovního ruchu, podporu tvorby a aktualizaci územních plánů obcí, regeneraci bytových domů v problémových lokalitách - ekologické a energeticky efektivní sanace bytových domů, opravy konstrukčních nebo funkčních vad konstrukce domu apod.⁴³¹

⁴²⁹ Podrobně na serveru Ministerstva životního prostředí, www.mzp.cz a informačním serveru Ministerstva pro místní rozvoj, které je určeno strukturálním fondům, www.strukturalni-fondy.cz

⁴³⁰ Jednání pracovní skupiny pro přípravu Integrovaného operačního programu, Ministerstvo pro místní rozvoj, Praha, září 2006

⁴³¹ Detailně op. cit., také www.mmr.cz; www.mzdr.cz; www.mkcr.cz a další

I když se jedná o program, na který neziskové organizace jen stěží dosáhnou (je určen především pro státní správu), byl vybrán proto, že zahrnuje projekty kulturních aktivit a aktivit cestovního ruchu, tedy takových, které v Mikroregionu Třebíčsko hrají jednu z nejdůležitějších rolí (jak ze strany Mikroregionu, tak ze strany NNO).⁴³²

Z palety sedmi Regionálních operačních programů byl pro analyzovanou oblast relevantní ROP NUTS II Jihovýchod, který byl konzultován s představiteli samosprávy (Městský úřad, Krajský úřad a Mikroregion).

1) ROP NUTS II Jihovýchod

Regionální operační program NUTS II Jihovýchod je určen pro region soudržnosti Jihovýchod sestávající z Jihomoravského kraje a kraje Vysočina. Zaměřuje se na zlepšení dopravní dostupnosti a propojení regionu vč. modernizace prostředků veřejné dopravy, podporu rozvoje infrastruktury i služeb cestovního ruchu, přípravu menších podnikatelských ploch a zlepšování podmínek k životu v obcích a na venkově především prostřednictvím zkvalitnění vzdělávací, sociální a zdravotnické infrastruktury.

O podporu mohou žádat kraje, obce, svazky obcí, organizace zřizované nebo zakládané kraji či obcemi, provozovatelé dráhy, nestátní neziskové organizace, malí a střední podnikatelé, občané a další.⁴³³

Řídícím orgánem ROP JV je Regionální rada regionu soudržnosti Jihovýchod. Program je financován z Evropského fondu pro regionální rozvoj (ERDF). Spadá mezi regionální operační programy v cíli Konvergence a je pro něj vyčleněno 704,45 mil. euro (cca 19,86 mld. Kč), což činí přibližně 2,64 % veškerých prostředků určených z fondů EU pro Českou republiku. ROP JV obsahuje 4 prioritní osy rozdělující operační program na logické celky, a ty jsou dále konkretizovány prostřednictvím tzv. oblastí podpory, které vymezují, jaké typy projektů mohou být v rámci příslušné prioritní osy podpořeny.

⁴³² Souhrnná charakteristika všech tématických operačních programů je uvedena v příloze 6.2.1. Tématické operační programy

⁴³³ Viz. Regionální operační program NUTS II Jihovýchod, Jihomoravský kraj, Kraj Vysočina: Jihlava/Brno, srpen 2007; též Grantový poradce. Průvodce pro profesionální dotační poradce a odborníky státní správy, GRANT ADVISOR, spol. s r. o.: Brno, říjen 2006, str. 14

a) Dostupnost dopravy

Na prioritní osu 1 je z fondů EU vyčleněno 345,2 mil. euro, tj. 49,0 % celkové finanční alokace Regionálního operačního programu Jihovýchod

Pod tuto osu spadají např. rekonstrukce, modernizace, souvislé opravy a výstavba silnic II. a III. tříd včetně mostů, výstavba a rekonstrukce mostů, protihlukových zdí, přeložek silnic, kruhových objezdů, výstavba, rekonstrukce a modernizace infrastruktury veřejných mezinárodních civilních letišť, budování a modernizace přestupních terminálů a záchytných parkovišť, instalace naváděcích a informačních dopravních systémů, nákup a modernizace ekologických dopravních prostředků pro veřejnou hromadnou dopravu, výstavba a rekonstrukce stezek pro cyklisty, bruslaře, chodce atd.⁴³⁴

b) Rozvoj udržitelného cestovního ruchu

Na prioritní osu 2 je z fondů EU vyčleněno 133,8 mil. Euro, tj. 19,0 % ROP JV

Zde se jedná zejména o modernizaci ubytovacích zařízení, výstavbu či modernizaci kongresových a konferenčních center, lázeňské infrastruktury, sportovně rekreačních zařízení, rekonstrukci a obnovu kulturních památek s využitím pro cestovní ruch, značení, opravy a úpravy cyklotras, tras pro pěší, lyžaře a jezdce na koních, naučných stezek, rekonstrukce či výstavba přístupových komunikací včetně souvisejících parkovišť a chodníků, tvorba marketingových strategií cestovního ruchu, rozvoj informačních systémů cestovního ruchu a míst s veřejně přístupným internetem, marketingové a informační kampaně zaměřené na propagaci regionu apod.⁴³⁵

⁴³⁴ Srovnej např. www.kr-vysocina.cz; Regionální operační program NUTS II Jihovýchod, Jihomoravský kraj, Kraj Vysočina: Jihlava/Brno, srpen 2007; www.strukturalni-fondy.cz atd.

⁴³⁵ Viz. ibid

c) Udržitelný rozvoj měst a venkovských sídel

Na prioritní osu 3 je z fondů EU vyčleněno 201,5 mil. euro, tedy 28,6 % financí tohoto programu

Finanční prostředky poplynou na projekty s následující náplní: úprava veřejných prostranství (náměstí, parky, dětská hřiště, veřejná zeleň), regenerace a revitalizace brownfields vč. výstavby a rekonstrukce přístupových a obslužných komunikací, parkovacích ploch a související technické infrastruktury, podpora realizace a dopracování regionálních inovačních strategií, modernizace a zkvalitňování vybavení vzdělávacích zařízení, regionálních zařízení zdravotnické a sociální péče a vybavení informačními technologiemi a přístrojovým vybavením, rozšíření a zkvalitnění infrastruktury a vybavení pro sociální integraci a rozvoj kultury, sportu a dalších neformálních aktivit občanů, pro práci s dětmi, mládeží, národnostními menšinami, ve vybraných regionech výstavba místních datových sítí sloužících pro zpřístupnění broadbandových služeb veřejnosti.⁴³⁶

d) Technická pomoc

Na prioritní osu 4 je z fondů EU vyčleněno 23,9 mil. Euro, 3,4 % ROP JV

Technickou pomocí je chápáno financování aktivit spojených s řízením programu, např. platy pracovníků zapojených do řízení ROP JV, výběr projektů, monitoring projektů a programu, zpracování studií a analýz, propagace programu, poskytování informací, poskytování asistence a metodické pomoci potenciálním předkladatelům projektů, příprava a realizace projektů vzdělávacích programů.⁴³⁷

⁴³⁶ Ibid

⁴³⁷ Srovnej Grantový poradce. Průvodce pro profesionální dotační poradce a odborníky státní správy, GRANT ADVISOR, spol. s r. o.: Brno, říjen 2006, str. 14 a op. cit.

6.3. Charakteristika analyzované oblasti

Jak již bylo uvedeno, případová studie se zaměřila na Mikroregion Třebíčsko. Tento mikroregion je součástí kraje Vysočina, který je tradičně chápán jako společnost s konzervativními hodnotami, o čemž svědčí i nízké hodnoty počtu potratů, rozvodů, nižší počet mimomanželských dětí či míra kriminality ve srovnání s jinými regiony.⁴³⁸ Strukturu regionu ilustruje následující tabulka:

6.3.1. Strukturální charakteristika kraje Vysočina

Počet obyvatel	518 953
Počet obcí	730
Podíl obyvatel ve městech	58,0 %
Podíl obyvatel v obcích (do 499 osob)	20,9 %
Podíl vysokoškoláků	6,7 %
Podíl kraje na GDP ČR	4,2 %
Míra nezaměstnanosti	8,7 %
Průměrná mzda	12 848 Kč,-- ⁴³⁹

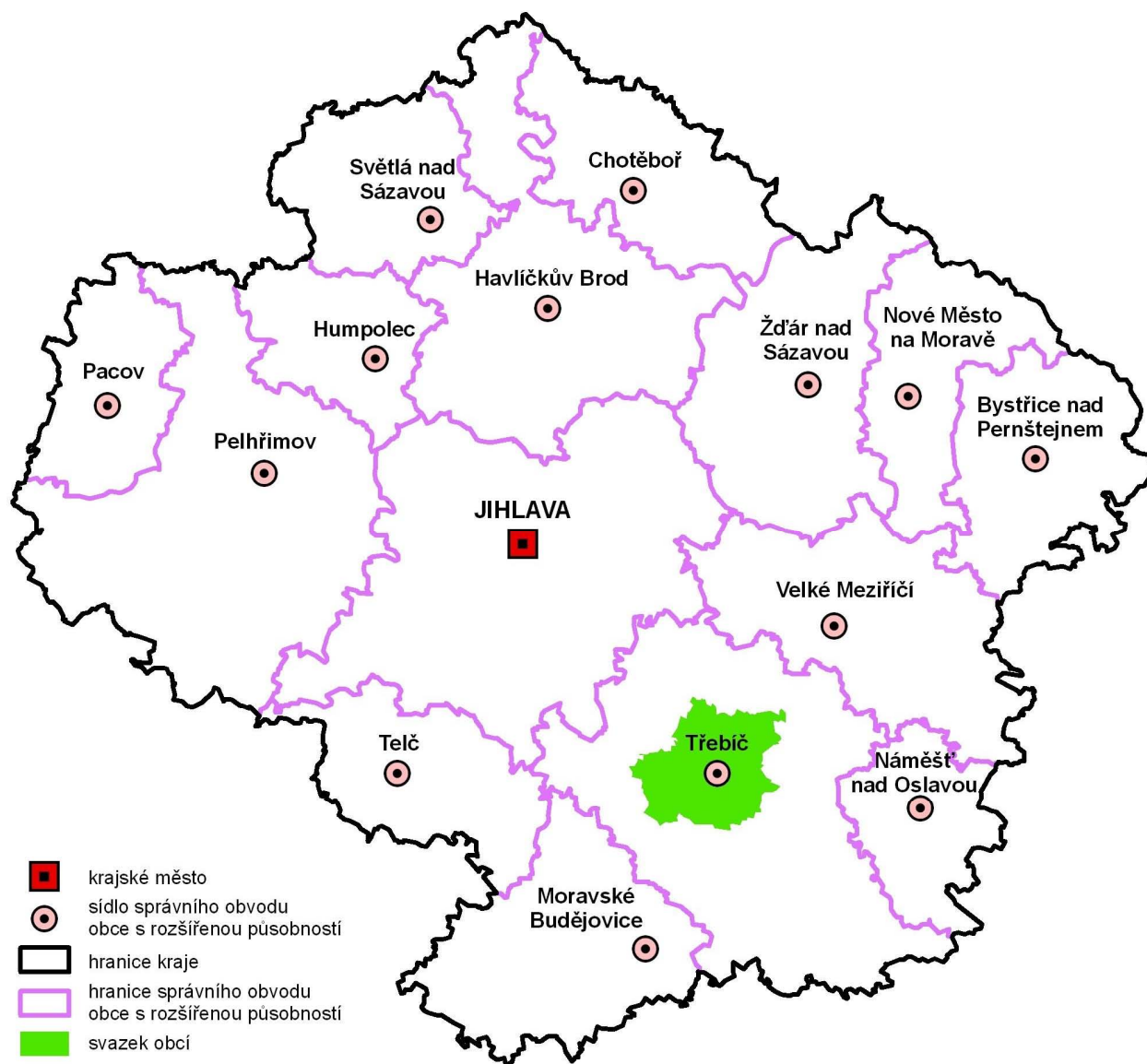
Zdroj: Stachová, Jana: Občanská společnost v regionech České republiky, Sociologický ústav Akademie věd České republiky, Praha, 2006, str. 25 na základě dat Statistické ročenky z roku 2002

Jak je z tabulky patrné, podíl vysokoškolsky vzdělané populace je v kraji Vysočina 6,7 %, podíl obyvatel žijících ve městě dosahuje 58 %. 21 % populace žije v malých obcích do 499 obyvatel. Mnoho strukturálních a socioekonomických faktorů může mít vliv na občanskou participaci a hladinu sociálního kapitálu v regionu. Jsou to zejména ekonomické faktory, jako je výše příjmů, výše HDP, ale také např. míra vzdělanosti.⁴⁴⁰

⁴³⁸ Ibid, str. 24

⁴³⁹ Stachová, Jana: Občanská společnost v regionech České republiky, Sociologický ústav Akademie věd České republiky, Praha, 2006, str. 25 na základě dat Statistické ročenky z roku 2002

⁴⁴⁰ Ve výzkumech občanské participace je opakovaně zjišťována souvislost mezi výší příjmů a hladinou HDP a občanskou participací. Vyšší hladina HDP a vyšší průměrný příjem indikují vyšší úroveň občanské participace. Viz. Stachová, Jana: Občanská společnost v regionech České republiky, Sociologický ústav Akademie věd České

Zdroj: <http://www.trebic.cz/soubory/16973/orup-int-strategie%20rozvoje%20mit-analytická%20část.doc>,
čerpáno 4.1.2005

republiky, Praha, 2006, str. 24; Jak uvádí dále Stachová, tyto faktory se ukazují jako významné i v analýze rozhovorů se zástupci neziskových organizací v krajích.⁴⁴⁰

Z dalších tabulek jsou patrné základní údaje o samotném Mikroregionu:

Tabulka 6.3.2.: Základní charakteristika mikroregionu Třebíčsko

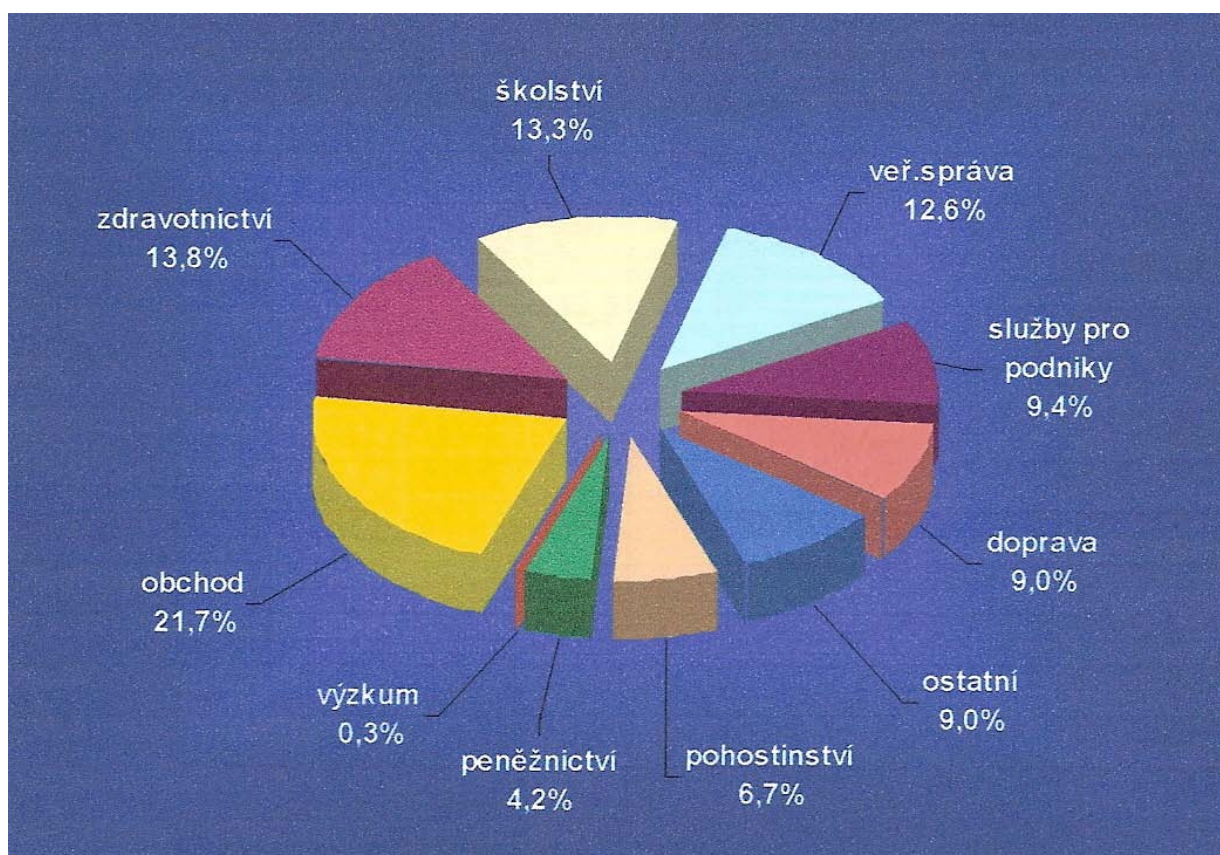
Název obce	Počet obyvatel	Rozloha (ha)	Hustota (počet obyvatel/km ²)
Čechočovice	283	394	72
Kožichovice	356	1064	33
Krahulov	234	489	48
Mastník	223	527	42
Okřešice	163	582	28
Stareč	1.440	1.541	93
Střítež	489	758	65
Trnava	581	1.236	47
Třebíč	38.961	5.760	676
Mikroregion	42.730	12.351	346
Okres Třebíč	117.603	151.900	77
Kraj Vysočina	521.212	692.478	75
<i>Česká republika</i>	<i>10.292.933</i>	<i>7.885.988</i>	<i>131</i>

Zdroj: Výsledky sčítání lidu, domů a bytů z roku 2001, ČSÚ, Vysočina, okres Třebíč

Tabulka 6.3.3. Mikroregion Třebíčsko – základní údaje

<u>Mikroregion Třebíčsko</u>	
IČO; Právní forma:	70939641; svazek obcí (771)
Sídlo:	Městský úřad Třebíč, Karlovo náměstí 55, 674 01 Třebíč
Předseda:	Břetislav Česnek, starosta obce Trnava
Kontaktní osoba:	Břetislav Česnek, starosta obce Trnava
Telefon:	568823522, 725101455
Fax:	
E-mail:	ou.trnava@seznam.cz
www stránky	
Počet členů:	9
Seznam členů:	Čechočovice, Kožichovice, Krahulov, Mastník, Okřešice, Stareč, Střítež, Trnava, Třebíč
Počet obyv. (1.1.2006):	42 629
Rozloha (km²):	123,5

Zdroj: <http://www.trebic.cz/soubory/16973/orup-int-strategie%20rozvoje%20mit-analytická%20část.doc>,

S – silné stránky	W – slabé stránky
Z hlediska čistoty ovzduší a kvality života jedna z nejatraktivnějších oblastí ČR	Vysoká koncentrovanost obyvatelstva (exponovaná území X periferní oblasti).
Ve srovnání s celorepublikovým průměrem poměrně vysoký přirozený přírůstek obyvatelstva (vysoká porodnost, nízká úmrtnost)	V demografickém vývoji poměrně velké rozdíly mezi městem Třebíčí a okolními obcemi
Příznivá věková struktura obyvatel ve srovnání s ČR a krajem Vysočina.	Nerovnoměrné zastoupení mužů a žen ve struktuře populace mikroregionu.
Kvalifikovaná pracovní síla při nízké průměrné mzdě.	Nízký počet pracovních příležitostí v místě bydliště pro obyvatele venkovských obcí. Rozdíly mezi jednotlivými částmi mikroregionu ve struktuře zaměstnanosti (město X okolní obce).
Vysoký podíl dětské složky populace, zároveň i vysoký podíl osob v produktivním věku (počet osob v produktivním věku neustále roste).	Nízká migrační atraktivnost území, vnitroregionální rozdíly v atraktivitě území.
Rostoucí potenciál obyvatelstva v ekonomicky aktivním věku s relativně příznivou vzdělanostní úrovní.	Vysoká míra nezaměstnanosti v mikroregionu.
V současnosti diversifikovaná odvětvová struktura průmyslové výroby mikroregionu.	Pozůstatky hospodářské krize zejména v kožedělném průmyslu.
Nabídka základních státně-správních institucí v centru mikroregionu	Absence správních institucí v ostatních obcích mikroregionu
Kvalitní síť základních a středoškolských zařízení pokrývající potřeby mikroregionu, kvalitní zdravotní péče a sociální zařízení, infrastruktura, vysoká nabídka kulturních a volno-časových aktivit	Přílišná centralizace aktivit mikroregionu v městě Třebíči.
Velký počet kulturních památek. Nabídka zajímavých turistických destinací mezinárodního významu (Třebíč), městská i venkovská turistika.	Celkově nedostatečná kvalita turistických služeb. Stále ještě špatný stav památek a historických objektů.

O – příležitosti	T – rizika
Udržení současné věkové struktury obyvatelstva může kladně ovlivnit vývoj přirozeného přírůstku.	Pokračující nepříznivé demografické procesy mohou vést k vyliďňování periferních oblastí.
Blížkost JE Dukovany umožňuje vznik doprovodných služeb popřípadě výrobních činností, které by vytvořily resp. zachovaly pracovní místa.	Absence kvalitního dopravního napojení na silniční síť ČR, zejména na dálniční síť, snížení přitažlivosti pro nové investory.
Vznik veřejně prospěšných pracovních míst ve větších obcích by mohl přispět k mírnému snížení nezaměstnanosti.	Odchod mladých dobře kvalifikovaných lidí za prací mimo území mikroregionu.
Stimulace vzniku nových podnikatelských subjektů zabývajících se poradenskou činností (zejména v souvislosti s čerpáním finančních prostředků EU by byla vhodná podpora poradenských agentur)	Přijímáním legislativních podmínek EU ohrožení likvidace drobných zemědělců.
Podpora rekvalifikačních kurzů, další vzdělávání obyvatelstva s cílem snížit nezaměstnanost	Ohrožení dostupnosti základních služeb občanské vybavenosti v důsledku rušení dopravních spojů.
Skloubení vzdělávacích programů odborných škol s požadavky trhu práce.	Neflexibilní přístup lokálních vzdělávacích institucí, absence finančních prostředků.
Oživení a rozvíjení místních kulturních tradic za účelem zvýšení atraktivnosti území.	Nedostatečná prezentace památkového fondu, lokálních znalostí a tradic a následné využití. Nedocenění významu kulturního a přírodního bohatství mikroregionu.
Využití stávajících kulturních akcí pro zvýšení atraktivity mikroregionu z pohledu turistiky a cestovního ruchu.	Omezování finančních prostředků pro provoz muzeí, knihoven a galerií. Nedostatek financí pro údržbu a péči o památky.
Využití možnosti spolupráce veřejné správy, neziskového i soukromého sektoru v oblasti cestovního ruchu.	Nedostatečná připravenost těchto institucí reagovat na nově vzniklé situace.

6.4. Roviny dotazování

Jak již bylo uvedeno, úvodní technikou byla tzv. "Snow ball technique", tedy taková, kdy je výzkumník prostřednictvím informátora doveden k dalším zdrojům informací, poznatky se v podstatě "nabalují".⁴⁴¹

Informátorem se v tomto případě stal rodinný příslušník, který působí na Městském úřadě ve Třebíči, spádovém městě Mikroregionu. Díky tomuto informátorovi byl navázán kontakt s pracovníci městského úřadu, která je koordinátorkou neziskových aktivit v oblasti. Kromě otázek polo-strukturovaného rozhovoru pro samosprávu, které byly respondentce položeny,⁴⁴² byl získán přehled neziskových organizací, které jsou v oblasti nejaktivnější.

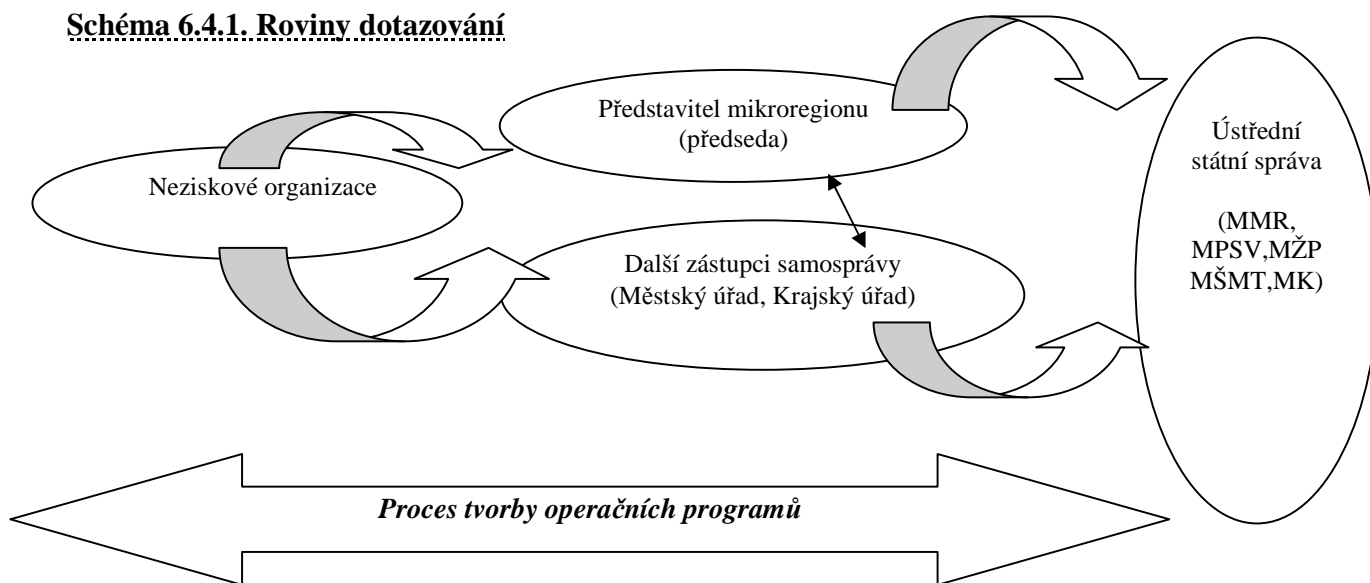
Po komparaci s dřívější analýzou literatury a místních pramenů bylo identifikováno celkem 10 neziskových organizací, které se staly předmětem výzkumu. Jednalo se o takové organizace, u kterých se předpokládalo zapojení do operačních programů (díky velikosti organizace, díky zaměření aktivit apod.) Zároveň došlo k identifikaci osoby na Krajském úřadě v Jihlavě, která je zřetelnou osobností neziskového sektoru daného regionu (ač pracující v samosprávě) a výrazně přispívá k aktivnímu zapojení neziskových organizací do veřejného života. Výrazná stopa zmíněného pracovníka v životě neziskového sektoru oblasti se objevila mnohokrát ve výstupech analyzovaných neziskových organizací.

S respondenty byly vedeny rozhovory v délce od 20 minut do jedné hodiny. Celkem bylo dotazováno 18 respondentů, z toho 10 zástupců neziskových organizací, 3 zástupci samosprávy a 5 zástupců ústřední státní správy.⁴⁴³

⁴⁴¹ Podrobně viz. popis technik výše

⁴⁴² Detailně viz. přepis šablony rozhovorů.

Schéma 6.4.1. Roviny dotazování

Zpracování schématu: autorka

Rozhovory probíhaly velmi přátelsky, zejména zástupci neziskového sektoru byli velmi sdílní a otevření. V této sféře se jednalo o výpovědi mnohdy emočně laděné. Rovněž rovina samosprávy přistupovala k podání informací velmi zodpovědně. V těchto případech se jednalo o informace velmi konkrétní a fundované. Zástupci státní správy reagovali zpravidla rovněž vstřícně, ale vzhledem k časovým omezením, neočekávaným požadavkům modifikovaných verzí textů operačních programů a pracovní vytíženosti jako takové se jednalo ve valné většině o rozhovory kratší, přesto sytě informativní (situace byla velmi rozdílná na jednotlivých ministerstvech, rozhovory se pohybovaly v intervalu od 5 minut do 50 minut). Úryvky z rozhovorů jsou uvedeny pro ilustraci provedené analýzy a nejsou použity účelově.

Autorka se ani jednou nesešla s odmítnutím rozhovoru.

⁴⁴³ Tato čísla je třeba chápat v kontextu velikosti zkoumaného mikroregionu a možnostem zapojení analyzovaných

6.5. Charakteristika respondentů

6.5.1. Neziskové organizace

Jak už bylo uvedeno, neziskové organizace byly vybrány na základě poznatků získaných prostřednictvím tzv. "Snow ball Technique" a průzkumu literatury (zejména lokální, internetových serverů atd.)

Na poli neziskových organizací bylo provedeno celkem 10 rozhovorů s respondenty od 25 do 55 let. Mezi respondenty jsou zastoupeni jak řadoví členové sdružení, tak jednotlivci ve vedoucím postavení v rámci sdružení, předsedové či místopředsedové. Co se týče demografické struktury respondentů, převládaly ženy. Celkem bylo dotázáno 6 žen a 4 muži, většina z nich měla vysokoškolské vzdělání (8 vysokoškolské, 2 středoškolské).

Konkrétně se jednalo o tyto organizace (řazeny abecedně):

- Denní centrum Barevný svět
- Dětské "mateřské" centrum Třebíč
- Občanské sdružení Halahoj
- Občanské sdružení Kadet
- Občanské sdružení Pernula
- Občanské sdružení Sirius
- Občanské sdružení Střed
- Občanské sdružení Sypejte ptáčkům
- Oblastní Charita Třebíč
- Prosperita, o. p. s.

Zastoupeny jsou **tři z forem neziskových organizací** – občanská sdružení, obecně prospěšné společnosti a účelová zařízení církví. Typem organizace zcela jednoznačně převládala občanská sdružení (8 občanských sdružení, 1 obecně prospěšná společnost, 1 církevní společnost).⁴⁴⁴

jednotek do zkoumaného procesu.

Oblasti působení byly určeny podle mezinárodní klasifikace INCPO – International Classification of Nonprofit Organizations, a to sloučením dvanácti kategorií INCPO do sedmi. Pro potřeby výzkumu byla využita následující kategorizace:

1. Rekrece, sport a volný čas dětí
2. Kultura, umění, vzdělávání a výzkum
3. Zdraví, sociální služby, dobrovolnictví
4. Charita a církve
5. Poradenství, občanská osvěta a ochrana práv
6. Ekologie, životní prostředí
7. Zájmy⁴⁴⁵

Neziskové organizace jsou nástrojem zprostředkování nejrůznějších zájmů a bývají kategorizovány různým způsobem. Pro srovnání uvádím členění, které využívá Rada vlády pro nestátní neziskové organizace. Právě na základě doporučení této Rady byly oslofovány vybrané neziskové organizace s výzvou, aby se zapojily do koncepcí operačních programů.

1. poskytování sociálních služeb
2. ochrana a podpora zdraví včetně péče o zdravotně postižené
3. ochrana životního prostředí, udržitelný rozvoj
4. rozvoj kultury, záchrana kulturního dědictví
5. příprava na vstup do EU, spoluúčast na programech EU
6. rozvoj sportu a tělovýchovy
7. podpora rovných příležitostí mužů a žen
8. práva příslušníků národnostních a etnických menšin
9. péče o ohrožené a problémové skupiny obyvatel
10. ochrana spotřebitele a ochrana nájemních vztahů⁴⁴⁶

⁴⁴⁴ Typy neziskových organizací viz. příloha 6.4.1.1. Neziskové organizace.

⁴⁴⁵ Stachová, Jana: *Občanská společnost v regionech České republiky*, Sociologický ústav Akademie věd České republiky, Praha, 2006, str. 19; Zde ovšem může nastat problém při zařazování jednotlivých respondentů do určených kategorií, např. tam, kde nelze jednoznačně určit oblast působení organizace (např. vzdělávací organizace zaměřená na životní prostředí). Směrodatná je tak spíše forma činnosti. Viz. *ibid*, str. 20

Přehled 6.5.1.2.: Počty neziskových organizací v ČR podle hlavní oblasti činnosti (v %)

Hlavní oblast činnosti	%
Rekreace, sport a tělovýchova	17
Sociální služby	15
Kultura a umění	14
Vzdělání a výzkum	13
Ekologie (životní prostředí)	9
Zdraví	8
Komunitní rozvoj a bytové hospodářství	5
Občanskoprávní a poradenská osvěta, Ochrana práv člověka	4
Náboženství, církve	3
Mezinárodní aktivity	3
Odbory, profesní spolky a podnikatelská sdružení	3
Dobročinnost (charita)	2
Jiné	5

Zdroj: ČSÚ Odbor geščního zpracování, oddělení zpracování statistiky neziskových organizací, Brno a Rada vlády pro nestátní neziskové organizace in Rakušanová Petra, Stašková Barbora: Organizovaná občanská společnost v České republice, Professional Publishing: Praha, 2007, str. 44

Úvodní blok otázek se zaměřil na specifikaci činnosti sdružení a jejich organizační strukturu. Stěžejní část rozhovorů byla určena problematice financování, v přímé závislosti na fungování organizací jako takových. Důraz byl kladen na zkušenosti s čerpáním finančních zdrojů ze strukturálních fondů v minulém programovém období 2004 až 2006, na využívání grantů poskytovaných lokální či krajskou samosprávou i na granty s celostátním přesahem. Rozhodující však byla problematika financování budoucího, tedy plány organizací na zapojení se do výzev nového programového období 2007 – 2013 resp. možnost zasáhnout do textu klíčových dokumentů, specifikujících podmínky čerpání, oblasti podpory, prioritní osy, specifikaci žadatelů resp. konečných příjemců atd.

Další část rozhovorů byla určena spolupráci neziskových organizací se zájmovými sdruženími, privátní sférou (zejména ve vazbě na sponzorské příspěvky), na jejich vztahy s místní a krajskou samosprávou, na spolupráci s centrální státní správou a v neposlední řadě pochopitelně také na vzájemné vztahy jednotlivých neziskových organizací mezi sebou či jejich spolupráci v rámci krajských koalic či na srovnání situace neziskového sektoru v Mikroregionu Třebíčsko a kraji Vysočina.

⁴⁴⁶ Srovnej Rakušanová Petra, Stašková Barbora: Organizovaná občanská společnost v České republice, Professional Publishing: Praha, 2007, str. 43 a Rada vlády pro nestátní neziskové organizace

Závěrem byli respondenti dotazováni na budoucí vývoj svých konkrétních organizací, na vývoj neziskového sektoru v Mikroregionu Třebíčsko, jakož i na jejich odhad vývoje v České republice jako celku.

Zatímco výběr respondentů z řad neziskových organizací probíhal zejména prostřednictvím tzv. „Snow ball Technique“, v případě sféry samosprávných celků a ústřední státní správy byla aplikována logická úvaha, na základě které byli respondenti vybráni podle jejich pozice v rozhodovacím procesu. Celkem se jednalo o 3 respondenty z řad samosprávy a 5 respondentů z ústřední státní správy. V prvním případě šlo o dva muže a jednu ženu, v případě druhém o 4 ženy a 1 muže. Jejich věkový rozptyl sahal od 30 let do 58 let.

6.5.2. Samospráva

V případě samosprávných celků byli respondenty:

- předseda Mikroregionu Třebíčsko
- pracovnice Městského úřadu ve Třebíči, která je koordinátorkou neziskových organizací ve spádové oblasti
- zaměstnanec Kraje Vysočina v Jihlavě, rovněž zodpovědný za koordinaci aktivit neziskového sektoru zmíněného kraje

Respondentům byly položeny otázky strukturou obdobné jako v případě neziskových organizací, byl zde ovšem ponechán větší prostor pro flexibilitu, protože respondenti sami hovořili o tématech, které považovali za klíčová a která v podkladu pro polo-standardizovaný rozhovor původně nebyla zahrnuta.

6.5.3. Ústřední státní správa

Při výběru respondentů ze státní správy byl akcentován zejména aspekt rozhodovacího procesu. Z tohoto důvodu byli dotazováni převážně lidé na vedoucích pozicích jednotlivých odborů strukturálních fondů příslušných ministerstev, tedy ti, kteří se přímo účastnili přípravných jednání a výsledky následně zapracovávali do znění konkrétních operačních programů. Respondenti pocházeli z následujícího prostředí:

- Ministerstvo pro místní rozvoj
- Ministerstvo práce a sociálních věcí
- Ministerstvo životního prostředí
- Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
- Ministerstvo kultury

Jednalo se jednak o ministerstva silná a v problematice strukturální politiky zkušená (Ministerstvo pro místní rozvoj, Ministerstvo práce a sociálních věcí, Ministerstvo životního prostředí, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy), tak i o ministerstva, která s administrací strukturálních fondů doposud zkušenost neměla (Ministerstvo kultury).

6.5.4. Struktura otázek

6.5.4.1. Skupina a) - neziskové organizace

- 1) Stručně popište Vaši organizaci.
- 2) Specifikujte hlavní zaměření Vašich aktivit.
- 3) Uveďte, z jakého důvodu Vaše organizace vznikla.
- 4) Přibližte historický vývoj Vaší organizace (kdy vznikla, jak se vyvíjel počet členů, zaměření aktivit atd.).
- 5) O jaký typ neziskové organizace se jedná? (občanské sdružení, obecně prospěšná společnost atd.)
- 6) Kolik máte zaměstnanců? (dobrovolníků, na dohodu atd.)
- 7) Jaká je Vaše organizační struktura?

- 8) Jaká je věková/genderová struktura Vašich spolupracovníků?
- 9) Jak široký je okruh Vašich klientů/uživatelů Vašich služeb?
- 10) Z jakého zdroje jste financováni (granty, sponzorské dary, strukturální fondy, jiné zdroje)?
- 11) Podíleli jste se na koncepci strategických dokumentů? (Koncepce strategického rozvoje města, Koncepce strategického rozvoje kraje, přípravné panely k operačním programům)
- 12) Pokud ano, na jaké úrovni? (na úrovni města, kraje, ústřední státní správy)
- 13) Jakým způsobem jste se dozvěděli o možnosti participovat na zmíněných koncepcích? (informační servery ministerstev, samosprávy, informační centra neziskových organizací, "vlastní specifické kanály", osobní kontakty)
- 14) Účastnili jste se těchto jednání osobně? (např. prostřednictvím k tomu určené osoby, v jejíž pracovní náplni byla/je příprava projektů pro strukturální fondy?)
- 15) Pokud ano, byly Vaše připomínky akceptovány?
- 16) Pokud jste se jednání neúčastnili osobně, měli jste prostředníka (např. zástupce jiné neziskové organizace nebo koordinátora neziskových aktivit ze sektoru samosprávy), který vystupoval souhrnně za skupinu neziskových organizací a hájil jejich společné zájmy?
- 17) Bylo nutné vyvíjet vlastní aktivitu, aby došlo k zapojení Vaší organizace do týmů pracovních skupin připravujících operační programy?
- 18) Jak hodnotíte spolupráci se státní správou?
- 19) Jak hodnotíte spolupráci se samosprávou (mikroregion, město, kraj)?
- 20) Jak hodnotíte spolupráci s ostatními neziskovými organizacemi?
- 21) Jak ovlivňuje Vaši práci internet (pozitivně, nevyužíváte jej apod.)
- 22) Jakým způsobem reaguje na Vaše aktivity veřejnost? (pozitivně, lhostejně, negativně)
- 23) V čem vidíte největší překážky efektivního fungování neziskových organizací?
- 24) Jaká jsou podle Vašeho názoru největší úskalí spolupráce neziskového sektoru a státní správy/samosprávy?
- 25) Je Vaše práce dostatečně oceněna - formou poděkování, úcty, prestiže, finančního ohodnocení? (ze strany veřejnosti, státní správy, samosprávy, soukromého sektoru)
- 26) Jak odhadujete vývoj neziskového sektoru ve Vašem mikroregionu do budoucnosti?

6.5.4.2. Skupina b) – samospráva (mikroregion, město, kraj):

- 1) Stručně popište Vaši náplň práce.
- 2) Jak dlouho v této pozici působíte?
- 3) Jakým způsobem probíhá Vaše spolupráce s neziskovým sektorem – označil/a byste ji za dostačující, dobrou, výbornou?
- 4) Jakým způsobem spolu komunikujete – prostřednictvím informační sítě po internetových serverech, prostřednictvím seminářů, osobními schůzkami atd.
- 5) Sledujete nějaké změny/posun díky využívání ICT technologií?
- 6) Za jakým účelem se na Vás neziskové organizace obracují – žádají o informace, finanční prostředky či provozní vybavenost (prostory)?
- 7) V jakých oblastech jsou neziskové organizace v mikroregionu nejaktivnější (tématicky – životní prostředí, doprava, volnočasové aktivity, kulturní aktivity)
- 8) Lze klasifikovat, jak velké neziskové organizace jsou nejaktivnější?
- 9) Jaká je věková a genderová struktura lidí, kteří jsou aktivní v neziskovém sektoru Vašeho mikroregionu?
- 10) Jak se vyvíjí neziskové organizace v mikroregionu za posledních deset let, je podle Vašeho názoru vývoj pozitivní nebo spíše stagnuje?
- 11) Co město neziskovému sektoru nabízí?
- 12) Měly neziskové organizace prostor spolupracovat na strategických materiálech města, jakými je např. Strategie města Třebíče, příprava operačních programů apod.?
- 13) Jakým způsobem tato spolupráce probíhala? Jaký byl mechanismus setkání? (pravidelná jednání, ad hoc jednání, jednotná informační síť neziskových organizací)
- 14) Byly neziskové organizace aktivní ve snaze zapojit se do přípravy strategických dokumentů nebo iniciativa vycházela spíše z Vaší strany? (oslovení konkrétních neziskových organizací)
- 15) Jakým způsobem docházelo k výběru neziskových organizací pro zapojení do tvorby koncepcí?
- 16) Kde vidíte hlavní úskalí spolupráce?

6.5.4.3. Struktura otázek skupiny c) – ústřední státní správa

Dotazy pokládané respondentům z této sféry byly velmi obdobné jako struktura polo-standardizovaného rozhovoru v případě samosprávy. Akcent byl kladen především na úskalí spolupráce (z pohledu státní správy), způsob výběru a zapojení neziskového sektoru do přípravy operačních programů, způsobu vyjednávání neziskových organizací (samostatně, v krajských nebo regionálních sdruženích, sdruženích podle tematiky, zapojení prostředníka z řad neziskového sektoru nebo v kombinaci se samosprávou atd.).

6.6. Ukázka záznamu provedených rozhovorů (Mikroregion Třebíčsko/Praha)

6.6.1. Polo-standardizovaný rozhovor, žena (42 let)

Naši spolupráci hodnotím jako výbornou. Máme vytvořenou síť neziskových organizací, které pravidelně dostávají informace prostřednictvím internetu, seminářů, školení apod. Co se týče věku aktivně zapojených spoluobčanů, dá se konstatovat, že záleží na typu aktivit. Pokud jsou aktivity zaměřeny na seniory, převažují organizátoři rovněž vyššího věku, pokud je aktivita zaměřena na děti a mládež, odpovídá tomu rovněž věková struktura zúčastněných.

My sami (město) jsme nabídli neziskovkám možnost zapojit se do přípravy koncepčního dokumentu Strategie rozvoje města Třebíče. Vše probíhalo organizovaně, měli jsme pravidelné pracovní skupiny, kde byl neziskovkám dán prostor pro to, aby se vyjádřily...Vesměs vystupovaly velmi aktivně, myslím, že jsme jejich hlas brali dostatečně vážně.

Neziskové organizace se na nás obracejí především kvůli financování. Nabízíme jim grant města, který významně přispívá k jejich fungování. Co se týče zapojení do přípravy operačních programů, s tím zkušenost nemám, možná by bylo lepší kontaktovat koordinátora na kraji, ten se mnohých jednání účastnil osobně...Naše neziskové organizace se v podstatě velmi často obrací právě na něho, mají s ním vynikající spolupráci...

Velmi dobrá spolupráce byla navázána rovněž s privátním sektorem a dalšími činiteli (Hospodářská komora, městská knihovna). Domnívám se, že velmi dobře u nás funguje PR aktivit neziskového sektoru, kterému také poskytujeme místnosti..

Ta spolupráce se stále zlepšuje, máme tady stabilní neziskové organizace, které fungují už řadu let. Lidé mají o jejich aktivity zájem, hlavně co se týče kulturních a volno-časových aktivit, jak pro děti, tak pro seniory...Velký důraz je kladen na zdravý styl života a zdraví jako takové. Máme tady projekt Zdravá města, kterého se účastní řada neziskových organizací.

Do budoucnosti jsem optimistická, domnívám se, že situace se nebude nijak výrazně měnit. Jen by mohly být ty jejich aktivity trošku více oceněny, to víte, nezisková (dobrovolná) práce je dobrovolná práce...

6.6.2. Polo-standardizovaný rozhovor, muž (38 let)

Víte, naše zařízení je na tom celkem dobře, jsme velcí a hlavně jsme součástí celorepublikové sítě organizací. To nám umožňuje zapojit se i do operačních programů. Máme na to dokonce vyhrazeného člověka, který se soustředí na získávání informací, účastní se jednání v Praze atd. Máme to celkem dobře propracované. Projekty si píšeme sami. Jak ale probíhalo zapojení do přípravy operačních programů nevím, s tím zkušenosti nemám, to dělal pouze tento k tomu určený pracovník, předpokládám, že na národní úrovni...

I tak je to ale těžký, je to opravdu těžký. Je to boj. Bojujeme, jak se dá, ale je to těžký. Dlouhou dobu nám trvalo, než jsme si vydobyli své místo na slunci. Teď už jsme pokládáni za rovnoprávného partnera, ale museli jsme opravdu hodně bojovat.

Hlavní problém nám přináší oddalování výzev a nutnost spolufinancování (resp. předfinancování). Jak už jsem řekl, vzhledem k tomu, že jsme velcí a máme poměrně rozsáhlé hmotné statky, si můžeme dovolit vzít úvěr, protože máme co založit. Většina neziskových organizací ale takové možnosti nemá⁴⁴⁷. Jsou pak odkázáni na granty města, kraje nebo na sponzorské dary. Soukromý sektor sice na chod naší organizace přispívá, ale jedná se o marginální částky, které jsou jen nepatrnou kapkou v moři financí, které jsou na projekty potřebné.

Na druhou stranu to ale děláme pro dobrou věc. Máme za sebou spoustu práce. Cítíme se užiteční, skutečně pomáháme. Když pak člověk vidí zrealizované projekty, zase má motivaci do dalších...

⁴⁴⁷ Toto tvrzení zcela koresponduje se závěry, ke kterým došla Rakušanová na základě rozhovorů s představiteli neziskových organizací. Z tohoto výzkumu zřetelně vyplynulo, že české neziskové organizace dosud nejsou schopny administrativně obstát v technicky, časově i finančně náročné přípravě evropských projektů. Srovnej Rakušanová Petra, Stašková Barbora: Organizovaná občanská společnost v České republice, Professional Publishing: Praha, 2007, str. 19

6.6.3. Polo-standardizovaný rozhovor, muž (35 let)

Víte, my jsme bráni ostatními (veřejností) jako jacísi blázni, kteří pracují dobrovolně, jen tak. Nám to ale dělá radost, vidíme konkrétní výsledek, děti jsou spokojený...Existujeme už dlouho a doufám, že ještě vytrváme...Z operačních programů nečerpáme, jsme na to příliš malí. Životně jsme závislí na grantu Města Třebíče, díky tomu přežíváme. Myslím, že neziskové organizace u nás fungují celkem dobře, máme dobrou spolupráci mezi sebou a musím říct, že i výbornou spolupráci s městem. Snad to tak bude pokračovat..

6.6.4. Polo-standardizovaný rozhovor, žena (věk 40 let)

S Krajem Vysočina máme vynikající zkušenosti. To je vzor pro všechny ostatní. Tady ty vazby byly vybudovány ještě před tím, než začaly vznikat v ostatních regionech kvůli čerpání ze strukturálních fondů. Právě Kraj Vysočina pak svoje zkušenosti zcela nezištně předával dál. Většinou máme problém, že neziskové organizace vystupují chaoticky, nejednoznačně, nejsou pro nás jasným partnerem, takže v podstatě nevíme, s kým máme jednat. V případě Vysočiny tomu tak ale není...

Myslím si, že do přípravy nového programového období se neziskové organizace nemohly tolik zapojit, protože byly plně angažovány v realizaci projektů z období předchozího. Složitosti administrativy a oddalování schválení programů a tedy i opožděné publikování výzev je natolik zaměstnalo a odradilo, že neměly sil ani chuti se do nového programového období zapojit (to se týká hlavně těch menších neziskových organizací). Je to velká škoda, protože my jsme se opravdu snažili, aby se mohly zapojit...Lišilo se to ovšem velmi rezort od rezortu. Například o MPSV vím, že tam byli velmi vstřícní, oslovovali neziskové organizace, měli stálou informační síť. Např. o MMR nebo MPO se tohle říct nedá, tam vládl spíše chaos. Zapojení bylo možné na základě osobních vazeb, ti, kteří se dobře znali a již dříve spolupracovali, se dohodli na dalším zapojení...

Zaznamenala Blanka Hašová,
září 2007, leden 2008

VII. Výstupy výzkumu

Jak již bylo uvedeno, dobrovolné organizace jsou instrumentem, který umožňuje sociální styky a spolupráci. Díky působivosti opakovaných interakcí vytvářejí důvěru mezi jednotlivými členy těchto organizací. Putnam tvrdí, že participativní dobrovolné organizace jsou jak zdrojem sociálního kapitálu, tak zdrojem informačního potenciálu, povinností a očekávání, norem a sankcí a jako takové se stávají líhní občanských ctností.⁴⁴⁸

Budeme-li vycházet z již zmíněných závěrů J. Keana, podle kterých je "občanská společnost dynamickým komplexem legálně chráněných nevládních institucí, které jsou nenásilného charakteru, dokáží se samy organizovat, disponují velkou dávkou schopnosti samostatně přemýšlet a neustále jsou v napětí mezi sebou i vůči státu,"⁴⁴⁹ pak toto napětí a konfliktní asociační struktura vytváří příležitost a mechanismy pro vznik důvěry mezi občany, ať již jako jednotlivci či jako členy organizací. Tyto příležitosti ve formě sociální inkluze a participace v mimo-rodinných vztazích naopak vytvářejí sociální kapitál, který se stává hlavním faktorem sociální mobility na individuální rovině.⁴⁵⁰

V souladu s teorií "Multi-level governance" se zřetelně prokázalo, že nová struktura interakcí mezi aktéry veřejné státní správy (ústřední i samosprávy) a nestátními aktéry (neziskovými organizacemi) je do značné míry dána právě provázaností sítí neziskových organizací (komunikační struktura) a mírou důvěry resp. sociálního kapitálu jako takového (osobní vazby a kontakty ve smyslu horizontální komunikace).

Existuje přímá vazba mezi sociálním kapitálem a možností ovlivnit podmínky žádostí projektů, čímž pochopitelně dochází i k nárůstu pravděpodobnosti úspěšně získaných projektů v regionu. V této souvislosti je však třeba zmínit, že rozhodující je až krajská resp. národní úroveň, kde neziskové organizace jednájí prostřednictvím zvoleného zástupce několika organizací. Pokud tomu tak není, jeví se neziskové organizace jako nejasný a nekonekventní partner, což pochopitelně zhoršuje situaci pro transparentní čerpání ze strukturálních fondů.

⁴⁴⁸ Putnam, R., Leonardi, R., Nanetti, R.: Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy, Princeton University Press: Princeton, New Jersey, 1993

⁴⁴⁹ Anheier, Helmut K., Kendall, Jeremy: Trust and voluntary organisations: Three theoretical approaches. Civil Society Working Paper 5, CCS: London, February 2000, str.15

Budeme-li se soustředit na analyzovaný region, pak jsou nejaktivnější neziskové organizace v oblasti volno-časových aktivit, v oblasti kultury, aktivit pro děti a mládež a v sociálních službách. Naopak otázky životního prostředí či infrastruktury jsou podstatně méně zajímavé, což vychází ze skutečnosti, že životní prostředí (mikroregion Třebíčsko patří k nejčistějším regionům v ČR) není ohniskem zájmu. Rovněž problematika infrastruktury nepatří k nejatraktivnějším pro neziskové organizace. Toto tvrzení je ovšem v kontrastu se skutečností, že zdravý životní styl hraje důležitou roli v analyzovaném mikroregionu.

Nedá se konstatovat, že by velikost neziskové organizace ovlivňovala významnou měrou její aktivitu. Je zde ale třeba rozlišovat, o jaký typ participace se jedná. Zatímco na Městský úřad se neziskové organizace obracejí zejména kvůli financování, poskytování informací a organizaci společných akcí, na úrovni krajské či národní hraje vliv možnost dlouhodobého financování a tedy i příležitost ovlivnění znění konkrétních podmínek pro strukturu projektů financovaných ze strukturálních fondů.

Zcela jasně se ukázalo, že analyzované subjekty ze sféry neziskové neparticipují s mikroregionem jako takovým, ale primárně se obracejí na město nebo na kraj, pokud jsou dostatečně silné a mají finanční zázemí, pak i na národní úroveň. Spolupráce s mikroregionem však zaznamenána nebyla. Lze tedy konstatovat, že do jisté míry jsou zájmy „elitní skupiny“ mikroregionu uplatněny (cyklotrasa, cestovní ruch), ze strany neziskového sektoru zde ovšem spolupráce absentuje.

Výzkum rovněž ukázal, že v souladu s novou sociální realitou (ovlivněnou zejména informačními a komunikačními technologiemi) vzniká nový typ komunikace mezi neziskovými organizacemi (samy mezi sebou) a státní správou a samosprávou (informační rozdělovníky, pravidelná virtuální setkání a diskuze - "chat"), který je velmi důležitý pro možnost přístupu k informacím zásadního charakteru.

S nárůstem informační gramotnosti a aplikace informačních a komunikačních technologií dochází k lepší informovanosti a provázanosti neziskových organizací, což stimuluje jejich cílenější aktivitu. I když ve společnosti přetrvává názor, že lidé vidí budoucí vývoj pesimisticky, dobrovolnictví upadá a neziskové organizace nevykonávají svoji činnost, případová studie Mikroregionu Třebíčsko toto nepotvrdila.

⁴⁵⁰ P. Bourdieu in Anheier, Helmut K., Kendall, Jeremy: Trust and voluntary organisations: Three theoretical

Respondenti se shodli na tom, že neziskových organizací stále přibývá. I když se nejedná o významné počty, v žádném případě se nedá konstatovat, že by dobrovolnictví stagnovalo či dokonce upadalo. Velmi pozitivním aspektem je zájem mladé generace, který stále narůstá a dává tak naději do budoucna. Respondenti se shodli, že ICT technologie pozitivně podporují život neziskových organizací (lepší komunikace, transparentnost, lepší PR).

Význam občanské společnosti tak stále roste. Na základě provedené případové studie lze konstatovat, že občanský sektor v daném mikroregionu prosperuje, což se odráží i v možnostech financování. Zpětně tak dochází k podpoře existence neziskového sektoru analyzované oblasti. Je zde jasně patrná kombinace sociokulturních i institucionálních prvků. Tato skutečnost tak vyvrací teorie řady autorů (např. Shucksmith a Shortall), kteří upozorňují na skutečnost, že „sektory veřejné, soukromé i občanskospolečenské sféry jsou velmi úzce propojeny a vzhledem k rostoucí závislosti občanského sektoru na státním financování tak dochází k poklesu sociálního kapitálu a tím i ke stále většímu oslabování občanské společnosti.“⁴⁵¹

approaches. Civil Society Working Paper 5, CCS: London, February 2000, str. 15

⁴⁵¹The role of civil society and the business community in rural restructuring at <http://www.scotland.gov.uk/cru/kd01/orange/rocs-05.asp>, čerpáno 25.10.2002 ; Zmínění autoři se rovněž domnívají, že finanční pomoc je navíc poskytována zpravidla pro specifické cíle a na omezenou dobu, což výrazně poškozuje sociální kapitál. Dlouhodobá pomoc, která by vytvořila podmínky ke kontrole rozvoje na lokální úrovni je zatím nedostatečná. Srovnej ibid

VIII. Závěr

Cílem předkládané práce bylo zhodnotit participaci lokálních neziskových organizací na přípravě operačních programů České republiky (ať tématických, tak regionálních) a prozkoumat tak, jak dalece se místní neziskové organizace podílejí na regionálním rozvoji v České republice. Tento proces byl analyzován jak z pohledu neziskových organizací zkoumaného mikroregionu, tak autorit zodpovědných za koncepci a konečné znění operačních programů, a to jak na úrovni samosprávných celků, tak na úrovni ústřední státní správy.

Ústředním aspektem zkoumání byl koncept občanské společnosti, jehož jsou neziskové organizace neoddelitelnou složkou, ve světle dvou základních konceptů studia občanské společnosti, sice konceptu sociokulturního a konceptu institucionálního. Metodologicky se jedná o práci kvalitativní, čemuž odpovídá objem vzorku respondentů i výběr technik sběru dat.

Výzkum byl aplikován na případové studii Mikroregionu Třebíčska, který je jako součást Kraje Vysočina tradičně klasifikován jako jeden z občansky nejangažovanějších. Sběr dat probíhal od prosince roku 2002 do ledna roku 2008. Bylo dotazováno celkem 18 respondentů, z toho 11 žen a 7 mužů. Jejich výběr vycházel jednak z jejich reputace, zejména ale z jejich pozice v přípravném procesu a z jejich pravomocí v rozhodovacím procesu.

Výzkum je zasazen do kontextu evropské strukturální politiky, která by se měla stát stimulem nejen konkurenceschopnosti naší země, ale i motorem k prohloubení sociálně-institucionálních vazeb v regionech a zejména v lokálních komunitách. Jak dalece se tento cíl splnil při tvorbě koncepcí operačních programů, ukazují následující závěry.

Činnost a existence neziskového sektoru v Mikroregionu Třebíčsko se ukázala jako výborná. Existuje zde celá škála neziskových organizací, které svým spoluobčanům poskytují služby zejména v oblasti kultury, volno-časových aktivit a sociálních služeb. Typem zcela jednoznačně převažují občanská sdružení. Jejich vzájemnou spolupráci lze klasifikovat jako dobrou. Lidé, kteří se práci věnují, sice pocítují značné problémy, a to zejména kvůli financování a administrativní náročnosti konkrétních projektů, obecně však prokazují velkou snahu ke spolupráci. Důležitým znakem poukazujícím na rozvoj neziskového sektoru je existence zastřešujících organizací, což je však markantní až na úrovni krajské, nikoliv lokální.⁴⁵²

Budeme-li hodnotit spolupráci neziskových organizací a samosprávných celků, pak je třeba rozlišovat dvě roviny. Zatímco spolupráce s městem Třebíč je ze strany neziskových organizací jednoznačně klasifikována jako vynikající, v případě mikroregionu ve smyslu orgánu reprezentujícího svazek obcí se toto tvrdit nedá. Výborná spolupráce s městem Třebíč je dána zejména osobou koordinátorky neziskových aktivit, která dlouhodobě působí na městském úřadě ve Třebíči a která je s většinou neziskových organizací v osobním kontaktu. Obdobná situace existuje rovněž na úrovni krajské. Neziskové organizace jsou pravidelně informovány o pořádaných akcích, seminářích, možnostech financování apod. Mají rovněž možnost účastnit se pravidelných pracovních skupin, které připravují koncepční dokumenty města nebo kraje. Naopak samosprávné celky recipročně využívají služeb neziskových organizací, a to např. při PR aktivitách během konkrétních akcí.

Oproti tomu spolupráce neziskových organizací s mikroregionem zaznamenána nebyla. Neziskové organizace neusilují o spolupráci, neobracejí se na představitele mikroregionu, tak jak to činí např. v případě města (pronájem budov, finanční zdroje). Rovněž mikroregion samotný nenabízí neziskovkám zapojení do přípravy projektů, které usilují o finanční prostředky ze strukturálních fondů, na rozdíl od iniciativy vycházející ze strany města, kraje a orgánů ústřední státní správy, tedy ministerstev. Tato skutečnost je dána zejména rozdílným zaměřením zkoumaných subjektů (zatímco neziskové organizace hledají možnosti financování pro oblast kultury a sociálních služeb, soustředí se zástupci mikroregionu na podporu cestovního ruchu v oblasti, zejména stavbu cyklostezek, ubytovacích zařízení apod.). Otázkou však zůstává, zda by efektivní spolupráce zmíněných aktérů nevedla k ještě smysluplnějšímu uplatnění získaných prostředků, resp. ke zvýšení šancí plánované projekty získat.

Spolupráci neziskových organizací daného mikroregionu a ústřední státní správy je nutno chápat v kontextu jejich zapojení do přípravy operačních projektů, obdobně jako u již zmíněných koncepčních dokumentů na lokální a krajské úrovni. Zde je třeba konstatovat, že neziskové organizace mikroregionu samostatně nezasahovaly do přípravy operačních programů. Pokud se jednání účastnily, pak se jednalo o účast nepřímou, zpravidla skrze zástupce několika neziskových organizací nebo skrze zástupce, který vycházel z roviny krajské (např. zaměstnanec krajské samosprávy k tomu určeného). Potvrzuje se tak, že zatímco krajské samosprávy zcela

⁴⁵² V této souvislosti je třeba zmínit tzv. KOUS - Kordinační uskupení neziskových organizací Kraje Vysočina, které slouží jako všeoborová platforma neziskových organizací. Tato platforma do značné míry zastupuje neziskové organizace při jednání s krajskými i národními orgány.

zásadně ovlivňují stav neziskového sektoru a potažmo tak i občanské společnosti,⁴⁵³ kdy je tento proces nutno chápat recipročně, tedy tak, že krajské samosprávy výrazně formulují regionální rozvoj na národní úrovni, o lokální rovině toto tvrzení neplatí, alespoň ne ve vazbě na tvorbu operačních programů. Efektivnost a akceschopnost vychází skutečně až z úrovně krajské.

Komunikaci jednotlivých složek procesu (neziskové organizace, samospráva, státní správa) značně ulehčují vymoženosti internetu, díky kterým je komunikace rychlejší, transparentnější a účinnější. Její efektivní využití je však primárně dáno přístupem k informacím resp. k zasvěceným osobám, které umožní zapojení do daných informačních struktur a posléze přípravného procesu, čímž se potvrzuje nutnost existence neformálních personálních kanálů. Tato skutečnost je markantní především v souvislosti s konečným rozhodovacím procesem. Jedná se tak o poměrně jasný případ toho, jakým způsobem ovlivňuje ústřední státní správa (potažmo regionální a lokální samospráva) situaci neziskového sektoru.

Dalším zásadním momentem je otázka financování. Zde se naopak ukazuje působení lokálních samospráv jako klíčové, ať již se jedná o samosprávu krajskou nebo samosprávu městskou. Převážná většina dotazovaných neziskových organizací udává, že bez příspěví města nebo kraje by jejich fungování bylo ohroženo. Pouze mizivá část neziskových organizací nalezne prostředky a odvahu zapojit se do operačních programů, které vyžadují spolufinancování a představují neobvyklou administrativní zátěž. Tyto dva momenty jsou rovněž označovány za klíčové problémy v oblasti spolupráce neziskového sektoru a státní správy v kontextu strukturální politiky v České republice. Je pozoruhodné, že na této skutečnosti se shodují jak představitelé neziskových organizací, tak představitelé státní správy a samosprávy. Jistá nejednotnost, roztříštěnost či neucelenost ve vystupování neziskového sektoru v procesu předkládání projektů pro operační programy je pak významným problémem pro ústřední státní správu, která v žadatelích nevidí jasného partnera a tudíž neodhadne, jak dalece jsou žadatelé zodpovědní a schopni přidělené prostředky smysluplně využít. **Je tedy vhodné, aby neziskové organizace konzultovaly své požadavky samy mezi sebou, na základě dosažitelných informací formulovaly jasné cíle a posléze vytvářely silná uskupení, jejichž hlas bude představovat hmatatelného partnera pro státní správu.**

⁴⁵³ Stachová, Jana: Občanská společnost v regionech České republiky, Sociologický ústav Akademie věd České

IX. Přílohy

Tabulka č. 4.2.: Příklad obsahové analýzy tisku

POUŽÍVÁNÍ TERMÍNŮ „Svobodný svět“ a „Západ“		Počet výskytů		Procentuální změna výskytů
		1988	1993	
New York Times	Svobodný svět	71	44	- 38
	Západ	46	144	213
Washington Post	Svobodný svět	112	67	- 40
	Západ	36	87	142
Congressional Report	Svobodný svět	356	114	- 68
	Západ	7	10	43

Zdroj: Lexis/Nexis. Počet výskytů označuje počet článků obsahujících termíny „Svobodný svět“ nebo „Západ“. In Huntington, Samuel: *Sřtět civilizací*, Rybka Publishers: Praha, 2001, str. 49

Příloha č. 5.4.1.: Pojetí tříd podle Paula Bourdieuho

Paul Bourdieu navazuje na weberovský přístup v pojetí tříd a definuje je rozdílným vkusem. Ten je empiricky pozorovatelný a v řadě projevů životního stylu i měřitelný (např. styl oblékání, skladba aktivit volného času a jejich preference, preference uměleckých žánrů, pěstované sociální kontakty atd.) Tři druhy vkusu, které lze považovat za strategie sociálního chování a jednání, odlišují od sebe tři základní třídy:

1. vyšší třídu, která má sklon k odlišení, má v moci inovace při přetváření kultury a životního stylu, ovládá dominantní kulturu a diktuje vzory životního stylu;

2. střední třídu, která má sklon k akumulaci ekonomického i neekonomického bohatství a snaží se vyrovnat vyšší třídě; vkus je označován jako dobrá kulturní vůle;
3. nižší třída – ovládaná, vědomá si toho, že nic nediktuje, ale pouze se přizpůsobuje tomu, co je jí dovoleno; používá strategii volby nutného.⁴⁵⁴

Příloha č. 5.6.2.5.: Shrnutí vývoje pojmu občanské společnosti podle Rakušanové

Pojetí občanství je ve své podstatě identické s měšťanem, a občanská společnost s měšťanskými hodnotami. V německém kontextu se často hovoří o tzv. "Kulturation" – důraz je kladen na příslušnost k národu, nikoliv na teritorium. Obdobně v Nizozemsku je občanství spojeno s měšťanským statutem – příslušností k měšťanské vrstvě. Ve vztahu ke státu je toto pojetí občanství pasivní – protože je důsledkem jeho činnosti. V současné době probíhá v Německu diskuse o interpretaci občanství – první strana vychází z francouzské revoluční tradice a klade důraz na politickou identitu (Verfassungspatriotismus). Druhá interpretuje členství v obci na základě etnické příslušnosti, jazyka a kultury a především sdílených dějin.⁴⁵⁵

V minulosti byla demokracie a občanství spojována výhradně s národními státy. Národní stát představoval územní jednotku homogenní jak právně, tak byrokratickou kontrolou. Státnost byla považována za nutnou podmínku demokracie – stát představoval pojítko mezi občany a vládou.⁴⁵⁶ Rakušanová uvádí, že v tomto kontextu představuje EU významný posun – dochází k přesunu byrokratických a právních pravomocí z národní na nadnárodní úroveň, k rozvolnění vztahu mezi občany a politickou reprezentací na nadnárodní úrovni, zároveň zdůrazňuje demokratický deficit evropských institucí. Evropská politická reprezentace hovoří o evropském veřejném mínění, o formování evropského lidu, otázka evropského občanství je však stále odvozena od občanství národního – evropským občanem je občan národního státu.⁴⁵⁷

⁴⁵⁴ Hudečková Helena, Lošťák, Michal: Sociologie a její aplikace v regionálním/rurálním rozvoji, CZU: Praha, 2002, str. 58

⁴⁵⁵ Rakušanová Petra, Řeháková Blanka: Participace, demokracie a občanství v evropském kontextu, Sociologický ústav Akademie věd České republiky, Praha, 2006, str. 22 pp.

⁴⁵⁶ Ibid, str. 24

⁴⁵⁷ Ibid, str. 24

Tabulka č. 5.6.2.6.: Počet obyvatel připadajících na jednotlivé typy organizací (členění podle krajů)

<i>Kraj</i>	<i>Nadace</i>	<i>Nadační fond</i>	<i>Obecně prospěšná společnost</i>	<i>Účelová zařízení církví</i>	<i>Občanská sdružení</i>	<i>Organizační jednotka sdružení</i>
Hlavní město Praha	1834	5530	9172	3840	148	519
Středočeský	18116	38732	31200	1992	176	364
Jihočeský	21530	9182	13008	1683	203	201
Plzeňský	16149	23872	21962	1700	228	217
Karlovarský	33704	21667	33704	1850	232	379
Ústecký	45499	38999	19046	2105	219	447
Liberecký	32852	30506	20337	2043	223	325
Královéhradecký	9622	10348	36564	1769	205	283
Pardubický	13696	14905	19491	1891	211	257
Vysočina	23536	14794	39830	1767	189	242
Jihomoravský	26729	11455	23886	2273	230	348
Zlínský	49035	8388	37498	2560	276	388
Olomoucký	24715	10592	23726	1648	219	297
Moravskoslezský	34162	18319	31600	2655	294	540

Zdroj: Rada vlády pro nestátní neziskové organizace (2003) in Rakušanová Petra, Stašková Barbora: Organizovaná občanská společnost v České republice, Professional Publishing: Praha, 2007, str. 43

Příloha č. 5.6.2.7.: Typy neziskových organizací

	Občanské sdružení	Obecně prospěšná společnost	Nadace	Nadační fond
Definice	Sdružení fyzických a právnických osob	Subjekt poskytující obecně prospěšné služby všem za stejných podmínek	Účelové sdružení majetku zřízené za účelem dosahování obecně prospěšného cíle	Účelové sdružení majetku zřízené za účelem dosahování obecně prospěšného cíle
	Vzniká za účelem realizace společného zájmu	Typickým znakem je členská základna	Tímto cílem se rozumí zejména rozvoj duchovních hodnot, ochrana lidských práv nebo humanitárních hodnot, ochrana přírodního prostředí, kulturních památek a tradic a rozvoj vědy	Nadační příspěvky se poskytují z výnosů nadačního jmění a z ostatního majetku nadace
		Zisk nemůže být přerozdělován mezi zakladatele nebo zaměstnance	Zisk je používán na financování dalších aktivit společnosti	Nadační fond nezřizuje nadační jmění a pro dosažení účelu smí použít veskerý svůj majetek
Podnikatelské aktivity	Nesmí být hlavním cílem sdružení, pouze prostředkem k dosažení tohoto cíle; pokud aktivita naplňuje podmínky živnostenského zákona, není nutné získat živnostenské oprávnění.	Může být realizována doplňková činnost, kterou je dosaženo účinnější využití majetku a není ohrožena kvalita, rozsah a dostupnost obecně prospěšných služeb.	Vyloučeny kromě specifických případů: a) pronájem nemovitostí, b) pořádání loterií, tombol a veřejných sbírek, c) pořádání kulturních, společenských, sportovních a vzdělávacích akcí, d) podíl na podnikání akciových společností v zákonem omezeném rozsahu.	Vyloučeny kromě specifických případů: a) pronájem nemovitostí, b) pořádání loterií, tombol a veřejných sbírek, c) pořádání kulturních, společenských, sportovních a vzdělávacích akcí.
Právní úprava	<i>Zákon č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů</i>	<i>Zákon č. 248/1995 Sb., o obecně prospěšných společnostech</i>	<i>Zákon č. 227/1997 Sb., o nadacích a nadačních fondech</i>	<i>Zákon č. 227/1997 Sb., o nadacích a nadačních fondech</i>

Zdroj: Informační centrum neziskových organizací, březen 2006 in Rakušanová Petra, Stašková Barbora: Organizovaná občanská společnost v České republice, Professional Publishing: Praha, 2007, str. 107 nn. (zkrácená verze)

**Příloha č. 5.8.1.2.: Přehled populace zemí evropských společenství podle typu oblastí
(prosinec 2006)**

	Urbánní (%)	Suburbánní (%)	Rurální (%)
Rakousko	34,70	25,28	40,02
Belgie	56,92	38,23	4,86
Kypr	69,70	25,60	4,70
Česká republika	22,80	45,58	31,63
Dánsko	30,33	39,42	30,26
Estonsko	69,29	0,00	30,71
Finsko	35,00	30,00	35,00
Francie	53,40	23,90	22,71
Německo	48,81	35,80	15,39
Řecko	56,67	15,78	27,54
Maďarsko	33,90	33,70	32,40
Island	62,76	0,00	37,24
Irsko	42,56	17,93	39,51
Itálie	48,43	38,01	13,56
Lotyšsko	64,37	2,73	32,90
Litva	55,19	7,17	37,67
Lucembursko	44,27	38,39	17,34
Malta	100,00	0,00	0,00
Nizozemí	65,80	31,97	2,23
Norsko	24,34	25,06	50,60
Polsko	48,83	18,72	32,44
Portugalsko	30,45	43,96	25,59
Slovensko	35,59	34,44	29,97
Slovinsko	22,06	38,28	39,67
Španělsko	54,67	22,96	22,37
Švédsko	40,00	43,30	16,70
Velká Británie	61,32	28,31	10,37
EU-25 plus 2	50,06	29,88	20,06

Zdroj: Bridging the Broadband Gap: Benchmarking broadband Europe, European Commission, Brussels, May 2007, str. 6

Příloha č. 5.8.2.2.: Principy regionální politiky:

Regionální politika při financování jednotlivých projektů vychází ze sedmi základních principů:

1. Princip koncentrace

- jde o koncentraci úsilí, tj. prostředky jsou využívány pouze k realizaci projektů podle předem stanovených cílů;
- prostředky jsou navíc cíleny do regionů s největšími problémy a jsou přidělovány na projekty maximálně napomáhající řešení těchto problémů;

2. Princip partnerství

- na základě tohoto principu dochází k navázání velmi úzké spolupráce mezi orgány na všech úrovních (tj. mezi Evropskou komisí, orgány na národní, regionální a místní úrovni, jednotlivými podniky a osobami), které společně rozhodují o alokaci finančních prostředků z fondů;
- tento princip je realizován jak na úrovni *vertikální* (Evropská komise, stát, region), tak i na úrovni *horizontální* (partnerství v rámci členského státu nebo regionu);

3. Princip programování

- prostředky fondů jsou programově vkládány do víceletých a víceoborových programů, jejichž vypracováním jsou pověřeny vlády jednotlivých členských zemí;
- při udělování prostředků je důraz kladen na co možná nejkompexnější přístup k řešení problémového regionu;

4. Princip adicionality (doplňkovosti)

- prostředky fondů mají pouze doplňovat investice vynakládané jednotlivými členskými státy, tj. nesmí docházet ke snižování investičních výdajů ze státního rozpočtu členského státu do určených problémových oblastí;
- veřejné výdaje by přitom měly vykazovat mírně rostoucí tendenci, musí být zabráněno jejich poklesu v návaznosti na získání prostředků z fondů;

5. *Princip monitorování a vyhodnocování*

- před schválením konkrétního projektu musí být podrobně vyhodnoceny jeho dopady, velký důraz se klade také na průběžné monitorování realizace a následné zhodnocení skutečných přínosů projektu;

6. *Princip solidarity*

- prolíná se celkovou koncepcí regionální politiky (politiky soudržnosti);
- obnáší zásadu společné podpory vyspělejších zemí ve prospěch financování zvyšování životní úrovně a ekonomického rozvoje zemí méně vyspělých prostřednictvím společného rozpočtu Evropské unie;

7. *Princip subsidiarity*

- je základním principem, na němž je založena celá evropská integrace;
- znamená nutnost realizovat jednotlivé akce na co nejnižší možné úrovni rozhodování, je-li možné tuto realizace zajistit;
- v rámci regionální politiky je tento princip uplatňován při výběru projektů k realizaci a jejich následné kontrole příslušnými národními orgány.⁴⁵⁸

⁴⁵⁸ Vilamová, Šárka: Čerpáme zdroje Evropské unie, Grada: Praha, 2005, str. 12nn

Příloha č. 5.8.3.1.: Rozdělení spolufinancování z fondů EU mezi jednotlivé cíle a operační programy v České republice v období 2007–2013.

Konvergence: indikativní alokace podle fondů a programů (EUR)

Operační program	Celkem
ERDF a FS	
OP Podnikání a inovace	3 041 312 546
OP Výzkum a vývoj pro inovace	2 070 680 884
OP Životní prostředí	4 917 867 098
OP Doprava	5 759 081 203
Integrovaný operační program	1 553 010 664
NUTS II Střední Čechy	559 083 839
NUTS II Jihozápad	619 651 254
NUTS II Severozápad	745 911 021
NUTS II Jihovýchod	704 445 636
NUTS II Severovýchod	656 457 606
NUTS II Moravskoslezsko	716 093 217
NUTS II Střední Morava	657 389 413
OP Technická pomoc	258 835 110
ESF	
OP Lidské zdroje a zaměstnanost	1 814 952 706
OP Vzd. pro konkurenceschopnost	1 811 845 772
Celkem OP cíle Konvergence	25 886 617 969

Cíl Konkurenceschopnost: indikativní alokace podle fondů a programů (EUR)

Operační program	Celkem	Podíl z celkové částky
ERDF		
OP Praha Konkurenceschopnost	294 934 439	70,90 %

ESF		
OP Praha Adaptabilita	121 052 076	29,10 %
Celkem OP cíle Konkurenceschopnost	415 986 515	100,00 %

Cíl Evropská územní spolupráce: indikativní alokace podle fondů a programů (EUR)

Operační program	Celkem	Podíl z celkové částky
ERDF		
Přeshraniční spolupráce	351 589 957	90,37 %
Trans-nacionální spolupráce	37 461 150	9,63 %
Celkem cíl Evropská územní spolupráce	389 051 107	100,00 %

Celkový příspěvek Společenství podle fondů (EUR)

Fond	Celkem	Podíl z celkové částky
Celkem ERDF	14 124 782 598	52,92 %
Celkem FS	8 819 022 439	33,04 %
Celkem ESF	3 747 850 554	14,04 %
Celkem	26 691 655 591	100,00 %

K těmto prostředkům z fondů EU je třeba dále připočítat národní zdroje pro spolufinancování ve výši přibližně 4,7 mld. Eur.⁴⁵⁹

⁴⁵⁹ Srovnej stránky Ministerstva pro místní rozvoj, www.mmr.cz; ministerstva financí, www.mfcr.cz; Institutu státní správy www.iss-edu.cz; Infostránky DG Regio, http://ec.europa.eu/regional_policy/policy/fonds/2007-2013-by-objective_large_en.gif

Příloha č. 5.8.3.3.: Přehled strukturální pomoci za minulé období 2004 - 2006

a) programy na programovací období 2004 - 2006

Operační programy

- Společný regionální operační program (SROP)
- OP Infrastruktura
- OP Rozvoj venkova a multifunkční zemědělství
- OP Rozvoj lidských zdrojů
- OP Průmysl a podnikání

Jednotné programové dokumenty

- JEDNOTNÝ PROGRAMOVÝ DOKUMENT PRO CÍL 2
- JEDNOTNÝ PROGRAMOVÝ DOKUMENT PRO CÍL 3

Iniciativy Společenství

- Interreg IIIA ČR-Bavorsko
- Interreg IIIA ČR-Rakousko
- Interreg IIIA ČR-Slovensko
- Interreg IIIA ČR-Polsko
- Interreg IIIA ČR-Sasko
- Interreg IIIB CADSES
- Interreg IIIC
- ESPON
- INTERACT
- EQUAL
- LEADER+
- URBACT

Fond soudržnosti

Strukturální pomoc

2000 – 2006 **213,00 mld.**

Strukturální fondy	195,00 mld.
• Prioritní cíle	182,45 mld.
Cíl 1	135,90 mld.
Cíl 2	22,50 mld.
Cíl 3	24,05 mld.
• Iniciativy Společenství	10,44 mld.
• Rybolov	1,11 mld.
• Inovační činnost	1,00 mld.

Kohezní fond **18,00 mld.**

Částky v Eurech, v cenách roku 1999

Zdroj: Evropská unie regionům, Delegation Evropské Komise v České republice: Praha, 2002, str. 8

Za zmínku stojí Program nazvaný „Školící střediska“, který u nás probíhal v **rámci Operačního programu Průmysl a Podnikání (OP PP)**. Byl zaměřen na oblast hospodářského rozvoje, zejména na posílení konkurenceschopnosti průmyslu a podnikatelských služeb. Konkrétním cílem programu „Školící střediska“ bylo v jednotlivých regionech zlepšit podmínky pro rozvoj lidských zdrojů zajištěním infrastruktury potřebné pro školení a vzdělávání pracovníků podniků, včetně pracovníků na různých úrovních řízení podniku, v oblasti produkčního procesu pak vedoucí k osvojení nových klíčových dovedností pracovníků odpovídajících požadavkům vykonávané činnosti na kvalitativně vyšší úrovni.⁴⁶⁰

Dalším instrumentem, který výrazně napomohl rozvoji českých regionů, byl **Společný regionální operační program (SROP)**. Hlavním cílem programu bylo přispět k dosažení trvalého hospodářského růstu i růstu kvality života obyvatel regionů. Příjemci dotací z programu SROP byly kraje, obce, mikroregiony (svazky obcí), ale i podnikatelé a neziskové organizace. Zajímavé bylo, že žadatelé nemuseli být z regionu, kde žádali podporu projektu. Projekty však vždy musely přinést prospěch regionu, v němž žadatel žádal.⁴⁶¹

⁴⁶⁰ Poradce v kostce, Ze sbírky zákonů, V/2005, PORADCE s. r. o.: Český Těšín, 2005, str. 251 resp. 256

⁴⁶¹ Ibid, str. 246; viz. též stránky Ministerstva průmyslu a obchodu, www.mpo.cz

Z pohledu finančních zdrojů bylo pro Regionální podporu podnikání vyčleněno 45,138 mil. Eur, pro Regionální rozvoj infrastruktury 196,999 mil. Eur, pro Rozvoj lidských zdrojů v regionech 92,303 mil. Eur a pro Rozvoj cestovního ruchu 108,086 mil. Eur. Na realizaci programu se podílely kraje prostřednictvím sekretariátů regionálních rad, dále pak příslušné pobočky Centra pro regionální rozvoj a agentury CzechInvest.⁴⁶²

Příloha č. 5.8.3.4.: Definice pojmu "projekt"

- a) Projektem se rozumí proces (příprava) sestávající ze vzájemně koordinovaných a řízených činností prováděných ve vymezeném časovém období k zabezpečení cílů definovaných ve schváleném programu nebo podprogramu, jehož realizace vyžaduje vypracování projektové dokumentace.
- b) Projekt je charakterizován jedinečností, systémovostí, omezenými zdroji, nejistotou a rizikem.
- c) Projekt je snaha o dosažení inovace (změny vedoucí k novému stavu), při které je prováděna řada činností vedoucích k vytvoření očekávaného výstupu (produktu) nebo k vyvinutí a zavedení určité technologie. Cílového stavu (inovace) musí být dosaženo během limitovaného času, v rámci omezených zdrojů a nákladů při dosažení požadovaných kvalitativních parametrů.
- d) Projekt je proces směřující k dosažení stanovených cílů na základě předem definované strategie.⁴⁶³

Příloha č. 5.8.3.5.: Typy předkládaných projektů:

Národní projekty: jsou založeny na přímém přidělení prostředků programu na realizaci nebo k doplnění národních programů a politik. Vyznačují se jasně stanoveným národním rámcem a jsou zaměřeny na cílové skupiny jednotlivců. Musí splňovat princip adicionality a kritérium přidané hodnoty. Předkladatelem národního projektu může být pouze subjekt s oprávněním k implementaci národních politik a programů v dané oblasti, tj. konečný příjemce.

⁴⁶² Op. cit., str. 246; www.mpo.cz

Systémové projekty: slouží k rozvoji národních politik a programů na modernizaci (tj. rozšíření kapacity a kvality nabídky) veřejných služeb. Prostředky příslušného programu jsou na tyto projekty přidělovány přímo. Předkladatelem je výhradně konečný příjemce.

Grantová schémata: forma tzv. skupinového projektu. Skupinový projekt v sobě zahrnuje množství akcí (grantových projektů v rámci grantového schématu). Grantové schéma je tedy projektem předkládaným konečným příjemcem, který v případě úspěchu tohoto projektu umožňuje podávání grantových projektů konečných uživatelů.

Grantové projekty: jde o projekty předkládané v rámci grantových schémat na základě výzvy k podávání projektových žádostí a oznámení administrátora grantového schématu. Tyto projekty jsou zaměřeny zejména na cílové skupiny jednotlivců, případně organizací a jsou iniciovány aktéry na regionální a místní úrovni. Předkladatelem je konečný uživatel, administrátorem projektových žádostí je pak konečný příjemce.

Individuální projekty: projekty, které nejsou zastřešeny grantovým schématem a jehož realizátoři obdrží podporu přímo. Konečný příjemce je zde totožný s konečným uživatelem podpory.

V rámci grantových schémat jsou rozlišovány dva typy subjektů, které mohou být žadateli o podporu ze strukturálních fondů:

- a) **Konečný uživatel** – jde o subjekt, který obdrží dotaci ze strukturálních fondů a který realizuje projekt (např. v rámci grantového schématu může být konečným uživatelem malý a střední podnik, který obdrží podporu k realizaci určité akce od konečného příjemce). Nejedná-li se o grantové schéma, je tento subjekt totožný s konečným příjemcem.
- b) **Konečný příjemce** – je subjekt, který žádá Řídící orgán o příspěvek ze strukturálních fondů, a v případě, že je zároveň konečným uživatelem, přijímá prostředky ze SF od Platebního orgánu. Dle čl.9 Nařízení Rady (ES) 1260/1999, jde o „veřejný nebo soukromý subjekt odpovědný za zadávání a realizaci projektu“.⁴⁶⁴

⁴⁶³ www.iss-edu.cz

⁴⁶⁴ Podrobně www.iss-edu.cz; www.strukturalni-fondy.cz; Grantový poradce. Průvodce pro profesionální dotační poradce a odborníky státní správy, GRANT ADVISOR, spol. s r. o.: Brno, říjen 2006

Příloha č. 5.8.3.6.: Výčet povinných příloh dokládaných k vyplnění elektronické žádosti neinvestičního projektu v programu OP RLZ:

Doklad o právní subjektivitě žadatele

Prohlášení o bezdlužnosti vůči veřejné správě a zdravotním pojišťovnám

Prohlášení každého partnera o partnerství (jestliže má žadatel partnery)

Prohlášení malých a středních podniků o jejich velikosti

(jestliže je žadatel malým nebo středním podnikem)

Přehled ekonomické a finanční situace žadatele, který je podnikatelským subjektem

Specifické povinné přílohy

Příloha č. 5.8.3.7.: Specifikace cílů předkládaného projektu v kontextu příslušných operačních programů

Globální cíl: odpovídá cílům příslušné prioritní osy operačního programu, do něžž je projekt zasazen.

Specifické cíle: důvod, proč projekt vůbec vznikl, dosažení specifických cílů je účelem projektu.

Výstupy projektu: kvantifikovatelné výstupy, jichž se dosáhlo realizací jednotlivých činností.

Činnosti: aktivity prováděné v rámci projektu, které vedou přímo k dosažení požadovaných výstupů.

Zdůvodnění podpory (intervenční logika): vytyčuje základní strategii projektu – činnosti a prostředky vedoucí k očekávaným výstupům, pomocí nichž bude možné dosáhnout účelu projektu, který napomůže dosažení globálního cíle příslušného operačního programu.

Objektivně ověřitelné ukazatele: kvantitativní a kvalitativní ukazatele efektivity a účelnosti projektu (slouží k ověření dosažení výstupů, výsledků (cílů) a dopadů projektu; uvedené ukazatele by měly odpovídat monitorovacím indikátorům zveřejněným ke každému z operačních programů).

Zdroje a prostředky ověření: zdroje informací, z nichž lze ověřit dosažení ukazatelů vztahujících se k výstupům a cílům.

Předpoklady a rizika: identifikace vnějších faktorů neovlivnitelných žadatelem, které ale mohou ovlivnit dosažení výstupů a cílů definovaných v projektu a jeho dlouhodobou udržitelnost; odpovídají na otázku „za jakých předpokladů dojde k dosažení uvedených výstupů/cílů?“ nebo „jaká rizika mohou ohrozit dosažení uvedených výstupů/cílů?“

Příloha č. 5.8.3.8.: Rady Institutu státní správy, na co být ostražitý při předkládání projektů:

Pokud nejsou výsledky měřitelné, nelze rozeznat úspěch od neúspěchu!

Nelze-li určit úspěch, není možné jej odměnit!

Nelze-li jednoznačně odměnit úspěch, hrozí odměňování neúspěchu!

Nelze-li určit úspěch, není možné si z něj brát příklad!

Nelze-li rozpoznat neúspěch, není možné jej napravit!

Není-li možné prokázat výsledky, projekt si nezaslouží veřejnou podporu!⁴⁶⁵

Souhrn č. 6.2.1.: Charakteristika tématických operačních programů:

- a) OP Doprava - investiční infrastrukturní projekty (financované z ERDF a FS)

Např. modernizace železničních koridorů transevropských dopravních sítí (TEN-T), modernizace a zkapacitnění úseků kategorie D, R a ostatních silnic I. tříd sítě TEN-T, opatření k minimalizaci vlivů již dokončených staveb na životní prostředí a veřejné zdraví, elektrizace dalších železničních tratí mimo sítě TEN-T, budování obchvatů a zklidňování dopravy v obydlené zástavbě mimo sítě TEN-T, rozvoj sítě metra v Praze, vyšší zapojení železniční a vnitrozemské vodní dopravy do přepravních řetězců apod.

- b) OP Životní prostředí - investiční infrastrukturní projekty (financované z ERDF a FS)

Např. čistírny odpadních vod, úpravny vody, informační systémy předpovědní povodňové služby, rekonstrukce spalovacích zdrojů, budování zařízení na využívání odpadů, sanace kontaminovaných lokalit, infrastruktura pro program REACH, implementace soustavy Natura 2000 včetně monitoringu zvláště chráněných území, výsadba a obnova remízů, alejí, větrolamů, ochrana proti vodní a větrné erozi, zjištění negativních důsledků hornické činnosti, tvorba environmentálních informačních materiálů, instalace obnovitelných zdrojů energie, např. solární systémy, kotle na biomasu, tepelná čerpadla, využití odpadního tepla atd.

⁴⁶⁵ viz. www.iss-edu.cz

c) OP Podnikání a inovace - investiční infrastrukturní projekty (financované z ERDF)

Např. podpora začínajícím podnikatelům, rozvoj informačních a komunikačních technologií, výstavba a rekonstrukce zařízení na výrobu a rozvod elektrické a tepelné energie z obnovitelných zdrojů, ochrana práv průmyslového vlastnictví, posílení vývojové a inovační kapacity podniků, podpora podnikatelských inkubátorů, infrastruktura pro rozvoj lidských zdrojů, příprava projektů podnikatelských nemovitostí a regionální infrastruktury, podpora nabídky kvalitních poradenských služeb, marketingová připravenost malých a středních podniků s cílem zvýšit jejich konkurenceschopnost na zahraničních trzích apod.

d) OP Výzkum a vývoj pro inovace - investiční infrastrukturní projekty

(financované z ERDF)

Např. obnova výzkumných a vývojových laboratoří a na jejich vybavení moderní přístrojovou technikou, výstavba, rekonstrukce a rozšíření kapacit center excelence, vybudování, rekonstrukce a rozšíření kapacit vědy a výzkumu (VaV) ve veřejném sektoru včetně terciárního vzdělávání, zlepšení informovanosti veřejnosti o VaV apod.

e) OP Lidské zdroje a zaměstnanost - neinvestiční neinfrastrukturní projekty

(financovány z ESF)

Např. další profesní vzdělávání podporované zaměstnavateli, uplatňování pružných forem organizace práce, zprostředkování zaměstnání, poradenské činnosti a programy, rekvalifikace, podpora začínajícím OSVČ, doprovodná opatření k získání a udržení zaměstnání, rozvoj institucí služeb zaměstnanosti, vzdělávání subjektů působících v oblasti sociálního začleňování, poradenské činnosti a programy pro sociálně vyloučené skupiny, podpora činností odstraňujících bariéry rovného přístupu ke vzdělání a zaměstnání, posilování etických standardů a zefektivnění řízení lidských zdrojů ve veřejné správě včetně vzdělávání zaměstnanců úřadů veřejné správy, politiků apod.

f) OP Vzdělávání pro konkurenceschopnost - neinvestiční neinfrastrukturní projekty (financované z ESF)

Např. zavádění vyučovacích metod, organizačních forem a výukových činností včetně tvorby modulových výukových programů s důrazem na mezipředmětové vazby pro rozvoj klíčových kompetencí, zlepšování podmínek pro využívání ICT pro žáky i učitele, a to i mimo vyučování, podpora nabídky asistenčních služeb pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami, rozvoj kompetencí pedagogů, rozšíření výuky v cizích jazycích, tvorba a modernizace kombinované a distanční formy studia, rozšíření výchovy k podnikatelství a inovacím, podpora mobility pracovníků mezi pracovišti výzkumu a vývoje a podnikatelským sektorem, stáže studentů, pedagogů a vědeckých pracovníků v soukromém a veřejném sektoru, podpora dalšího vzdělávání apod.

g) Integrovaný operační program - investiční infrastrukturní projekty (financované z ERDF)

Např. podpora služeb informační společnosti vč. elektronické veřejné správy - eGovernment, digitalizace vybraných datových zdrojů, investiční podpora při zajištění dostupnosti služeb umožňující návrat příslušníků nejvíce ohrožených sociálně vyloučených romských lokalit zpět na trh práce a do společnosti, modernizace přístrojového vybavení a zvýšení úrovně technického zázemí zdravotnických zařízení, vybudování školících středisek služeb zaměstnanosti a spolupracujících organizací, modernizace systému krizového a havarijního managementu, zavádění standardů ve službách cestovního ruchu, podpora prezentace ČR jako destinace cestovního ruchu, podpora tvorby a aktualizace územních plánů obcí, regenerace bytových domů v problémových lokalitách - ekologické a energeticky efektivní sanace bytových domů, opravy konstrukčních nebo funkčních vad konstrukce domu apod.

h) OP Technická pomoc

Podpora řízení a implementace fondů EU v ČR - např. podpora monitorování, evaluace, publicity apod.⁴⁶⁶

⁴⁶⁶ Zdroj: www.strukturalni-fondy.cz; internetový server Ministerstva pro místní rozvoj, čerpáno průběžně v letech 2002 - 2008

X. Seznam literatury v abecedním pořadí

Prameny:

ANTI-HUNGER PROGRAMME, Reducing hunger through sustainable agricultural and rural development and wider access to food, FAO: Rome, July 2002

Budapešťská deklarace o inovaci venkova, Závěrečná konference COST Akce 12 o inovaci venkova: Budapešť, duben 2002

Efektivní veřejná správa a přátelské veřejné služby - Strategie realizace Smart Administration v období 2007 - 2015, Draft, Ministerstvo vnitra České republiky: Praha, duben 2007

European AgriCultural Convention, A Rural Future for the Larger Europe, European Parliament Draft Document: Brussels, June 2002

European AgriCultural Convention: The opportunity of the Mid Term Review, Summary of Recommendations addressed to the European Council Summit in Copenhagen: December 2002

Integrovaný operační program, Ministerstvo pro místní rozvoj: Praha, 2007

Národní rozvojový plán ČR 2007 – 2013, Ministerstvo pro místní rozvoj: Praha, leden 2006

Národní strategický rozvojový rámec ČR 2007 – 2013, Ministerstvo pro místní rozvoj: Praha, červenec 2007

Obnovená strategie udržitelného rozvoje České republiky, Ministerstvo životního prostředí: Praha, 2007

Operační program Lidské zdroje a zaměstnanost, Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR: Praha, 2007

Operační program Podnikání a inovace, Ministerstvo průmyslu a obchodu ČR: Praha, 2007

Operační program Vzdělávání pro konkurenceschopnost, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy: Praha, 2007

Operační program Životní prostředí, Ministerstvo životního prostředí: Praha 2007

Regionální operační program NUTS II Jihovýchod, Jihomoravský kraj, Kraj Vysočina: Jihlava/Brno, srpen 2007

Strategie regionálního rozvoje České republiky pro léta 2007–2013, Ministerstvo pro místní rozvoj: Praha, 2006

Strategie rozvoje mikroregionu Třebíčsko, Regionální rozvojová agentura Vysočina/Mikroregion Třebíč: 2002 (aktualizace duben 2007)

Strategie udržitelného rozvoje města Třebíče do roku 2015, MěÚ Třebíč, květen 2006

Systém strategického plánování, MěÚ Třebíč, květen 2006

The European Union and Developing Countries after Cancun: common objectives regarding agricultural policies and food security, Draft Document: Brussels, June 2002

Usnesení Vlády České republiky ze dne 22. února 2006 č. 175 k Návrhu Národního rozvojového plánu České republiky na léta 2007 až 2013

Usnesení Vlády České republiky č. 560 ze dne 17. května 2006 ke Strategii regionálního rozvoje ČR na léta 2007 až 2013

Zásady Zastupitelstva kraje Vysočina č. 9/2007 ze dne 15. 5. 2007 o poskytování dotací nestátním neziskovým organizacím působícím v oblasti sociálních služeb na realizaci investic, Kraj Vysočina: Jihlava, 27. 3. 2007

Legislativní prameny:

Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the regions: Bridging the Broadband Gap, COM (2006) 129 final, Brussels, 20 March 2006

Council Decision of 20 February 2006 on Community strategic guidelines for rural development, programming period 2007 to 2013, (2006/144/EC)

Council Decision of 6 October 2006 on Community strategic guidelines on cohesion, (2006/702/EC)

Nařízení Rady (ES) č. 1083/2006 ze dne 11. července 2006 o obecných ustanoveních o Evropském fondu pro regionální rozvoj, Evropském sociálním fondu a Fondu soudržnosti a o zrušení nařízení (ES) č. 1260/1999

Regulation (EC) No 1080/2006 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on the European Regional Development Fund and repealing Regulation (EC) No 1783/1999, Regulation (EC) No 1081/2006 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on the European Social Fund and repealing Regulation (EC) No 1784/1999

Rozhodnutí Komise ze dne 4. srpna 2006, kterým se stanoví seznam regionů způsobilých k financování ze strukturálních fondů přechodně a na zvláštním základě v rámci cíle „Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost“ na období 2007–2013, (2006/597/ES)

Zákon č. 128/2000 Sb., o obcích.

Zákon č. 129/2000 Sb., o krajích, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 218/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 248/2000 Sb., o podpoře regionálního rozvoje, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 250/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech územních rozpočtů, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 320/2001 Sb., o finanční kontrole ve veřejné správě a o změně některých souvisejících předpisů, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 420/2004 Sb., o přezkoumávání hospodaření územních samosprávných celků, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 490/2003 Sb., o vydání Klasifikace územních statistických jednotek (CZ–NUTS), ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 62/2003 Sb., o volbách do Evropského parlamentu a o změně některých zákonů.

Zákon č. 247/1995 Sb., o volbách do parlamentu ČR.

Zákon č. 491/2001 Sb. o volbách do zastupitelstev obcí.

Studie/analytické working papers:

Arcaini, E., Boscacci, F., Camagni, R., Capello, R., Porro, G.: Towards a New Urban Rural Partnership in Europe. Strategic Study. Dipartimento per i servizi tecnici nazionali politecnico di Milano - Dipartimento Economia e Produzione: Milan, November 1999
<http://www.nordregio.se/spespn/files/2.3.ruralareas.pdf>, čerpáno 19.12.2003

Anheier, Helmut K., Kendall, Jeremy: Trust and voluntary organisations: Three theoretical approaches. Civil Society Working Paper 5, CCS: London, February 2000

Bubeníček, V., Čopík, J., Hajný, P., Kopřiva, R., Neumanová, T.: Obce jako aktéři politického procesu. Komunitní studie regionálních politických systémů a problematika metodiky jejich zpracování, ČZU: Praha, 2005

Buti, M., Nava, M., Smith, P.M.: An Agenda for a Growing Europe, Making the EU Economic System Deliver, Report of an Independent High-Level Study Group established on the Initiative of the President of the European Commission, Brussels, July 2003

Guidelines on Coordinating the Research Framework Programme and the Structural Funds to support Research and Development, Scientific and Technical Research Committee of the EU (CREST), Brussels, April 2007

The role of civil society and the business community in rural restructuring,
<http://www.scotland.gov.uk/cru/kd01/orange/rocs-05.asp>, čerpáno 25.10.2002

What is social capital, The World Bank,
<http://www1.worldbank.org/prem/poverty/scapital/SChowmeas1.htm>, čerpáno 18.1.2005

Zinnbauer, Dieter: What can social capital and ICT do for inclusion?, Working Paper, Institute for Prospective Technological Studies (IPTS), DG JRC, European Commission, eInclusion Subgroup meeting, Brussels, October 27, 2006

Knihy a odborné publikace:

Blažek, J., Uhlř, D.: Teorie regionálního rozvoje. Nástin, kritika, klasifikace, Karolinum: Praha, 2002

Boučková, B.: Regionální ekonomika a zemědělství in Svatoš, M. a kol.: Ekonomika agrárního sektoru, ČZU: Praha, 1994

Burke, B.: Antonio Gramsci and informal education in Encyclopedia of informal education, <http://www.infed.org/thinkers/et-gram.htm>, čerpáno 23.1.2005

Disman, Miroslav: Jak se vyrábí sociologická znalost, Karolinum: Praha, 1993

Dubet, Francois: Between a Defence of Society and a Politics of the Subject: The Specificity of Today's Social Movements in Current Sociology, July 2004, Vol. 52 (4): 693-716, SAGE Publications: London, Thousand Oaks, CA and New Delhi

Edwards, B., Foley, M.W.: Social capital and civil society beyond Putnam, American Behavioral Scientist, 1998, at <http://2.arts-sciences.cua.edu/pol/faculty/foley/putnam2.htm>, čerpáno 14.11.2004

Giddens, A.: Třetí cesta a její kritici, Mladá Fronta: Praha, 2004

Hanley, Sean: Civil Society: An Idea. Whose time has gone? in Central European Review, Vol. 0, No. 21, 1999 at http://www.cereview.org/authorarchives/hanley_archive/hanley21old.html, čerpáno 11.11.2004

Hašová, B.: Civil Society as a crucial tool of antiglobalistic resistance in Latin America, Economics and Society, Roskilde University, Denmark, 2005

Hašová, B.: Vzdělání a mobilita pracovní síly, pp. 63-64 in Frič, P. a kol. Česká soda v Evropské Unii. Scénáře strategického chování ČR v EU, CESES, Praha, 2004

Hašová, B.: Civil society as a crucial factor of local agency in a globalised society – Comparison between Czech and Spanish NGO projects in rural areas, paper given at the XI World Congress of Rural Sociology: Globalisation, Risks and Resistance in rural economies and societies, International Rural Sociology Association Conference, Trondheim, Norway, 27th July 2004

Hašová, B.: Civil society and its influence on regional development in rural areas of the Czech Republic, paper given at the 20th Biennial Conference of European Society for Rural Sociology: Work, Leisure and Development in Rural Europe Today, Sligo, Ireland, 19th August 2003

Hašová, B., Hiršal, M.: Čerpání finančních prostředků ze strukturálních fondů pro oblast ICT, Konference Informační systémy státní správy (ISSS), Hradec Králové, duben 2007

Hašová B., Pavlíková G.: Rural Areas and Small Enterprise, paper given at the 5th Conference of the International Society of Quality of Life Studies: Challenges for Quality of Life in the Contemporary World, Frankfurt/ Main, Germany, 23rd July 2003

Hayrinen-Alestalo, Marja: Is Knowledge-Based Society a Relevant Strategy for Civil Society? in Current Sociology, July 2001, Vol. 49(4): 203-218, SAGE Publications: London, Thousand Oaks, CA and New Delhi

Hnízdo, Bořivoj: Mezinárodní perspektivy politických regionů, ISE: Praha, 1995

- Hrabánková, M.: Vliv regionální politiky na využití půdního fondu v ČR in Zemědělská ekonomika, Vol. 42, ÚZPI: Praha, 1996
- Hrabánková, M. , Trnková, V., Kleinertová, D.: Hodnocení území z pozice agrární regionální politiky a rozvoje venkova, VUZE: Praha, 1996
- Hudečková Helena, Lošťák, Michal: Sociologie a její aplikace v regionálním/rurálním rozvoji, CZU: Praha, 2002
- Huntington, Samuel: Střet civilizací, Rybka Publishers: Praha, 2001
- Jodl, Miroslav: Teorie elity a problém elity, ACADEMIA: Praha, 1968
- Keller, Jan: Úvod do sociologie, SLON: Praha, 1995
- Klasen, Stephan: Social Exclusion, Children and Education in European Societies, Vol. 3, No. 4, 2001, Taylor and Francis Ltd: Glasgow
- König, René: Handbuch der empirischen Sozialforschung, Band 4, Komplexe Forschungsansätze, Ferdinand Enke Verlag: Stuttgart, 1974
- Liebig, Brigitte, Sansonetti, Silvia: Career Paths in Current Sociology, May 2004, Vol. 52, No. 3, SAGE Publications: London, Thousand Oaks, CA and New Delhi
- Lustiger Thaler, Henry: The Rift in the Subject: A Late Global Modernist Dilemma in Current Sociology, July 2004, Vol. 52 (4): 615-631, SAGE Publications: London, Thousand Oaks, CA and New Delhi
- Majerová, V.: Methodological aspects of the Czech rural areas research after the EU accession, Agricultural Economy, 2005, Vol. 51: 27 - 31, Prague
- Majerová, V.: Sociologie venkova a zemědělství, ČZU: Praha, 2000
- Martinelli, Alberto: Global Order or Divided World? Introduction in Current Sociology, March 2003, Vol. 51, No. 2, SAGE Publications: London, Thousand Oaks, CA and New Delhi
- Mazlish, Bruce: The Global and the Local in Current Sociology, January 2005, Vol. 53, No. 1, SAGE Publications: London, Thousand Oaks, CA and New Delhi
- Memoli, Rosanna: Networks: An Application of Multidimensional Scaling Analysis in Current Sociology, May 2004, Vol. 52, No. 3, SAGE Publication: London, Thousand Oaks, CA and New Delhi
- Müller, K.: Češi a občanská společnost, TRITON: Praha, 2002
- Petrusek, Miloslav a kol.: Sociologické školy, směry, paradigmaty, SLON: Praha, 1996
- Pithart, Petr: Občanská společnost a stát in Demokracie a ústavnost, Karolinum: Praha, 1996
- Putnam, R., Leonardi, R., Nanetti, R.: Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy, Princeton University Press: Princeton, New Jersey, 1993

Rakušanová Petra, Řeháková Blanka: Participace, demokracie a občanství v evropském kontextu, Sociologický ústav Akademie věd České republiky: Praha, 2006

Rakušanová Petra, Stašková Barbora: Organizovaná občanská společnost v České republice, Professional Publishing: Praha, 2007

Reis, Elisa P.: A Global World, Multiple Angles, One Sociological Community in Current Sociology, March 2003, Vol. 51, No. 2, SAGE Publications: London, Thousand Oaks, CA and New Delhi

Roudometof, Victor: Transnationalism, Cosmopolitanism and Glocalization in Current Sociology, January 2005, Vol. 53, No. 1, SAGE Publications: London, Thousand Oaks, CA and New Delhi

Sassen, Saskia: Local Actors in Global Politics in Current Sociology, July 2004, Vol. 52 (4): 649-670, SAGE Publications: London, Thousand Oaks, CA and New Delhi

Schmid, Herman: A Giant or a Dwarf? On the Role of the European Union in the Global Political Economy, Globalisation and development problems, VII International Meeting of Economists, International Conference Center, Havana, 7.-11.února 2005

Schroetter, H. J.: Aktuální slovník Evropské Unie, Praha, 2003

Schucksmith, M.: Endogenous development, social capital and social inclusion: perspectives from Leader in the UK at <http://www.ex.ac.uk/shipss/politics/research/socialcapital/papers/schucksmith.pdf>, čerpáno 16.1.2005

Smith, M.K. (2001) "Social capital," the encyclopedia of informal education, www.infed.org/biblio/social_capital.htm, čerpáno 15.1.2005

Solomon, Darwin D.: Characteristics of local organizations and service agencies conducive to development, Sociologia ruralis, Vol. XII, No. 3/4, Van Gorcum: Assen, 1972

Stachová, Jana: Občanská společnost v regionech České republiky, Sociologický ústav Akademie věd České republiky, Praha, 2006

Stiglitz, Joseph E.: El malestar en la globalización, Santillana Ediciones Generales, S. L.: Madrid, 2003

Stulík, D.: Význam evropské ústavní smlouvy pro neziskový sektor, str. 15 in Občanské prvky v diskusi o evropské ústavní smlouvě, EUROPEUM: Praha, 2004

Svensson, Pale: Teorie demokracie, Centrum pro studium demokracie: Brno, 1995

Šamalík, František: Občanská společnost v moderním státě, Doplněk: Brno, 1995

Tambe, Shruti: Collective Subjectivity, Democracy and Domination: The MJVA in Marathwada, India in Current Sociology, July 2004, Vol. 52, No. 4, SAGE Publications: London, Thousand Oaks, CA and New Delhi

The High-Tech Strategy of Germany, Federal Ministry of Education and Research, Public Relations Division, Bonn, Berlin, 2006

Tocqueville, Alexis de: Democracy in America, New York, 1956

Touraine, Alain: On the Frontier of Social Movements in Current Sociology, July 2004, Vol. 52, No. 4, SAGE Publications: London, Thousand Oaks, CA and New Delhi

Vajdová, T: Zpráva o neziskovém sektoru v České republice, RNNO: Praha, 2004

Vilamová, Šárka: Čerpáme finanční zdroje Evropské unie, Grada: Praha, 2005

Závěry z konferencí:

Bridging the Broadband Gap, Benefits of broadband for rural areas and less-developed regions, Brussels, May, 2007

Závěry konference "Föderales Europa," Heinz-Schwarzkopf Stiftung, Berlin, 29.6.-1.7.2005

Závěry konference VII International Meeting of Economists on Globalisation and Development Problems, Havana, Cuba, 7.-11. February 2005

Závěry konference FORUM 2000, Praha, 15.-17. říjen 2004

XI World Congress of Rural Sociology: Globalisation, Risks and Resistance in rural economies and societies, International Rural Sociology Association Conference, Trondheim, Norway, July 2004

20th Biennial Conference of European Society for Rural Sociology: Work, Leisure and Development in Rural Europe Today, Sligo, Ireland, August 2003

5th Conference of the International Society of Quality of Life Studies: Challenges for Quality of Life in the Contemporary World, Frankfurt/ Main, Germany, July 2003

Periodika:

American Behavioral Scientist

Central European Review

Current Sociology

Economics and Society

EURO

European Societies

Hospodářské noviny

Integrace

Moderní obec

Obec a finance

Sociologia ruralis

Sociologický časopis AV ČR

Týden

Veřejná správa (MV ČR)

Zemědělská ekonomika

Ostatní

Evropská unie regionům, Delegace Evropské Komise v České republice: Praha, 2002

Grantový poradce. Průvodce pro profesionální dotační poradce a odborníky státní správy, GRANT ADVISOR, spol. s r. o.: Brno, říjen 2006

Komplexní analýza nestátního neziskového sektoru v kraji Vysočina (s důrazem na absorpční a kvalifikační potřeby), Krajský úřad kraje Vysočina, Jihlava, 2006

Poradce v kostce, Ze sbírky zákonů, V/2005, PORADCE s. r. o.: Český Těšín, 2005

Terénní příručka pro pracovníky psychosociálních a humanitárních služeb, kteří se angažují při hromadných neštěstích většího rozsahu, Ministerstvo vnitra České republiky: Praha, 2007

Třebíčské "mateřské" centrum, informační buletin neziskové organizace, Třebíč, říjen 2006

Výroční zpráva za rok 2006, Oblastní charita Třebíč: Třebíč, 2007

Vysočina plná života, informační buletin Kraje Vysočina, Krajský úřad kraje Vysočina, Jihlava: 2003

Vysočina, region informačních technologií, informační buletin Kraje Vysočina, Krajský úřad kraje Vysočina, Jihlava: září 2006

Žaloudek, Karel: Encyklopedie politiky, Praha: LIBRI, 1999

Internetové zdroje:

a) *Evropská unie a regionální politika:*

<http://ec.europa.eu/>

<http://www.europa.eu.int/> (stará adresa EU, ze které byly čerpány informace od roku 2002)

<http://www.evropska-unie.cz/>

http://ec.europa.eu/regional_policy/policy/fonds/2007-2013-by-objective_large_en.gif
(Regional Policy – Inforegio, DG Regio, EK)

<http://www.europaparl.eu.int/>

<http://www.eurescom.de/e-living/>

<http://ec.europa.eu/research/>

www.euractiv.cz

www.euroskop.cz

www.sourceoecd.org/regionaldevelopment/

http://icwales.icnetwork.co.uk/0100news/0200wales/content_objectid=13618671_method=full_siteid=50082_headline=-Rural-areas-could-fall-into-decay--warns-EU-name_page.html

<http://www.defra.gov.uk/farm/capreform/m>

www.crr.cz

www.iss-edu.cz

b) Státní správa

www.mmr.cz

www.mpsv.cz

www.msmt.cz

www.mkcr.cz

www.mzp.cz

www.mpo.cz

www.micr.cz

www.mvcr.cz

www.uv.cz

www.mzv.cz

www.strukturalni-fondy.cz

www.isap.vlada.cz

www.evlada.cz

www.eklep.cz

d) Samospráva

www.trebic.cz

www.kr-vysocina.cz

www.region-vysocina.cz

www.fondvysociny.cz

<http://www.trebic.cz/soubory/16973/orup-int-strategie%20rozvoje%20mit-analytická%20část.doc>,

e) *Neziskové organizace*

www.nros.cz

http://cygni.risy.cz/Nevladni_neziskove_organizace_mno_Vysocina

http://www.halahoj.org/o_nas.php

<http://www.oskadet.cz/sdruzeni.php>

<http://www.volny.cz/pernula/>

<http://www.volny.cz/siriustrebic/>

<http://www.sypejteptackum.cz/>

<http://www.stred.info/cze/>

<http://www.barevnysvet.wz.cz/index.html>

www.trebic.charita.cz

f) *Sociologické a statistické servery:*

www.soc.cas.cz

www.soclab.pef.czu.cz

www.czso.cz

<http://www.europeansocialsurvey.org/>

http://ec.europa.eu/public_opinion/standard_en.htm

<http://www.europeanvalues.nl/index2.htm>

<http://www.europa.eu.int/comm/eurostat/>

